

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια
(2. Majjhima Nikāya - Aṭṭhakathā)

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες (1. Mūlapaṇṇāsa-
aṭṭhakathā)

3. Το κεφάλαιο των παρομοιώσεων (3. Oṇammanavaggo)

PaliVerse

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες

3. Orammavaggo

1. Kakacūpamasuttavaṇṇanā

222. Evaṃ me sutanti kakacūpamasuttaṃ. Tattha moḷiyaphaggunoti moḷīti cūlā vuccati. Yathāha -

“Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ,
Vehāyasaṃ ukkhipi sakyapuṅgavo;
Ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
Sahassanetto sirasā paṭiggahī”ti.

Sā tassa gihikāle mahatī ahosi, tenassa moḷiyaphaggunoti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṃ teneva nāmena sañjānanti. Ativelanti velaṃ atikkamitvā. Tattha kālavelā, sīmavelā, sīlavelāti tividhā velā. “Tāyaṃ velāyaṃ imaṃ udānaṃ udānesī”ti ayaṃ kālavelā nāma. “Ṭhitadhammo velaṃ nātivattatī”ti ayaṃ sīmavelā nāma. “Velānatikkamo setughāto”ti ca, “velā cesā avītikkamanaṭṭhenā”ti ca, ayaṃ sīlavelā nāma. Taṃ tividhampi so atikkamiyeva. Bhikkhuniyo hi ovadituṃ kālo nāma atthi, so atthaṅgatepi sūriye ovadanto taṃ kālavelampi atikkami. Bhikkhunīnaṃ ovāde pamāṇaṃ nāma atthi sīmā mariyādā. So uttarichappaṇcavācāhi ovadanto taṃ sīmavelampi atikkami. Kathento pana davasahagataṃ katvā duṭṭhullāpattipahonakaṃ katheti, evaṃ sīlavelampi atikkami.

Samsaṭṭhoti missībhūto samānasukhadukkho hutvā. Sammukhāti purato. Avaṇṇaṃ bhāsatīti tā pana pacanakotṭanādīni karontiyo disvā natthi imāsaṃ anāpatti nāma, imā bhikkhuniyo anācārā dubbacā pagabbhāti aguṇaṃ katheti. Adhikaraṇampi karotīti imesaṃ bhikkhūnaṃ imā bhikkhuniyo diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti, imasmiṃ vihare pupphapūjā vā āsanadhovanaparibhaṇḍakaraṇādīni vā imāsaṃ vasena vattanti. Kuladhītaro etā lajjiniyo, tumhe imā idaṇcīdaṇca vadatha, ayaṃ nāma tumhākaṃ āpatti hoti, vinayadharānaṃ santikaṃ āgantvā vinicchayaṃ me dethāti adhikaraṇaṃ ākaḍḍhati.

Moḷiyaphaggunassa avaṇṇaṃ bhāsatīti natthi imassa bhikkhuno anāpatti nāma. Niccakālaṃ imassa pariveṇadvāraṃ asuññaṃ bhikkhunīhīti aguṇaṃ katheti. Adhikaraṇampi karotīti imesaṃ bhikkhūnaṃ moḷiyaphaggunattherassa diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti. Imasmiṃ vihare aññesaṃ vasanaṭṭhānaṃ oloketumpi na sakkā. Vihāraṃ āgatabhikkhuniyo ovādaṃ vā paṭisanthāraṃ vā uddesapadaṃ vā therameva nissāya labhanti, kulaputtako lajjī kukkuccako, evarūpaṃ nāma tumhe idaṇcīdaṇca vadatha, etha vinayadharānaṃ santike vinicchayaṃ dethāti adhikaraṇaṃ ākaḍḍhanti.

So bhikkhu bhagavantaṃ etadavocāti neva piyakamyatāya na bhedādhippāyena, atthakāmatāya avoca. Ekaṃ kirassa ahosi - “imassa bhikkhussa evaṃ samsaṭṭhassa viharato ayaso uppajjissati. So sāsanassāpi avaṇṇoyeva. Añña pana kathito ayaṃ

na oramissati, bhagavatā dhammaṃ desetvā ovadito oramissatī”ti tassa atthakāmatāya bhagavantaṃ etaṃ, “āyasmā, bhante”tiādivacanaṃ avoca.

223. Āmantehīti jānāpehi. Āmantetīti pakkosati.

224. Saddhāti saddhāya. Tasmāti yasmā tvaṃ kulaputto ceva saddhāpabbajito ca, yasmā vā te etāhi saddhiṃ saṃsaṭṭhassa viharato ye tā akkosissanti vā, paharissanti vā, tesu domanassaṃ uppajjissati, saṃsagge pahīne nuppajjissati, tasmā. Tatrāti tasmīṃ avaṇṇabhāsane. Gehasitāti pañcakāmaguṇanissitā. Chandāti taṇhāchandāpi paṭighachandāpi. Vipariṇatanti rattampi cittaṃ vipariṇataṃ. Duṭṭhampi, mūḷhampi cittaṃ vipariṇataṃ. Idha pana taṇhāchandavasena rattampi vaṭṭati, paṭighachandavasena duṭṭhampi vaṭṭati. Hitānukampīti hitena anukampamāno hitena pharamāno. Na dosantaroti na dosacitto bhavissāmi.

225. Atha kho bhagavāti kasmā ārabhi? Phaggunassa kira ettakaṃ ovādaṃ sutvāpi, “bhikkhunisaṃsaggato oramissāmi viramissāmī”ti cittampi na uppannaṃ, bhagavatā pana saddhiṃ paṭāṇī viya paṭiviruddho aṭṭhāsi, athassa bhagavato yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsītassa pāṇīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe dukkhitassa sukhe patthanā uppajjati. Evameva imaṃ dubbacaṃ bhikkhuṃ disvā paṭhamabodhiyaṃ subbacā bhikkhū āpāthaṃ āgamimsu. Atha tesam vaṇṇaṃ kathetukāmo hutvā imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha ārādhayimsūti gaṇhiṃsu pūrayimsu. Ekaṃ samayanti ekasmiṃ samaye. Ekāsanabhojananti ekaṃ purebhattabhojanaṃ. Sūriyuggamanato hi yāva majjhanhikā sattakkhattuṃ bhuttabhojanampi idha ekāsanabhojananteva adhippetāṃ. Appābādhatanti nirābādhaṃ. Appātaṅkatanti niddukkhaṃ. Lahuṭṭhānanti sarīrassa sallahukaṃ uṭṭhānaṃ. Balanti kāyabalaṃ. Phāsuvihāranti kāyassa sukhavihāraṃ. Iminā kiṃ kathitaṃ? Divā vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Bhaddālisutte pana rattim vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Imāni hi dve bhojanāni bhagavā na ekappahārena pajahāpesi. Kasmā? Imāneva hi dve bhojanāni vaṭṭe sattānaṃ āciṇṇāni. Santi kulaputtā sukhumāla, te ekato dvepi bhojanāni pajahantā kilamanti. Tasmā ekato apajahāpetvā ekasmiṃ kāle divā vikālabhojanaṃ, ekasmiṃ rattim vikālabhojananti visuṃ pajahāpesi. Tesu idha divā vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Tattha yasmā buddhā na bhayaṃ dassetvā tajjetvā pajahāpenti, ānisaṃsaṃ pana dassetvā pajahāpenti, evaṃhi sattā sukhena pajahanti. Tasmā ānisaṃsaṃ dassento ime pañca guṇe dassesi. Anusāsanī karaṇīyāti punappunaṃ sāsane kattabbaṃ nāhosi. “Idaṃ karoṭha, idaṃ mā karoṭhā”ti satuppādakaraṇīyamattameva ahosi. Tāvattakeneva te kattabbaṃ akaṃsu, pahātabbaṃ pajahiṃsu, paṭhamabodhiyaṃ, bhikkhave, subbacā bhikkhū ahesuṃ assavā ovādapāṭikarāti.

Idāni nesaṃ subbacabhāvadīpikaṃ upamaṃ āharanto seyyathāpītiādimāha. Tattha subhūmiyanti samabhūmiyaṃ. “Subhūmyaṃ sukhette vihatakhāṇuke bijāni patiṭṭhapeyyā”ti ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. Catumahāpatheti dvinnāṃ mahāmaggaṇaṃ vinivijjhivā gataṭṭhāne. Ājaññarathoti vinītaassaratho. Odhastapatodoti yathā rathaṃ abhiruhitvā ṭhiteṇa sakkā hoti gaṇhituṃ, evaṃ ālambanaṃ nissāya tiriyato ṭhapitapatodo. Yoggācariyoti assācariyo. Sveva assadamme sāretīti assadammasārathi. Yenicchakanti yena yena maggena icchati. Yadicchakanti yaṃ yaṃ gatiṃ icchati. Sāreyyāti ujukaṃ purato peseyya. Paccāsāreyyāti paṭinivatteyya.

Evameva khoti yathā hi so yoggācariyo yena yena maggena gamanaṃ icchati, taṃ taṃ assā āruḥhāva honti. Yāya yāya ca gatiyā icchati, sā sā gati gahitāva hoti. Ratham pesetvā assā neva vāretabbā na vijjhitabbā honti. Kevalam tesam same bhūmibhāge khuresu nimittam ṭhapetvā gamanameva passitabbam hoti. Evaṃ mayhampi tesu bhikkhūsu punappunam vattabbam nāhosi. Idam karoṭha idam mā karoṭhāti satuppādanamattameva kattabbam hoti. Tehipi tāvadeva kattabbam katameva hoti, akattabbam jahitameva. Tasmāti yasmā subbacā yuttayānapaṭibhāgā hutvā satuppādanamatteneva pajahiṃsu, tasmā tumhepi pajahathāti attho. Elaṇḍehīti elaṇḍā kira sāladūsanā honti, tasmā evamāha. Visodheyyāti elaṇḍe ceva aññā ca valliyo chinditvā bahi nīharaṇena sodheyya. Sujātāti susaṇṭhitā. Sammā parihareyyāti mariyādam bandhitvā udakāsīṇcanenapi kālenakālam mūlamūle khaṇanenapi velligumbādicchedanenapi kipillapūṭakaharaṇenapi makkaṭakajālasukkhadaṇḍakaharaṇenapi sammā vaḍḍhetvā poseyya. Vuddhiādīni vuttatthāneva.

226. Idāni akkhantiyā dosam dassento bhūtapubbantiādīmāha. Tattha vedehikāti videharaṭṭhavāsikassa dhītā. Atha vā vedoti paññā vuccati, vedena īhati iriyatīti vedehikā, paṇḍitāti attho. Gahapatānīti gharasāminī. Kittisaddoti kittighoso. Soratāti soraccena samannāgatā. Nivātāti nivātavutti. Upasantāti nibbutā. Dakkhāti bhattapacanasayanattharaṇadīpujjalanādikammesu chekā. Analasāti uttāhikā, saṃvīhitakammantāti suṭṭhu saṃvīhitakammantā. Ekā analasā hoti, yaṃ yaṃ pana bhājanam gaṇhāti, taṃ taṃ bhindati vā chiddam vā karoti, ayaṃ na tādisāti dasseti.

Divā uttāsīti pātova kattabbāni dhenuduhanādikammāni akatvā ussūre uttāhitā. He je kālīti are kālī. Kiṃ je divā uttāsīti kiṃ te kiñci aphāsukam atthi, kiṃ divā uttāsīti? No vata re kiñcīti are yadi te na kiñci aphāsukam atthi, neva sīsam rujjhati, na piṭṭhi, atha kasmā pāpi dāsi divā uttāsīti kupitā anattamanā bhākuṭimakāsi. Divātaram uttāsīti punadivase ussūrataram uttāsī. Anattamanavācanti are pāpi dāsi attano pamāṇam na jānāsi; kiṃ aggiṃ sītoti maññasi, idāni taṃ sikkhāpessāmītiādīni vadamānā kupitavacanam nicchāresi.

Paṭivisaṇānanti sāmantagehavāsīnam. Ujjhāpesīti avajānāpesi. Caṇḍīti asoratā kibbisā. Iti yattakā guṇā, tato diguṇā dosā uppajjīmsu. Guṇā nāma saṇikam saṇikam āgacchanti; dosā ekadivaseneva patthaṭā honti. Soratasoratoti ativiya sorato, sotāpanno nu kho, sakadāgāmī anāgāmī arahā nu khoti vattabbam āpajjati. Phusantīti phusantā ghaṭṭentā āpātham āgacchanti.

Atha bhikkhu soratoti veditabboti atha adhivāsanakkhantiyaṃ ṭhito bhikkhu soratoti veditabbo. Yo cīvara...pe... parikkhārahetūti yo etāni cīvarādīni paṇītapapaṇītāni labhanto pādaparikkammapiṭṭhiparikkammādīni ekavacaneneva karoti. Alabhamānoti yathā pubbe labhati, evaṃ alabhanto. Dhammaññeva sakkarontoti dhammaṃyeva sakkāram sukatakāram karonto. Garuṃ karontoti garubhāriyaṃ karonto. Mānentoti manena piyaṃ karonto. Pūjentoti paccayapūjāya pūjento. Apacāyamānoti dhammaṃyeva apacāyamāno apacitīti nīcavuttiṃ dassento.

227. Evaṃ akkhantiyā dosam dassetvā idāni ye adhivāsenti, te evaṃ adhivāsenti pañca vacanapathe dassento pañcime, bhikkhavetiādīmāha. Tattha kālenāti yuttapattakālena. Bhūtenāti satā vijjamānena. Saṇhenāti sammatṭhena. Atthasaññhitenāti atthanissitena kāraṇanissitena. Akālenātiādīni tesamyeva paṭipakkhavasena veditabbāni. Mettacittāti uppannamettacittā hutvā. Dosantarāti

duṭṭhacittā, abbhantare uppannadosā hutvā. Tatrāti tesu vacanapathesu. Pharitvāti adhimuccitvā. Tadārammaṇaṅcāti kathaṃ tadārammaṇaṃ sabbāvantāṃ lokaṃ karoti? Pañca vacanapathe gahetvā āgataṃ puggalaṃ mettacittassa ārammaṇaṃ katvā puna tasseva mettacittassa avasesasatte ārammaṇaṃ karonto sabbāvantāṃ lokaṃ tadārammaṇaṃ karoti nāma. Tatrāyaṃ vacanattho. Tadārammaṇaṅcāti tasseva mettacittassa ārammaṇaṃ katvā. Sabbāvantanti sabbasattavantāṃ. Lokanti sattalokaṃ. Vipulenāti anekasattārammaṇena. Mahaggatenāti mahaggatabhūmikenā. Appamāṇenāti subhāvitena. Averenāti niddosena. Abyābajjhenāti niddukkheṇa. Pharitvā viharissāmāti evarūpena mettāsahagatena cetasā tañca puggalaṃ sabbañca lokaṃ tassa cittassa ārammaṇaṃ katvā adhimuccitvā viharissāma.

228. Idāni tadatthadīpikaṃ upamaṃ āharanto seyyathāpītiādīmāha. Tattha apathavinti nippathaviṃ karissāmīti attho. Tatra tatrāti tasmim̐ tasmim̐ tṭhāne. Vikireyyāti pacchīyā paṃsum̐ uddharitvā bījāni viya vikireyya. Oṭṭhubheyyāti kheḷaṃ pāteyya. Apathaviṃ kareyyāti evaṃ kāyena ca vācāya ca payogaṃ katvāpi sakkuṇeyya apathaviṃ kātunti? Gambhīrāti bahalattena dviyojanasatasahassāni cattāri ca nahutāni gambhīrā. Appameyyāti tiriyaṃ pana aparicchinnā. Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - pathavī viya hi mettacittaṃ daṭṭhabbaṃ. Kudālapīṭakaṃ gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kudālapīṭakena mahāpathaviṃ apathaviṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ kātuṃ na sakkhissatīti.

229. Duttiyaupamāyaṃ haliddinti yaṃkiñci pītakavaṇṇaṃ. Nīlanti kaṃsanīlaṃ vā palāsanīlaṃ vā. Arūpīti arūpo. Nanu ca, dvinnaṃ kaṭṭhānaṃ vā dvinnaṃ rukkhānaṃ vā dvinnaṃ seyyānaṃ vā dvinnaṃ selānaṃ vā antaraṃ paricchinnākāsarūpanti āgataṃ, kasmā idha arūpīti vuttoti? Sanidassanabhāvaapaṭikkhepato. Tenevāha “anidassano”ti. Tasmīñhi rūpaṃ likhituṃ, rūpapātubhāvaṃ dassetuṃ na sakkā, tasmā “arūpī”ti vutto. Anidassanoti dassanassa cakkhuviññāṇassa anāpātho. Upamāsaṃsandane panettha ākāso viya mettacittaṃ. Tulikapañcamā cattāro raṅgajātā viya pañca vacanapathā, tulikapañcame raṅge gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so tulikapañcamehi raṅgehi ākāse rūpapātubhāvaṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ katvā dosuppattiṃ dassetuṃ na sakkhissatīti.

230. Tatiyaupamāyaṃ ādittanti pajjalitaṃ. Gambhīrā appameyyāti imissā gaṅgāya gambhīraṭṭhānaṃ gāvutampi atthi, aḍḍhayaḍḍhayaṃ, yojanampi. Puthulaṃ panassā evarūpaṃyeva, dīghato pana pañcayojanasatāni. Sā kathaṃ gambhīrā appameyyāti? Etena payogena parivattetvā uddhane udakaṃ viya tāpetuṃ asakkuṇeyyato. Tṭhitodakaṃ pana kenaci upāyena aṅgulamattaṃ vā aḍḍhaṅgulamattaṃ vā evaṃ tāpetuṃ sakkā bhaveyya, ayaṃ pana na sakkā, tasmā evaṃ vuttaṃ. Upamāsaṃsandane panettha gaṅgā viya mettacittaṃ, tiṇukkaṃ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so ādittāya tiṇukkāya gaṅgaṃ tāpetuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ kātuṃ na sakkhissatīti.

231. Catutthaupamāyaṃ biḷārabhastāti biḷāracammapasibbakā. Sumadditāti suṭṭhu madditā. Suparimadditāti anto ca bahi ca samantato suparimadditā. Tūlinīti simbalitūlalatatūlasamānā. Chinnasassarāti chinnasassarasaddā. Chinnabhabbharāti

chinnabhabbharasaddā. Upamāsaṃsandane panettha biḷārabhastā viya mettacittam, kaṭṭhakaṭṭhalaṃ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kaṭṭhena vā kaṭṭhalena vā biḷārabhastam sarasaram bharabharam saddam kātum na sakkoti, evam vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattam katvā dosānugatabhāvam kātum na sakkhissatīti.

232. Ocarakāti avacarakā heṭṭhācarakā, nīcakammakārakāti attho. Yo mano padūseyyāti yo bhikkhu vā bhikkhunī vā mano padūseyya, tam kakacena okantanam nādhivāseyya. Na me so tena sāsanaṃ karoti so tena anādhivāsanena mayham ovādakaro na hoti. Āpatti panettha natthi.

233. Aṇum vā thūlam vāti appasāvajjam vā mahāsāvajjam vā. Yam tumhe nādhivāseyyāthāti yo tumhehi adhivāsetabbo na bhavēyyāti attho. No hetam, bhanteti, bhante, anādhivāsetabbam nāma vacanapatham na passāmāti adhippāyo. Dīgharattam hitāya sukhāyāti iti bhagavā arahattena kūṭam gaṇhanto yathānusandhinā desanam niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kakacūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Alagaddūpamasuttavaṇṇanā

234. Evam me sutanti alagaddūpamasuttam. Tattha gaddhe bādhayimsūti gaddhabādhino, gaddhabādhino pubbapurisā assāti gaddhabādhipubbo, tassa gaddhabādhipubbassa, gijjhaghātakakulappasutassāti attho. Saggamokkhānam antarāyam karontīti antarāyikā. Te kammakilesavipākāupavādaññāvītikkamavasena pañcavidhā. Tattha pañcānantariyadhammā kammantarāyikā nāma. Tathā bhikkhunīdūsakakammam, tam pana mokkhasseva antarāyam karoti, na saggassa. Niyatamicchādiṭṭhidhammā kilesantarāyikā nāma.

Paṇḍakatiracchānagataubhatobyañjanakānam paṭisandhidhammā vipākantarāyikā nāma. Ariyūpavādadhammā upavādanantarāyikā nāma, te pana yāva ariye na khamāpentī, tāvadeva, na tato param. Sañcicca vītikantā satta āpattikkhandhā āñāvītikkamantarāyikā nāma. Tepi yāva bhikkhubhāvam vā paṭijānāti, na vuṭṭhāti vā, na deseti vā, tāvadeva, na tato param.

Tatrāyam bhikkhu bahussuto dhammakathiko sesantarāyike jānāti, vinaye pana akovidattā paṇṇattivītikkamantarāyike na jānāti, tasmā rahogato evam cintesi - ime āgārikā pañca kāmaguṇe paribhuñjantā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi honti. Bhikkhūpi manāpikāni cakkhuvīññeyyāni rūpāni passanti...pe... kāyaviññeyye phoṭṭhabbe phusanti, mudukāni attharaṇapāvuraṇādīni paribhuñjanti, etam sabbam vaṭṭati. Kasmā itthīnamyeva rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbā na vaṭṭanti? Etepi vaṭṭantīti. Evam rasena rasam saṃsandetvā sacchandarāgaparibhogañca nicchandarāgaparibhogañca ekaṃ katvā thūlavākehi saddhim atisukhumasuttam upanento viya, sāsapena saddhim sinerum upasaṃharanto viya, pāpakam diṭṭhigatam uppādetvā, “kiṃ bhagavatā mahāsamuddam bandhantena viya mahatā ussāhena paṭhamapārājikam paññattam, natthi ettha doso”ti sabbaññutaññāṇena saddhim paṭivirujjhanto vesārajjaññam paṭibāhanto ariyamagge khāṇukaṇṭakādīni pakkhipanto methunadhamme doso natthīti jinassa āṇācakkhe pahāram adāsī. Tenāha - “tathāham bhagavatā dhammam desitam ājānāmī”tiādi.

Evam byā khoti evam viya kho. Samanuyuñjantītiādīsu kiṃ laddhiko tvam, laddhiṃ vadehīti pucchamānā samanuyuñjanti nāma. Diṭṭhiṃ patitṭhāpentā samanuggāhanti nāma. Kena kāraṇena evam vadasīti kāraṇaṃ pucchantā samanubhāsanti nāma. Aṭṭhikaṅkalūpamātiādīsu aṭṭhikaṅkalūpamā appassādaṭṭhena. Maṃsapesūpamā bahuśādhāraṇaṭṭhena. Tiṇukkūpamā anudahanāṭṭhena. Aṅgārakāsūpamā mahābhītāpanaṭṭhena. Supinakūpamā ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. Yācitakūpamā tāvakālikaṭṭhena. Rukkhaphalūpamā sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena. Asisūnūpamā adhikuṭṭanaṭṭhena. Sattisūlūpamā vinivijjanaṭṭhena. Sappasirūpamā sāsāṅkasappaṭibhayaṭṭhena. Thāmasāti diṭṭhithāmena. Parāmāsāti diṭṭhiparāmāsena. Abhinivissa voharātīti adhiṭṭhahitvā voharati dīpeti vā.

235. Yato kho te bhikkhūti yadā te bhikkhū. Evam byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatāti idaṃ esa attano ajjhāsayena natthīti vattukāmapī bhagavato ānubhāvena sampaṭicchati, buddhānaṃ kira sammukhā dve kathā kathetuṃ samattho nāma natthi.

236. Kassa kho nāma tvam moghapurisāti tvam moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evam dhammaṃ desitaṃ ājānāsi. Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesīti ayaṃ pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi - “bhagavā maṃ moghapuriseti vadati, na kho pana moghapurisāti vuttamattakena maggaphalānaṃ upanissayo na hoti. Upasenampi hi vaṅgantaputtaṃ, ‘atilahuṃ kho tvam, moghapurisa, bāhullāya āvatto’ti bhagavā moghapurisa vādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchākāsi. Ahampi tathārūpaṃ vīriyaṃ paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī”ti. Athassa bhagavā bandhanaṃ pavuttassa paṇḍupalāsassa viya aviruḍhibhāvaṃ dassento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Usmīkatopīti, bhikkhave, tumhe kinti maññatha, ayaṃ ariṭṭho evaṃladdhiko sabbaññutaññāṇena paṭivirujjhivā vesārajjañāṇaṃ paṭibāhitvā tathāgatassa āñācakkhe pahāraṃ dadamāno api nu imasmiṃ dhammavinaye usmīkatopi? Yathā nibbutepi mahante aggikkhandhe khajjupanakamattāpi aggipapaṭikā hotiyeva, yaṃ nissāya puna mahāaggikkhandho bhavēyya. Kiṃ nu kho evam imassa appamattikāpi ñāṇusmā atthi, yaṃ nissāya vāyamanto maggaphalāni nibbatteyyāti? No hetaṃ, bhanteti, bhante, evaṃladdhikassa kuto evarūpā ñāṇusmāti? Maggaphalānaṃ paccayasamatthāya ñāṇusmāya usmīkatabhāvaṃ paṭikkhipantā vadanti. Maṅkubhūtoti nittejabhūto. Pattakkhandhoti patitakkhandho. Appaṭibhānoti kiñci paṭibhānaṃ apassanto bhinnapaṭibhāno evarūpampi nāma niyyānikasāsaṇaṃ labhitvā aviruḍhidhammo kiramhi samugghātitaṃ paccayo jātoti attano abhabbatam paccavekkhanto pādaṅguṭṭhakena bhūmiṃ khaṇamāno nisīdi.

Paññāyissasi khoti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi - “bhagavā mayhaṃ maggaphalānaṃ upanissayo pacchinnoti vadati, na kho pana buddhā saupanissayānaṃyeva dhammaṃ desenti, anupanissayānampi desenti, ahaṃ satthu santikā sugatovādaṃ labhitvā attano sampattūpagaṃ kusalaṃ karissāmī”ti. Athassa bhagavā ovādaṃ paṭipassambhento “paññāyissasī”tiādīmāha. Tassattho, tvameva, moghapurisa, iminā pāpakena diṭṭhigatena nirayādīsu paññāyissasi, mama santikā tuyhaṃ sugatovādo nāma natthi, na me tayā attho, idhāhaṃ bhikkhū paṭipucchissāmīti.

237. Atha kho bhagavāti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Imasmiñhi ṭhāne bhagavā parisam sodheti, ariṭṭhaṃ gaṇato nissāreti. Sace hi parisagatānaṃ kassaci evaṃ bhaveyya - “ayaṃ ariṭṭho bhagavatā akathitaṃ kathetuṃ kiṃ sakkhissati, kacci nu kho parisamajjhe bhagavatā kathāya samāradhāya sahasā kathita”nti. Evaṃ kathitaṃ pana na ariṭṭhova suṇāti, aññenapi suttaṃ bhavissati. Athāpissa siyā “yathā satthā ariṭṭhaṃ niggaṇhāti, mampi evaṃ niggaṇheyyāti sutvāpi tuṇhībhaṃvaṃ āpajjeyyā”ti. “Taṃ sabbhaṃ na karissantī”ti. Mayāpi na kathitaṃ, aññena sutampi natthīti “tumhepime, bhikkhave”tiādinā parisāya laddhiṃ sodheti. Parisāya pana laddhisodhaneneva ariṭṭho gaṇato nissārito nāma hoti.

Idāni ariṭṭhassa laddhiṃ pakāsetto so vata, bhikkhaveliādimāha. Tattha aññatreva kāmehitīādīsu yo so, bhikkhave, bhikkhu “te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā”ti evaṃladdhiko, so vata kilesakāmehi ceva kilesakāmasampayuttehi saññāvitakkehi ca aññatra, ete dhamme pahāya, vinā etehi dhammehi, vatthukāme paṭisevissati, methunasamācāraṃ samācarissatīti netam ṭhānaṃ vijjati. Idaṃ kāraṇaṃ nāma natthi, atṭhānametaṃ anavakāsoti.

238. Evaṃ bhagavā ayaṃ ariṭṭho yathā nāma rajako sugandhānipi duggandhānipi jīṇṇānipi navānipi suddhānipi asuddhānipi vatthāni ekato bhaṇḍikaṃ karoti, evameva bhikkhūnaṃ nicchandarāgapaṇītacīvarādiparibhogañca anibaddhasīlānaṃ gahaṭṭhānaṃ antarāyakaraṃ sacchandarāgaparibhogañca nibaddhasīlānaṃ bhikkhūnaṃ āvaraṇakaraṃ sacchandarāgaparibhogañca sabbhaṃ ekasadisam karotīti ariṭṭhassa laddhiṃ pakāsetvā idāni duggahitāya pariyattiyā dosaṃ dassento idha, bhikkhave, ekacetiādimāha. Tattha pariyāpuṇantīti uggaṇhanti. Suttantiādīsu ubhatovibhaṅganiddesakhandhakaparivārā, suttanipāte maṅgalasuttaratanaṃsuttanālakasuātuvaṭṭakasuttāni, aññampi ca suttanāmakam tathāgatavacanam suttanti veditabbam. Sabbampi sagāthakam suttaṃ geyyanti veditabbam, visesena saṃyuttake sakalopi sagāthāvaggo. Sakalam abhidhammapiṭakam, niggaṭṭhakam suttaṃ, yañca aññampi atṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ buddhavacanam, tam veyyākaraṇanti veditabbam. Dhammapadam, theragāthā, therīgāthā, suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca gāthāti veditabbā. Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dveasītisuttantā udānanti veditabbā. “Vuttañhetam bhagavatā”tiādinayappavattā dasuttarasatasuttantā itivuttakanti veditabbā. Apaṇṇakajātakādīni paṇṇāsādhikāni pañcajātakasatāni jātakanti veditabbāni. “Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande”tiādinayappavattā sabbepi acchariyaabbhutadhammappaṭisaṃyuttā suttantā abbhutadhammanti veditabbā. Cūḷavedallamahāvedallasammādiṭṭhisakkapañhasaṅkhārabhājanīyamahāpuṇṇamasut tādāyo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā vedallanti veditabbā.

Atthaṃ na upaparikkhantīti atthattam kāraṇattam na passantīti na pariggaṇhanti. Anupaparikkhantanti anupaparikkhantānaṃ. Na nijjhānaṃ khamantīti na upaṭṭhahanti na āpāthaṃ āgacchantīti, imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ samādhi vipassanā maggo phalaṃ vaṭṭam vivaṭṭam kathitanti evaṃ jānituṃ na sakkā hontīti attho. Te upārambhānisamsā cevāti te paresam vāde dosāropanānisamsā hutvā pariyāpuṇantīti attho. Itivādappamokkhānisamsā cāti evaṃ vādappamokkhānisamsā, parehi sakavāde dose āropite tam dosaṃ evaṃ mocessāmāti imināva kāraṇena pariyāpuṇantīti attho. Tañcassa atthaṃ nānubhontīti yassa ca maggassa vā phalassa

vā atthāya kulaputtā dhammaṃ pariyāpuṇanti, tañcassa dhammassa atthaṃ ete duggahitaggāhino nānubhonti. Apica parassa vāde upārambhaṃ āropetuṃ attano vādaṃ mocetuṃ asakkontāpi tañca atthaṃ nānubhontiyeva.

239. Alagaddatthikoti āsivisaatthiko. Gadoti hi visassa nāmaṃ, taṃ tassa alaṃ paripuṇṇaṃ atthīti alagaddo. Bhogeti sarīre. Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaputtā dhammaṃ pariyāpuṇantīti nittharaṇapariyattivasena uggaṇhanti. Tisso hi pariyattiyo alagaddapariyatti nittharaṇapariyatti bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yo buddhavacanaṃ uggahetvā evaṃ cīvarādīni vā labhissāmi, catuparisamajjhe vā maṃ jānissantīti lābhasakkārahetu pariyāpuṇāti, tassa sā pariyatti alagaddapariyatti nāma. Evaṃ pariyāpuṇato hi buddhavacanaṃ apariyāpuṇitvā niddokkamaṃ varataraṃ.

Yo pana buddhavacanaṃ uggaṇhitvā sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ pūretvā samādhissa āgataṭṭhāne samādhigabbhaṃ gaṇhāpetvā vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggaphalānaṃ āgataṭṭhāne maggaṃ bhāvēssāmi phalaṃ sacchikarissāmīti uggaṇhāti, tassa sā pariyatti nittharaṇapariyatti nāma hoti.

Khīṇāsavassa pana pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma. Tassa hi apariññātaṃ appahīnaṃ abhāvitaṃ asacchikataṃ vā natthi. So hi pariññātakkhando pahīnakilesa bhāvitamaggo sacchikataphalo, tasmā buddhavacanaṃ pariyāpuṇanto tantidhārako paveṇipālako vaṃsānurakkhakova hutvā uggaṇhāti. Itissa sā pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma hoti.

Yo pana puthujjano chātabhayādīsu ganthadharesu ekasmiṃ ṭhāne vasituṃ asakkontesu sayamaṃ bhikkhācārena akilamamāno atimadhuraṃ buddhavacanaṃ mā nassatu, tantim dhāressāmi, vaṃsaṃ ṭhapessāmi, paveṇim pālessāmīti pariyāpuṇāti, tassa pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Na attano ṭhāne ṭhatvā pariyāputattā. Puthujjanaṃ hi pariyatti nāma alagaddā vā hoti nittharaṇā vā, sattannaṃ sekkhānaṃ nittharaṇāva, khīṇāsavassa bhaṇḍāgārikapariyattiyeva. Imasmiṃ pana ṭhāne nittharaṇapariyatti adhippetā.

Nijjhānaṃ khamantīti sīlādīnaṃ āgataṭṭhānesu idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhi, idha vipassanā, idha maggo, idha phalaṃ, idha vaṭṭaṃ, idha vivaṭṭanti āpāthaṃ āgacchanti. Tañcassa atthaṃ anubhontīti yesaṃ maggaphalānaṃ atthāya pariyāpuṇanti. Suggahitapariyattim nissāya maggaṃ bhāvetvā phalaṃ sacchikarontā tañcassa dhammassa atthaṃ anubhavanti. Paravāde upārambhaṃ āropetuṃ sakkontāpi sakavāde āropitaṃ dosaṃ icchiticchitaṭṭhānaṃ gahetvā mocetuṃ sakkontāpi anubhontiyeva. Dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattantīti sīlādīnaṃ āgataṭṭhāne sīlādīni pūrentānampi, paresaṃ vāde sahadhammena upārambhaṃ āropentānampi, sakavādato dosaṃ harantānampi, arahattaṃ patvā parisamajjhe dhammaṃ desetvā dhammadesanāya pasannehi upanīte cattāro paccaye paribhuñjantānampi dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattanti.

Evaṃ suggahite buddhavacane ānisaṃsaṃ dassetvā idāni tattheva niyojento tasmā tiha, bhikkhavietiādimāha. Tattha tasmāti yasmā duggahitapariyatti duggahitaalagaddo viya dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati, suggahitapariyatti suggahitaalagaddo viya dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati, tasmāti attho. Tathā naṃ dhāreyyāthāti tattheva naṃ dhāreyyātha, teneva atthena gaṇheyyātha. Ye vā panāssu viyattā bhikkhūti ye vā pana aññe

sāriputtamoggallānamahākassapamahākaccānādikā byattā paṇḍitā bhikkhū assu, te pucchitabbā. Ariṭṭhena viya pana mama sāsane na kalalam vā kacavaram vā pakkhipitabbam.

240. Kullūpamanti kullasadisaṃ. Nittharaṇatthāyāti caturaghanittharaṇatthāya. Udaṇṇavanti yañhi udakaṃ gambhīraṃ na puthulaṃ. Puthulaṃ vā pana na gambhīraṃ, na taṃ aṇṇavoti vuccati. Yaṃ pana gambhīrañceva puthulañca, taṃ aṇṇavoti vuccati. Tasmā mahantaṃ udakaṇṇavanti mahantaṃ puthulaṃ gambhīraṃ udakanti ayamettha attho. Sāsaṅkaṃ nāma yattha corānaṃ nivutthokāso dissati. Ṭhitokāso, nisinnokāso, nipannokāso dissati. Sappaṭibhayaṃ nāma yattha corehi manussā hatā dissanti, viluttā dissanti, ākoṭitā dissanti. Uttarasetūti udakaṇṇavassa upari baddho setu. Kullaṃ bandhitvāti kullo nāma taraṇatthāya kalāpaṃ katvā baddho. Pattharivā baddhā pana padaracāṭiādayo uḷumpoti vuccanti. Uccāretvāti ṭhapetvā. Kiccakārīti pattakārī yuttakārī, patirūpakārīti attho. Dhammāpi vo pahātabbāti ettha dhammāti samathavipassanā. Bhagavā hi samathepi chandarāgaṃ pajahāpesi, vipassanāyapi. Samathe chandarāgaṃ kattha pajahāpesi? “Iti kho, udāyi, nevasaññānāsaññāyatanassapi pahānaṃ vadāmi, passasi no tvam, udāyi, taṃ saṃyojanaṃ aṇuṃ vā thūlaṃ vā, yassāhaṃ no pahānaṃ vadāmi”ti ettha samathe chandarāgaṃ pajahāpesi. “Imaṃ ce tumhe, bhikkhave, diṭṭhiṃ evaṃ parisuddhaṃ evaṃ pariyodātaṃ na alliyetha na kelāyetha na dhanāyethā”ti ettha vipassanāya chandarāgaṃ pajahāpesi. Idha pana ubhayattha pajahāpento “dhammāpi vo pahātabbā, pageva adhammā”ti āha.

Tatrāyaṃ adhippāyo - bhikkhave, ahaṃ evarūpesu santappaṇītesu dhammesu chandarāgappahānaṃ vadāmi, kiṃ pana imasmiṃ asaddhamme gāmadhamme vasaladhamme duṭṭhulle odakantike, yattha ayaṃ ariṭṭho moghapuriso niddosasaññī pañcasu kāmaguṇesu chandarāgaṃ nālaṃ antarāyāyāti vadati. Ariṭṭhena viya na tumhehi mayhaṃ sāsane kalalam vā kacavaram vā pakkhipitabbanti evaṃ bhagavā imināpi ovādena ariṭṭhaṃyeva niggaṇhāti.

241. Idāni yo pañcasu khandhesu tividhaggāhavasena ahaṃ mamanti gaṇhāti, so mayhaṃ sāsane ayaṃ ariṭṭho viya kalalam kacavaram pakkhipatīti dassento chayimāni, bhikkhavetiādimāha. Tattha diṭṭhiṭṭhānānīti diṭṭhipi diṭṭhiṭṭhānaṃ, diṭṭhiyā ārammaṇampi diṭṭhiṭṭhānaṃ, diṭṭhiyā paccayopi. Rūpaṃ etaṃ mamātiādīsu etaṃ mamāti taṇhāggāho. Esohamasmīti mānaggāho. Eso me attāti diṭṭhiggāho. Evaṃ rūpārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā honti. Rūpaṃ pana attāti na vattabbam. Vedanādīsupi eśeva nayo. Diṭṭhaṃ rūpāyatanam, sutam saddāyatanam, mutam gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam, tañhi patvā gahetabbato mutanti vuttaṃ. Avasesāni sattāyatanāni viññātaṃ nāma. Pattanti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattam. Pariyesitanti pattam vā appattam vā pariyesitam. Anuvicaritam manasāti cittaṇa anusañcaritam. Lokasmiñhi pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā nopattampi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā nopattampi. Tattha pariyesitvā pattam pattam nāma. Pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma. Apariyesitvā pattañca, apariyesitvā nopattañca manasānuvicaritam nāma.

Atha vā pariyesitvā pattampi apariyesitvā pattampi pattaṭṭhena pattam nāma. Pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma. Apariyesitvā nopattam manasānuvicaritam nāma. Sabbam vā etaṃ manasā anuvicaritattā manasānuvicaritam nāma. Iminā viññāṇārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā, desanāvilāsena heṭṭhā diṭṭhādiārammaṇavasena viññāṇam dassitam. Yampi taṃ diṭṭhiṭṭhānanti yampi etaṃ

so lokotiādinā nayena pavattaṃ diṭṭhiṭṭhānaṃ.

So loko so attāti yā esā “rūpaṃ attato samanupassati”tiādinā nayena pavattā diṭṭhi loko ca attā cāti gaṇhāti, taṃ sandhāya vuttaṃ. So pecca bhavissāmīti so ahaṃ paralokaṃ gantvā nicco bhavissāmi, dhuvo sassato avipariṇāmadhammo bhavissāmi, sinerumahāpathavīmahāsamuddādīhi sassatīhi samaṃ tatheva ṭhassāmi. Tampi etaṃ mamāti tampi dassanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti samanupassati. Iminā diṭṭhārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā. Vipassanāya paṭivipassanākāle viya pacchimadiṭṭhiyā purimadiṭṭhiggahaṇakāle evaṃ hoti.

Sukkapakkhe rūpaṃ netamā mamāti rūpe taṇhāmānadiṭṭhiggāhā paṭikkhittā. Vedanādisupi eseṇa nayo. Samanupassatīti imassa pana padassa taṇhāsamanupassanā mānasamanupassanā diṭṭhisamanupassanā ñāṇasamanupassanāti catasso samanupassanāti attho. Tā kaṇhapakkhe tissannaṃ samanupassanānaṃ, sukkapakkhe ñāṇasamanupassanāya vasena veditabbā. Asati na paritassatīti avijjamāne bhayaparitassanāya taṇhāparitassanāya vā na paritassati. Iminā bhagavā ajjhatakkhandhavināse aparitassamānaṃ khīṇāsavaṃ dassento desanaṃ matthakaṃ pāpesi.

242. Evaṃ vutte aññataro bhikkhūti evaṃ bhagavatā vutte aññataro anusandhikusalo bhikkhu - “bhagavatā ajjhatakkhandhavināse aparitassantaṃ khīṇāsavaṃ dassetvā desanā niṭṭhāpitā, ajjhataṃ aparitassante kho pana sati ajjhataṃ paritassakena bahiddhā parikkhāraṇāse paritassakena aparitassakena cāpi bhavitabbaṃ. Iti imehi catūhi kāraṇehi ayaṃ pañho pucchitabbo”ti cintetvā ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā añjaliṃ paggayha bhagavantaṃ etadavoca. Bahiddhā asatīti bahiddhā parikkhāraṇāse. Ahu vata meti ahosi vata me bhaddakaṃ yānaṃ vāhanaṃ hiraññaṃ suvaṇṇanti attho. Taṃ vata me natthīti taṃ vata idāni mayhaṃ natthi, rājūhi vā corehi vā haṭaṃ, agginā vā daḍḍhaṃ, udakena vā vulhaṃ, paribhogena vā jiṇṇaṃ. Siyā vata meti bhavyeṇa vata mayhaṃ yānaṃ vāhanaṃ hiraññaṃ suvaṇṇaṃ sālī vīhi yavo godhumo. Taṃ vatāhaṃ na labhāmīti tamahaṃ alabhamāno tadanucchavikaṃ kammaṃ akatvā nisinnattā idāni na labhāmīti socati, ayaṃ agāriyasocanā, anagāriyassa pattacīvarādīnaṃ vasena veditabbā.

Aparitassanāvāre na evaṃ hotīti yehi kilesehi evaṃ bhavyeṇa, tesamā pahīnattā na evaṃ hoti. Diṭṭhiṭṭhānādiṭṭhānapariyutṭhānābhinivesānusayānanti diṭṭhīnañca diṭṭhiṭṭhānānañca diṭṭhādiṭṭhānānañca diṭṭhipariyutṭhānānañca abhinivesānusayānañca. Sabbasaṅkhārasamathāyāti nibbānatthāya. Nibbānañhi āgamma sabbasaṅkhārāiṇījitāni, sabbasaṅkhārācalanāni sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā taṃ, “sabbasaṅkhārasamatho”ti vuccati. Tadeva ca āgamma khandhūpadhi kilesūpadhi abhisāṅkhārūpadhi, pañcakāmaguṇūpadhīti ime upadhayo paṭinissajjiyanti, taṇhā khīyati virajjati nirujjhati, tasmā taṃ, “sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayaṃ virāgo nirodho”ti vuccati. Nibbānāyāti ayaṃ panassa sarūpaniddeso, iti sabbeheva imehi padehi nibbānassa sacchikiriyaṭṭhāya dhammaṃ desentassāti ayamatto dīpito. Tassevaṃ hotīti tassa diṭṭhigatikassa ucchijjissāmi nāmassu, vinassissāmi nāmassu, nāssu nāma bhavissāmīti evaṃ hoti. Diṭṭhigatikassa hi tilakkhaṇaṃ āropetvā suññatāpaṭisaṃyuttaṃ katvā desiyamānaṃ dhammaṃ suṇantassa tāso uppajjati. Vuttañhetam - “tāso heso, bhikkhave, asutavato puthujjanassa no cassaṃ, no ca me siyā”ti.

243. Ettāvatā bahiddhāparikkhāravināse tassanakassa ca notassanakassa ca ajjhatakkhandhavināse tassanakassa ca notassanakassa cāti imesaṃ vasena catukkoṭikā suññatā kathitā. Idāni bahiddhā parikkhāraṃ pariggahaṃ nāma katvā, vīsativatthukaṃ sakkāyadiṭṭhiṃ attavādupādānaṃ nāma katvā, sakkāyadiṭṭhipamukhā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhinissayaṃ nāma katvā tikoṭikaṃ suññataṃ dassetuṃ taṃ, bhikkhave, pariggahantiādīmāha. Tattha pariggahanti bahiddhā parikkhāraṃ. Pariggaṇheyyāthāti yathā viññū manusso pariggaṇheyya. Ahampi kho taṃ, bhikkhave, tumhepi na passatha, ahampi na passāmi, iti evarūpo pariggaho natthīti dasseti. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

244. Evaṃ tikoṭikaṃ suññataṃ dassetvā idāni ajjhatakkhandhe attāti bahiddhā parikkhāre attaniyanti katvā dvikoṭikaṃ dassento attani vā, bhikkhave, satītiādīmāha. Tattha ayaṃ saṅkhepattho, bhikkhave, attani vā sati idaṃ me parikkhārajātaṃ attaniyanti assa, attaniyeva vā parikkhāre sati ayaṃ me attā imassa parikkhārassa sāmīti, evaṃ ahanti. Sati mamāti, mamāti sati ahanti yuttaṃ bhavēyya. Saccatoti bhūtato, thetatoti tathato thirato vā.

Idāni ime pañcakkhandhe aniccaṃ dukkhaṃ anattāti evaṃ tiparivaṭṭavasena aggaṇhanto ayaṃ ariṭṭho viya mayhaṃ sāsane kalalaṃ kacavaraṃ pakkhipatīti dassento taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vātiādīmāha. Tattha aniccaṃ, bhanteti, bhante, yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaṃ. Uppādavayavattito vipariṇāmatāvakālikaniccapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi aniccaṃ. Dukkhaṃ, bhanteti, bhante, paṭipīlanākārena dukkhaṃ, santāpadukkhama dukkhavattukasukhapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi dukkhaṃ. Vipariṇāmadhammanti bhavaśaṅkantiupagamanasabhāvaṃ pakatibhāvavijahanasabhāvaṃ. Kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti yuttaṃ nu kho taṃ imesaṃ tiṇṇaṃ taṇhāmānadiṭṭhiggāhānaṃ vasena ahaṃ mamāti evaṃ gahetuṃ. No hetuṃ, bhanteti iminā te bhikkhū avasavattanākārena rūpaṃ, bhante, anattāti paṭijānanti. Suññaassāmikaanissaraattapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi anattā.

Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattataṃ dasseti, katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. “Cakkhu attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayopi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayopi paññāyati, attā me uppajjati ca veti cāti iccassa evamāgataṃ hoti, tasmā taṃ na upapajjati cakkhu attāti yo vadeyya, iti cakkhu anattā”ti imasmiñhi chachakkasutte aniccavasena anattataṃ dasseti. “Rūpaṃ hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya, labbhettha ca rūpe ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati rūpe ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī’”ti imasmiṃ anattalakkaṇasutte dukkhavasena anattataṃ dasseti. “Rūpaṃ, bhikkhave, aniccaṃ, yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā, yadanattā taṃ ‘netuṃ mama, nesohamasmi, na meso attā’ti evametam yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabba”nti imasmiṃ arahattasutte ubhayavasena anattataṃ dasseti. Kasmā? Aniccaṃ dukkhaṃ pākaṃ. Anattāti na pākaṃ.

Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu aho aniccanti vadanti, aho anattāti vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapiḷakādīsu vā utṭhitāsu kaṇṭakena vā viddhā aho dukkhanti vadanti, aho anattāti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkaṇaṃ nāma avibhūtaṃ duddasaṃ duppaññāpanaṃ. Tena taṃ bhagavā aniccavasena vā

dukkhavasena vā ubhayavasena vā dasseti. Tayidaṃ imasmimpi teparivaṭṭe aniccadukkhavaseneva dassitaṃ. Vedanādīsupi eseva nayo.

Tasmā tiha, bhikkhavi, bhikkhave, yasmā etarahi aññadāpi rūpaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, tasmāti attho. Yaṃkiñci rūpantiādāni visuddhimagge khandhaniddese vitthāritāneva.

245. Nibbindatīti ukkaṇṭhati. Ettha ca nibbidāti vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. Vuṭṭhānagāminīvipassanāya hi bahūni nāmāni. Esā hi katthaci saññagganti vuttā. Katthaci dhammaṭṭhitiñāṇanti. Katthaci pārisuddhipadhāniyaṅganti. Katthaci paṭipadāññadassanavisuddhīti. Katthaci tammayatāpariyādānanti. Katthaci tīhi nāmehi. Katthaci dvīhīti.

Tattha poṭṭhapādasutte tāva “saññā kho, poṭṭhapāda, paṭhamam uppajjati, pacchā ñāṇa”nti evaṃ saññagganti vuttā. Susimasutte “pubbe kho, susima, dhammaṭṭhitiñāṇam, pacchā nibbāne ñāṇa”nti evaṃ dhammaṭṭhitiñāṇanti vuttā. Dasuttarasutte “paṭipadāññadassanavisuddhipadhāniyaṅga”nti evaṃ pārisuddhipadhāniyaṅganti vuttā. Rathavinīte “kiṃ nu kho, āvuso, paṭipadāññadassanavisuddhattham bhagavati brahmacariyam vussatī”ti evaṃ paṭipadāññadassanavisuddhīti vuttā. Saḷāyatanavibhaṅge “atammayatam, bhikkhave, nissāya atammayatam āgamma yāyam upekkhā nānattā nānattasitā, tam abhinivajjetvā yāyam upekkhā ekattā ekattasitā, tam nissāya tam āgamma evametissā pahānam hoti, evametissā samatikkamo hotī”ti evaṃ tammayatāpariyādānanti vuttā. Paṭisambhidāmagge “yā ca muñcitukamyatā, yā ca paṭisaṅkhānupassanā, yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekatthā byañjanaṃ nāna”nti evaṃ tīhi nāmehi vuttā. Paṭṭhāne “anulomaṃ gotrabhussa anantarapaccayena paccayo, anulomaṃ vodānassa anantarapaccayena paccayo”ti evaṃ dvīhi nāmehi vuttā. Imasmiṃ pana alagaddasutte nibbindatīti nibbidānāmena āgatā.

Nibbidā virajjatīti ettha virāgoti maggo virāgā vimuccatīti ettha virāgena maggena vimuccatīti phalaṃ kathitaṃ. Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇam hotīti idha paccavekkhaṇā kathitā.

Evaṃ vimuttacittam mahākhīṇāsavaṃ dassetvā idāni tassa yathābhūtehi pañcahi kāraṇehi nāmaṃ gaṇhanto ayaṃ vuccati, bhikkhavi, bhikkhave, Avijjāti vaṭṭamūlikā avijjā. Ayañhi durukkipanaṭṭhena palighoti vuccati. Tenesa tassa ukkhittattā ukkhittapalighoti vutto. Tālāvatthukatāti sīsacchinnatālo viya katā, samūlam vā tālam uddharitvā tālassa vatthu viya katā, yathā tasmīṃ vatthusmiṃ puna so tālo na paññāyati, evaṃ puna apaññattibhāvaṃ nītāti attho. Ponobbhavikoti punabbhavadāyako. Jātiṣaṃsārotiādīsū jāyanavasena ceva saṃsaraṇavasena ca evaṃ laddhanāmānaṃ punabbhavaḥkhandhānaṃ paccayo kammābhisaṅkhāro. So hi punappunaṃ uppattikaraṇavasena parikkhipitvā ṭhitattā parikkhāti vuccati, tenesa tassā saṃkiṇṇattā vikiṇṇattā saṃkiṇṇaparikkhoti vutto. Taṇhāti vaṭṭamūlikā taṇhā. Ayañhi gambhīrānugataṭṭhena esikāti vuccati. Tenesa tassā abbūḷhattā luñcitvā chaḍḍitattā abbūḷhesikoti vutto. Orambhāgiyānīti oraṃ bhajanakāni kāmabhava upapattipaccayāni. Etāni hi kavāṭam viya nagaradvāraṃ cittam pidahitvā ṭhitattā aggaḷāti vuccanti. Tenesa tesam nirākatattā bhinnattā niraggaḷoti vutto. Ariyoti nikkilesa parisuddho. Pannaddhajoti patitamānaddhajo. Pannabhāroti khandhabhāraḥkilesabhāraabhisaṅkhārabhārapañcakāmaguṇabhārā pannā orohitā

assāti pannabhāro. Apica idha mānabhārasseva oropitattā pannabhāroti adhippeto. Visamṃyuttoti catūhi yogehi sabbakilesehi ca visamṃyutto. Idha pana mānasamṃyogeneva visamṃyuttattā visamṃyuttoti adhippeto. Asmimānoti rūpe asmīti māno, vedanāya... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe asmīti māno.

Ettāvatā bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā viharato khīṇāsavassa kālo dassito. Yathā hi dve nagarāni ekaṃ coranagaraṃ, ekaṃ khemanagaraṃ. Atha ekassa mahāyodhassa evaṃ bhavēyya - “yāvimaṃ coranagaraṃ tiṭṭhati, tāva khemanagaraṃ bhayato na muccati, coranagaraṃ anagaraṃ karissāmī”ti sannāhaṃ katvā khaggaṃ gahetvā coranagaraṃ upasaṅkamitvā nagaradvāre ussāpīte esikatthambhe khaggena chinditvā sadvārabāhakaṃ kavāṭaṃ chinditvā palighaṃ ukkhipitvā pākāraṃ bhindanto parikkhaṃ saṃkiritvā nagarasobhanatthāya ussīte dhaje pātetvā nagaraṃ agginā jhāpetvā khemanagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha ṇātigaṇaparivuto surasabhojanaṃ bhuñjeyya, evaṃ coranagaraṃ viya sakkāyo, khemanagaraṃ viya nibbānaṃ, mahāyodho viya yogāvacaro. Tassevaṃ hoti, “yāva sakkāyavaṭṭaṃ vattati, tāva dvattiṃsakammakāraṇaattṭhanavutirogapañcavīsati mahābhayehi parimuccanaṃ natthī”ti. So mahāyodho viya sannāhaṃ sīlasannāhaṃ katvā, paññākhaggaṃ gahetvā khaggena esikatthambhe viya arahattamaggena taṇhesikaṃ luñcitvā, so yodho sadvārabāhakaṃ nagarakavāṭaṃ viya pañcorambhāgiyasamṃyojanaggaḷaṃ ugghāṭetvā, so yodho palighaṃ viya, avijjāpalighaṃ ukkhipitvā, so yodho pākāraṃ bhindanto parikkhaṃ viya kammābhisaṅkhāraṃ bhindanto jātisaṃsāraparikkhaṃ saṃkiritvā, so yodho nagarasobhanatthāya ussāpīte dhaje viya mānaddhaje pātetvā sakkāyanagaraṃ jhāpetvā, so yodho khemanagare uparipāsāde surasabhojanaṃ viya kilesanibbānaṃ nagaraṃ pavisitvā amatanirodhārammaṇaṃ phalasamāpattisukhaṃ anubhavamāno kālaṃ vītināmeti.

246. Idāni evaṃ vimuttacittassa khīṇāsavassa parehi anadhigamanīyaviññāṇataṃ dassento evaṃ vimuttacittaṃ khotiādīmāha. Tattha anvesanti anvesantā gavesantā. Idaṃ nissitanti idaṃ nāma nissitaṃ. Tathāgatassāti ettha sattopi tathāgatoti adhippeto, uttamapuggalo khīṇāsavopi. Ananuvijjoti asaṃvijjamāno vā avindeyyo vā. Tathāgatoti hi satte gahite asaṃvijjamānoti attho vaṭṭati, khīṇāsava gahite avindeyyoti attho vaṭṭati.

Tattha purimanaye ayamadhippāyo - bhikkhave, ahaṃ diṭṭheva dhamme dharamānaṃyeva khīṇāsavaṃ tathāgato satto puggaloti na paññapemi. Appaṭisandhikaṃ pana parinibbutaṃ khīṇāsavaṃ sattoti vā puggaloti vā kiṃ paññapessāmi? Ananuvijjo tathāgato. Na hi paramatthato satto nāma koci atthi, tassa avijjamānassa idaṃ nissitaṃ viññāṇanti anvesantāpi kiṃ adhigacchissanti? Kathaṃ paṭilabhissantīti attho. Dutīyanaye ayamadhippāyo - bhikkhave, ahaṃ diṭṭheva dhamme dharamānaṃyeva khīṇāsavaṃ viññāṇavasena indādīhi avindiyaṃ vadāmi. Na hi saindā devā sabrahmakā sapajāpatikā anvesantāpi khīṇāsavassa vipassanācittaṃ vā maggacittaṃ vā phalacittaṃ vā, idaṃ nāma ārammaṇaṃ nissāya vattatīti jānituṃ sakkonti. Te appaṭisandhikassa parinibbutassa kiṃ jānissantīti?

Asatāti asantena. Tucchāti tucchakena. Musāti musāvādena. Abhūtenāti yaṃ natthi, tena. Abbhācikkhantīti abhiācikkhanti, abhibhavitvā vadanti. Venayikoti vinayati vināsetīti vinayo, so eva venayiko, sattavināsakoti adhippāyo. Yathā cāhaṃ na, bhikkhavi, bhikkhave, yena vākārena ahaṃ na sattavināsako. Yathā cāhaṃ na

vadāmīti yena vā kāraṇena ahaṃ sattavināsaṃ na paññapemi. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathāhaṃ na sattavināsaṃ, yathā ca na sattavināsaṃ paññapemi, tathā maṃ te bhonto samaṇabrāhmaṇā “venayiko samaṇo gotamo”ti vadantā sattavināsaṃ samaṇo gotamoti ca, “sato sattassa ucchedaṃ vināsaṃ vibhavaṃ paññapetī”ti vadantā sattavināsaṃ paññapetīti ca asatā tucchā musā abhūtena abbhācikkhantīti.

Pubbe cāti pubbe mahābodhimaṇḍamhiyeva ca. Etarahi cāti etarahi dhammadesanāyañca. Dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhanti dhammacakkaṃ appavattetvā bodhimaṇḍe viharantopi dhammacakkappavattanato paṭṭhāya dhammaṃ desentopi catusaccameva paññapemīti attho. Ettha hi dukkhaggahaṇena tassa mūlabhūto samudayo, nirodhaggahaṇena taṃsampaṇḍapako maggo gahitova hotīti veditabbo. Tatra ceti tasmim catusaccappakāsane. Pareti saccāni ājānitum paṭivijjhītuṃ asamattapuggalā. Akkosantīti dasahi akkosavattthūhi akkosanti. Paribhāsantīti vācāya paribhāsanti. Rosenti vihesentīti rosessāma vihesessāmāti adhippāyena ghaṭṭenti dukkhāpenti. Tatrāti tesu akkosādīsu, tesu vā parapuggalesu. Āghātoti kopo. Appaccayoti domanassaṃ. Anabhiraddhīti atuṭṭhi.

Tatra ceti catusaccappakāsaneyeva. Pareti catusaccappakāsaṇaṃ ājānitum paṭivijjhītuṃ samattapuggalā. Ānandoti ānandapīti. Uppilāvitattanti uppilāpanapīti. Tatra ceti catusaccappakāsaṇamhiyeva. Tatrāti sakkārādīsu. Yaṃ kho idaṃ pubbe pariññātanti idaṃ khandhapañcakaṃ pubbe bodhimaṇḍe tīhi pariññāhi pariññātaṃ. Tatthameti tasmim khandhapañcake ime. Kiṃ vuttaṃ hoti? Tatrāpi tathāgatassa ime sakkārā mayi kariyanti vā ahaṃ ete anubhavāmīti vā na hoti. Pubbe pariññātakhandhapañcakaṃyeva ete sakkāre anubhotīti ettakameva hotīti. Tasmāti yasmā saccāni paṭivijjhītuṃ asamattā tathāgatampi akkosanti, tasmā. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

247. Tasmā tiha, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ yasmā attaniyepi chandarāgappahānaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati, tasmā yaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahathāti attho. Yathāpaccayaṃ vā kareyyāti yathā yathā iccheyya tathā tathā kareyya. Na hi no etaṃ, bhante, attā vāti, bhante, etaṃ tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ amhākaṃ neva attā na amhākaṃ rūpaṃ na viññānanti vadanti. Attaniyaṃ vāti amhākaṃ cīvarādīparikkhāropi na hotīti attho. Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ taṃ pajahathāti bhagavā, khandhapañcakaṃyeva na tumhākaṃ dassetvā pajahāpeti, tañca kho na uppāṭetvā, luñcitvā vā. Chandarāgavinayena panetaṃ pajahāpeti.

248. Evaṃ svākkhātoti ettha tiparivaṭṭato paṭṭhāya yāva imaṃ ṭhānaṃ āharitumpi vaṭṭati, paṭilomena pemamattakena saggaparāyaṇato paṭṭhāya yāva imaṃ ṭhānaṃ āharitumpi vaṭṭati. Svākkhātoti sukathito. Sukathitattā eva uttāno vivaṇṇo pakāsito. Chinnapilotikoti pilotikā vuccati chinnaṃ bhinnaṃ tattha tattha sibbitaṃ gaṇṭhikataṃ jīṇaṃ vatthaṃ, taṃ yassa natthi, aṭṭhahatthaṃ vā navahatthaṃ vā ahasasāṭakaṃ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso, na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhikatabhāvo atthi. Apica kacavaro pilotikoti vuccati. Imasmiñca sāsane samaṇakacavaraṃ nāma patitṭhātuṃ na labhati. Tenevāha -

“Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñcāpakassatha;
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

Niddhamitvāna pāpicche, pāpaācāragocare;
Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā;
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṃ dhammo chinnapilotiko nāma hoti. Vaṭṭaṃ tesaṃ natthi paññāpanāyāti tesaṃ vaṭṭaṃ apaññattibhāvaṃ gataṃ nippaṇṇattikaṃ jātaṃ. Evarūpo mahākhīṇāsavo evaṃ svākkhāte sāsaneveva uppajjati. Yathā ca khīṇāsavo, evaṃ anāgāmiādayopi.

Tattha dhammānusārino saddhānusārinoti ime dve sotāpattimaggaṭṭhā honti. Yathāha - “katamo ca puggalo dhammānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo dhammānusārī, phale t̥hito diṭṭhippatto. Katamo ca puggalo saddhānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo saddhānusārī, phale t̥hito saddhāvimutto”ti. Yesaṃ mayi saddhāmatthaṃ pemamattanti iminā yesaṃ añño ariyadhammo natthi, tathāgate pana saddhāmatthaṃ pemamattameva hoti. Te vipassakapuggalā adhippetā. Vipassakabhikkhūnañhi evaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā nisinnānaṃ dasabale ekā saddhā ekaṃ pemaṃ uppajjati. Tāya saddhāya tena pemena hatthe gahetvā sagge t̥hapitā viya honti, niyatagatikā kira ete. Porāṇakattherā pana evarūpaṃ bhikkhuṃ cūlasotāpannoti vadanti. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Alagaddūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vammikasuttavaṇṇanā

249. Evaṃ me sutanti vammikasuttaṃ. Tattha āyasmāti piyavacanamaṃ. Kumārakassapoti tassa nāmaṃ. Kumārakāle pabbajitattā pana bhagavatā, “kassapaṃ pakkosatha, idaṃ phalaṃ vā khādanīyaṃ vā kassapassa dethā”ti vutte, katarassa kassapassāti kumārakassapassāti evaṃ gahitanāmatthā tato paṭṭhāya vuḍḍhakālepi “kumārakassapo” tveva vuccati. Apica rañña posāvanikaputtattāpi taṃ “kumārakassapo”ti sañjāniṃsu. Ayaṃ panassa pubbayogato paṭṭhāya āvibhāvakathā -

Thero kira padumuttarassa bhagavato kāle seṭṭhiputto ahosi. Athekadivasam bhagavantaṃ citrakathim ekaṃ attano sāvakaṃ t̥hānantare t̥hapentaṃ disvā bhagavato sattāhaṃ dānaṃ datvā, “ahampi bhagavā anāgate ekassa buddhassa ayaṃ thero viya citrakathī sāvako bhaveyya”nti patthanaṃ katvā puññāni karonto kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi.

Tadā kira parinibbutassa bhagavato sāsane osakkante pañca bhikkhū nisseṇim bandhitvā pabbataṃ abhiruyha samaṇadhammaṃ akaṃsu. Saṅghatthero tatiyadivase arahattaṃ patto. Anuthero catutthadivase anāgāmī ahosi. Itare tayo visesaṃ nibbattetuṃ asakkontā devaloke nibbattiṃsu. Tesaṃ ekaṃ buddhantaraṃ devesu ca manussesu ca sampattiṃ anubhontānaṃ eko takkasīlāyaṃ rājakule

nibbattitvā pukkusāti nāma rājā hutvā bhagavantam uddissa pabbajitvā rājagaham gacchanto kumbhakārasālāyam bhagavato dhammadesanam sutvā anāgāmiphalam patto. Eko ekasmiṃ samuddapaṭṭane kulaghare nibbattitvā nāvam āruya bhinnanāvo dārucīrāni nivāsetvā lābhasampattiṃ patto, “aḥam arahā”ti cittaṃ uppādetvā, “na tvaṃ arahā, gaccha satthāraṃ pañhaṃ pucchā”ti atthakāmāya devatāya codito tathā katvā arahattaphalam patto.

Eko rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca paṭhamam mātāpitāro yācitvā pabbajam alabhamānā kulagharam gatā gabbhasaṇṭhitampi ajānantī sāmikam ārādhētva tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbhininimittam disvā bhikkhuniyo devadattam pucchiṃsu, so “assamañī”ti āha. Dasabalam pucchiṃsu, satthā upālittheram paṭicchāpesi. Thero sāvattinagaravāsīni kulāni visākhañca upāsikam pakkosāpetvā sodhento, - “pure laddho gabbho, pabbajjā arogā”ti āha. Satthā “suvinicchitam adhikaraṇa”nti therassa sādhu-kāram adāsi. Sā bhikkhunī suvaṇṇabimbasaḍisaṃ puttam vijāyi, tam gahetvā rājā pasenadi kosalo posāpesi. “Kassapo”ti cassa nāmam katvā aparabhāge alaṅkaritvā satthu santikam netvā pabbājesi. Iti rañño posāvanikaputtattāpi tam “kumārakassapo”ti sañjāniṃsūti.

Andhavaneti evaṃnāmake vane. Tam kira vanam dvinnam buddhānam kāle avijahitanāmam andhavanam tveva paññāyati. Tatrāyam paññattivibhāvanā - appāyukabuddhānañhi sarīradhātu na ekagghanā hoti. Adhiṭṭhānānubhāvena vippakiriyati. Teneva amhākampi bhagavā, - “aḥam na ciraṭṭhitiko, appakehi sattehi aḥam diṭṭho, yehi na diṭṭho, teva bahutarā, te me dhātuyo ādāya tattha tattha pūjentā saggaparāyaṇā bhavissanti”ti parinibbānakāle, “attano sarīram vippakiriyatū”ti adhiṭṭhāsi. Dīghāyukabuddhānam pana suvaṇṇakkhandho viya ekagghanam dhātusarīram tiṭṭhati.

Kassapassāpi bhagavato tatheva aṭṭhāsi. Tato mahājanā sannipatitvā, “dhātuyo ekagghanā na sakkā viyojetum, kiṃ karissāmā”ti sammantayitvā ekagghanameva cetiyam karissāma, kittakam pana hotu tanti āhaṃsu. Eke sattayojaniyanti āhaṃsu. Etaṃ atimahantaṃ, anāgate jaggitum na sakkā, chayojanam hotu, pañcayojanam... catuyojanam... tiyojanam... dviyojanam... ekayojanam hotūti sannitṭhānam katvā iṭṭhakā kīdisā hontūti bāhirante iṭṭhakā rattasuvaṇṇamayā ekagghanā sataśahassagghanikā hontu, abbhantarimante paññāsasahassagghanikā. Haritālamanosilāhi mattikākiccaṃ kayiratu, telena udakakiccanti niṭṭham gantvā cattāri mukhāni catudhā vibhajīṃsu. Rājā ekaṃ mukham gaṇhi, rājaputto pathavindarakumāro ekaṃ, amaccānam jeṭṭhako hutvā senāpati ekaṃ, janapadānam jeṭṭhako hutvā seṭṭhi ekaṃ.

Tattha dhanasampannatāya rājāpi suvaṇṇam nīharāpetvā attanā gahitamukhe kammaṃ ārabhi, uparājāpi, senāpatipi. Seṭṭhinā gahitamukhe pana kammaṃ olīyati. Tato yasorato nāma eko upāsako tepiṭako bhāṇako anāgāmī ariyasāvako, so kammaṃ olīyatīti ṇatvā pañca sakaṭasatāni yojāpetvā janapadam gantvā “kassapasammāsambuddho vīsativassasahassāni ṭhatvā parinibbuto. Tassa yojanikam ratanacetiyam kayirati, yo yaṃ dātum ussahati suvaṇṇam vā hiraṇṇam vā sattaratanam vā haritālam vā manosilam vā, so tam detū”ti samādāpesi. Manussā attano attano thāmena hiraṇṇasuvaṇṇādīni adāṃsu. Asakkontā telataṇḍulādīni dentiyeva. Upāsako telataṇḍulādīni kammakārānam bhattavetanattham paṇiṇāti, avasesehi suvaṇṇam cetāpetvā paṇiṇāti, evaṃ sakalajambudīpaṃ acari.

Cetiye kammaṃ niṭṭhanti cetiyatṭhānato paṇṇaṃ paḥiṇṇiṃsu - “niṭṭhitaṃ kammaṃ ācariyo āgantvā cetiyaṃ vandatū”ti. Sopi paṇṇaṃ paḥiṇi - “mayā sakalajambudīpo samādapito, yaṃ atthi, taṃ gahetvā kammaṃ niṭṭhāpentū”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgamimṃsu. Ācariyassa paṇṇato pana cetiyatṭhānato paṇṇaṃ paṭhamataraṃ ācariyassa hatthaṃ agamāsi. So paṇṇaṃ vācetvā cetiyaṃ vandissāmīti ekakova nikkhami. Antarāmagge aṭaviyaṃ pañca corasatāni utṭhahimṃsu. Tatrekacce taṃ disvā iminā sakalajambudīpato hiraññasuvaṇṇaṃ sampiṇḍitaṃ, nidhikumbhī no pavaṭṭamānā āgatāti avasesānaṃ ārocetvā taṃ aggahesum. Kasmā tātā, maṃ gaṇhathāti? Tayā sakalajambudīpato sabbaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ sampiṇḍitaṃ, amhākampi thokaṃ thokaṃ dehīti. Kiṃ tumhe na jānātha, kassapo bhagavā parinibbuto, tassa yojanikaṃ ratanacetiyaṃ kayirati, tadatthāya mayā samādapitaṃ, no attano atthāya. Taṃ taṃ laddhaladdhatṭhānato tattheva pesitaṃ, mayhaṃ pana nivatthasāṭakamattaṃ ṭhapetvā aññaṃ vittaṃ kākāṇikampi natthīti.

Eke, “evametaṃ vissajetha ācariya”nti āhaṃsu. Eke, “ayaṃ rājapūjito amaccapūjito, amhesu kañcideva nagaravīthiyaṃ disvā rājarājamahāmattādīnaṃ ārocetvā anayavyasanaṃ pāpuṇāpeyyā”ti āhaṃsu. Upāsako, “tātā, nāhaṃ evaṃ karissāmī”ti āha. Tañca kho tesu kāruññaena, na attano jīvitaniṇṇantiyā. Atha tesu gahetabbo vissajjetabboti vivadantesu gahetabboti laddhikā eva bahutarā hutvā jīvitaṃ voropayimṃsu.

Tesaṃ balavaguṇe ariyasāvake aparādhena nibbutadīpasikhā viya akkhīni antaradhāyimṃsu. Te, “kahaṃ bho cakkhu, kahaṃ bho cakkhū”ti vippalapantā ekacce ñātakehi gehaṃ nītā. Ekacce noñātakā anāthāti tattheva aṭaviyaṃ rukkhamaṇe paṇṇasālāyaṃ vasiṃsu. Aṭaviṃ āgatamanussā kāruññaena tesaṃ taṇḍulaṃ vā puṭabhattaṃ vā paribbayaṃ vā denti. Dārupaṇṇādīnaṃ atthāya gantvā āgatā manussā kuhiṃ gatathāti vutte andhavanaṃ gatamhāti vadanti. Evaṃ dvinnampi buddhānaṃ kāle taṃ vanaṃ andhavanaṃtveva paññāyati. Kassapabuddhakāle panetaṃ chaḍḍitajanapade aṭavi ahoṣi. Amhākaṃ bhagavato kāle sāvattiyā avidūre jetavanassa piṭṭhibhāge pavivekakāmānaṃ kulaputtānaṃ vasanaṭṭhānaṃ padhānagharaṃ ahoṣi, tattha āyasmā kumārakassapo tena samayena sekhaṭṭhapaṭipadaṃ pūrayamāno viharati. Tena vuttaṃ “andhavane viharatī”ti.

Aññatarā devatāti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. “Abhijānāti no, bhante, bhagavā ahuññātāññatarassa mahesakkhassa saṃkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ bhāsita”ti ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā aññataroti vutto. Devatāti ca idaṃ devānampi devadhītānampi sādharmaṇavacanaṃ. Imasmiṃ panatthe devo adhippeto. Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkantasaddo khayasundarābhīrūpaabbhanumodanādīsu dissati. Tattha - “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkha”nti evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jalaṃ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. -

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bho gotamā”ti evamādīsu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyāti parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti. Tatthāyaṃ devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti veditabbo.

Abhikkantavaṇṇāti idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavi-thuti-kulavaggakāraṇa-saṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha, “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti evamādīsu chaviyā. “Kadā saññūḷhā pana te gahapati samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu thutiyaṃ. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī”ti evamādīsu kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu saṇṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇāti abhirūpachaviiṭṭhavaṇṇā, manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āgacchamānā pakatīvaṇṇaṃ pakatiiddhiṃ pajahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā atirekavaṇṇaṃ atirekaidhiṃ māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisāṅkhatena kāyena āgacchanti. Ayampi devaputto tatheva āgato. Tena vuttaṃ “abhikkantavaṇṇā”ti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesa-yebhūyya-abyāmissānatirekadaḷhattha-visaṃyogādiānekattho. Tathā hissa, “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariya”nti evamādīsu anavasesattamattho. “Kevalakappā ca aṅgamagadhā pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya upasaṅkamissantī”ti evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti evamādīsu abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhāmatṭakaṃ nūna ayamāyasmā”ti evamādīsu anatirekatā. “Āyasmato anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ṭhito”ti evamādīsu daḷhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamaपुरisoti vuccatī”ti evamādīsu visaṃyogo. Idha panassa anavasesattamatthoti adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti-chedana-vikappa-lesa-samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa, “okappaniyametaṃ bho gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu abhisaddahanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitu”nti evamādīsu vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu paññatti. “Alaṅkatā kappitakesamassū”ti evamādīsu chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu vikappo. “Atthi kappo nipajjitu”nti evamādīsu leso. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā kevalakappaṃ andhavananti ettha anavasesaṃ samantato andhavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya ca sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho. Ekamantaṃ aṭṭhāsīti ekasmiṃ ante, ekasmiṃ okāse aṭṭhāsī. Etadavocāti etaṃ “bhikkhu bhikkhū”tiādivacanavoca. Kasmā panāyaṃ avanditvā samaṇavohāreneva kathetīti? Samaṇasaññāsamudācāreneva. Evaṃ kirassa ahosi - “ayaṃ antarā kāmāvacare vasi. Ahaṃ pana asmi tato kālato paṭṭhāya brahmacārī”ti samaṇasaññāvassa samudācarati, tasmā avanditvā samaṇavohāreneva katheti. Pubbasahāyo kireso devaputto therassa. Kuto paṭṭhāyāti? Kassapasammāsambuddhakālato paṭṭhāya. Yo hi pubbayoge āgatesu pañcasu sahāyesu anuthero catutthadivase anāgāmī ahosīti vutto, ayaṃ so. Tadā kira tesu saṅghattherassa arahatteneva saddhiṃ abhiññā āgamimsu. So, “mayhaṃ kiccaṃ matthakaṃ patta”nti vehāsaṃ uppatitvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā uttarakuruto piṇḍapātaṃ ādāya āgantvā, “imaṃ, āvuso, piṇḍapātaṃ bhuñjitvā appamattā samaṇadhammaṃ karoṭhā”ti āha. Itare āhaṃsu - “na, āvuso, amhākaṃ

evaṃ katikā atthi - ‘yo paṭhamam viśesaṃ nibbattetvā piṇḍapātaṃ āharati, tenābhataṃ bhuñjitvā sesehi samaṇadhammo kātabbo’ti. Tumhe attano upanissayena kiccaṃ matthakaṃ pāpayittha. Mayampi sace no upanissayo bhavissati, kiccaṃ matthakaṃ pāpessāma. Papañco esa amhākaṃ, gacchatha tumhe’ti. So yathāphāsukaṃ gantvā āyupariyosāne parinibbāyi.

Punadivase anuthero anāgāmiphalaṃ sacchakāsi, tassa abhiññāyo āgamiṃsu. Sopi tatheva piṇḍapātaṃ āharitvā tehi paṭikkhitto yathāphāsukaṃ gantvā āyupariyosāne suddhāvāse nibbatti. So suddhāvāse ṭhatvā te sahāye olokento, eko tadāva parinibbuto, eko adhunā bhagavato santike ariyabhūmiṃ patto, eko lābhasakkāraṃ nissāya, “ahaṃ arahā’ti cittaṃ uppādetvā suppārakapaṭṭane vasatīti disvā taṃ upasaṅkamtivā, “na tvaṃ arahā, na arahattamaggaṃ paṭipanno, gaccha bhagavantaṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ suṇāhi”ti uyyojesi. Sopi antaraghare bhagavantaṃ ovādaṃ yācitvā, “tasmā tiha te bāhiya evaṃ sikkhitabbaṃ diṭṭhe diṭṭhamattaṃ hotū’ti bhagavatā saṃkhittena ovadito ariyabhūmiṃ sampāpuṇi.

Tato añño eko atthi, so kuhinti olokento andhavane sekkhapaṭipadaṃ pūrayamāno viharatīti disvā cintesi - “sahāyakassa santike gamissāmīti, gacchantena pana tucchahatthena agantvā kiñci paṇṇākāraṃ gahetvā gantuṃ vaṭṭati, sahāyo kho pana me nirāmisso pabbatamatthake vasanto mayā ākāse ṭhatvā dinnam piṇḍapātampi aparibhuñjitvā samaṇadhammaṃ akāsi, idāni āmisapaṇṇākāraṃ kiṃ gaṇhissati? Dhammapaṇṇākāraṃ gahetvā gamissāmī’ti brahmaloke ṭhitova ratanāvaḷiṃ ganthento viya pannarasa pañhe vibhajitvā taṃ dhammapaṇṇākāraṃ ādāya āgantvā sahāyassa avidūre ṭhatvā attano samaṇasaññāsamudācāravasena taṃ anabhivādetvā, “bhikkhu bhikkhū’ti ālapitvā ayaṃ vammikotiādimāha. Tattha turitālanavasena bhikkhu bhikkhūti āmeditaṃ veditabbaṃ. Yathā vā ekaneva tilakena nalātaṃ na sobhati, taṃ parivāretvā aññesupi dinnesu phullitamaṇḍitaṃ viya sobhati, evaṃ ekeneva padena vacanaṃ na sobhati, parivārikapadena saddhiṃ phullitamaṇḍitaṃ viya sobhatīti taṃ parivārikapadavasena vacanaṃ phullitamaṇḍitaṃ viya karontopi evamāha.

Ayaṃ vammikoti purato ṭhito vammiko nāma natthi, desanāvasena pana purato ṭhitaṃ dassento viya ayanti āha. Laṅginti satthaṃ ādāya khaṇanto palighaṃ addasa. Ukkhipa laṅgiṃ abhikkhaṇa sumedhāti tāta, paṇḍita, laṅgī nāma rattiṃ dhūmayati divā pajjalati. Ukkhipeta paraṃ parato khaṇāti. Evaṃ sabbapadesu attho daṭṭhabbo. Uddhumāyikanti maṇḍūkaṃ. Caṅkavāranti khāraparissāvanaṃ. Kummanti kacchapaṃ. Asisūnanti maṃsacchedakaṃ asiñceva adhikuṭṭanañca. Maṃsapesinti nisadapotappamāṇaṃ allamaṃsapiṇḍaṃ. Nāganti sumanapupphakalāpasadisam mahāphaṇaṃ tividhasovatthikaparikkhittaṃ ahināgaṃ addasa. Mā nāgaṃ ghaṭṭesīti daṇḍakakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paṃsucunṇaṃ vā pana khipamāno mā nāgaṃ ghaṭṭayi. Namo karohi nāgassāti uparivātato apagamma suddhavatthaṃ nivāsetvā nāgassa namakkāraṃ karohi. Nāgena adhisayitaṃ dhanam nāma yāva sattamā kulaparivaṭṭa khādato na khīyati, nāgo te adhisayitaṃ dhanam dassati, tasmā namo karohi nāgassāti. Ito vā pana sutvāti yathā dukkhakkhandhe itoti sāsane nissakam, na tathā idha. Idha pana devaputte nissakkaṃ, tasmā ito vā panāti mama vā pana santikā sutvāti ayamettha attho.

251. Cātummahābhūtikassāti cātummahābhūtamayassa. Kāyassetam adhivacananti sarīrassa nāmaṃ. Yatheva hi bāhirako vammiko, vamatīti vantakoti vantussayoti vantasinehasambandhoti catūhi kāraṇehi vammikoti vuccati. So hi

ahimaṅgusaundūragharagoḷikādayo nānappakāre pāṇake vamatīti vammiko. Upacikāhi vantakoti vammiko. Upacikāhi vamtivā mukhatuṇḍakena ukkhittapaṃsucunṇena kaṭippamāṇenapi porisappamāṇenapi ussitoti vammiko. Upacikāhi vantakheḷasinehena ābaddhatāya sattasattāhaṃ deve vassantepi na vipakiriyati, nidāghepi tato paṃsumuṭṭhiṃ gahetvā tasmīṃ muṭṭhinā pīḷiyamāne sineho nikkhamati, evaṃ vantasinehena sambaddhoti vammiko. Evamayaṃ kāyopi, “akkhimhā akkhigūthako”tiādinā nayena nānappakāraṃ asucikalimalaṃ vamatīti vammiko. Buddhapaccekaḥbuddhakhīṇāsavā imasmīṃ attabhāve nikantipariyādānena attabhāvaṃ chaḍḍetvā gatāti ariyehi vantakotipi vammiko. Yehi cāyaṃ tīhi aṭṭhisatehi ussito nhārusambaddho maṃsāvalepano allacammaṃpariyonaddho chavirañjito satte vañceti, taṃ sabbaṃ ariyehi vantamevāti vantussayotipi vammiko. “Taṇhā janeti purisaṃ, cittamassa vidhāvatī”ti evaṃ taṇhāya janitattā ariyehi vanteneva taṇhāsinehena sambaddho ayanti vantasinehena sambaddhotipi vammiko. Yathā ca vammikassa anto nānappakārā pāṇakā tattheva jāyanti, uccārapassāvaṃ karonti, gilānā sayanti, matā patanti. Iti so tesāṃ sūtigaraṃ vaccakuṭi gilānasālā susānañca hoti. Evaṃ khattiyamahāsālādīnampi kāyo ayaṃ gopitarakkhito maṇḍitappasādhito mahānubhāvānaṃ kāyoti acintetvā chavinissitā pāṇā cammanissitā pāṇā maṃsanissitā pāṇā nhārunissitā pāṇā aṭṭhinissitā pāṇā aṭṭhimiñjanissitā pāṇāti evaṃ kulagaṇanāya asītimattāni kimikulasahassāni antokāyasmiṃyeva jāyanti, uccārapassāvaṃ karonti, gelaññaṃ āturitāni sayanti, matāni patanti, iti ayampi tesāṃ pāṇānaṃ sūtigaraṃ vaccakuṭi gilānasālā susānañca hotīti “vammiko” tveva saṅkhaṃ gato. Tenāha bhagavā - “vammikoti kho, bhikkhu, imassa cātumahābhūtikassa kāyassetam adhivacana”nti.

Mātāpettikasambhavassāti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoṇitena sambhūtaṃ. Oḍanakkummāsūpacayassāti oḍanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammassāti ettha ayaṃ kāyo hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo. Duggandhavighātattāya tanuvilepanena ucchādanadhammo. Aṅgapaccaṅgābhāvinodanattāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo. Daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṃ tesāṃ tesāṃ aṅgānaṃ saṇṭhānasampādanattāṃ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharatopi ca bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃ sabhāvoti attho. Tattha mātāpettikasambhavaoḍanakkummāsūpacayaucchādanaparimaddanapadehi samudayo kathito, aniccabhedaviddhaṃsanapadehi atthaṅgamo. Evaṃ sattahipi padehi cātumahābhūtikassa kāyassa uccāvacabhāvo vaḍḍhiparihāni samudayatthaṅgamo kathitoti veditabbo.

Divā kammanteti divā kattabbakammante. Dhūmāyanāti ettha ayaṃ dhūmasaddo kodhe taṇhāya vitakke pañcasu kāmagaṇesu dhammadesanāya pakatidhūmeti imesu atthesu vattati. “Kodho dhūmo bhasmanimosavajja”nti ettha hi kodhe vattati. “Icchādhūmāyitā sattā”ti ettha taṇhāya. “Tena kho pana samayena aññataro bhikkhu bhagavato avidūre dhūmāyanto nisinno hotī”ti ettha vitakke.

“Paṅko ca kāmā palipo ca kāmā,
 Bhayañca metam timūlaṃ pavuttaṃ;
 Rajo ca dhūmo ca mayā pakāsītā;
 Hitvā tuvaṃ pabbaja brahmadattā”ti. -

Ettha pañcakāmaguṇesu. “Dhūmaṃ kattā hotī”ti ettha dhammadesanāya. “Dhajo rathassa paññāṇaṃ, dhūmo paññāṇamaggino”ti ettha pakatidhūme. Idha paṇāyaṃ vitakke adhippeto. Tenāha “ayaṃ rattiṃ dhūmāyana”ti.

Tathāgatassetam adhivacananti tathāgato hi sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo nāma. Yathāha - “sattannaṃ kho, bhikkhu, dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo. Katamesaṃ sattannaṃ? Rāgo bāhito hoti, doso... moho... māno... sakkāyadiṭṭhi... vicikicchā... sīlabbataparāmāso bāhito hoti. Imesaṃ bhikkhu sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo”ti. Sumedhoti sundarapañño. Sekkhassāti ettha sikkhatīti sekkho. Yathāha - “sikkhatīti kho, bhikkhu, tasmā sekkhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhiccittampi sikkhati, adhipaññampi sikkhatī”ti.

Paññāya adhivacananti lokiya lokuttarāya paññāya etaṃ adhivacanaṃ, na āvudhasatthassa. Vīriyārambhassāti kāyikacetasi kavīriyassa. Taṃ paññāgatikameva hoti. Lokiyāya paññāya lokiyaṃ, lokuttarāya paññāya lokuttaraṃ. Ettha paṇāyaṃ atthadīpanā -

Eko kira jānapado brāhmaṇo pātova māṇavakehi saddhiṃ gāmato nikkhamma divasaṃ araññe mante vācetaṃ sāyaṃ gāmaṃ āgacchati. Antarāmagge ca eko vammiko atthi. So rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati. Brāhmaṇo antevāsiṃ sumedham māṇavaṃ āha - “tāta, ayaṃ vammiko rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā naṃ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī”ti. So sādhuṭi kudālaṃ gahetvā samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhāya tathā akāsi. Tatra ācariyabrāhmaṇo viya bhagavā. Sumedhamāṇavako viya sekkho bhikkhu. Vammiko viya kāyo. “Tāta, ayaṃ vammiko rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā naṃ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī”ti brāhmaṇena vuttakālo viya, “bhikkhu cātumahābhūtikaṃ kāyaṃ cattāro koṭṭhāse katvā pariggaṇhāhī”ti bhagavatā vuttakālo. Tassa sādhuṭi kudālaṃ gahetvā tathākaraṇaṃ viya sekkhassa bhikkhuno, “yo vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhabhāvo, ayaṃ pathavīdhātu. Yo dvādasasu koṭṭhāsesu ābandhanabhāvo, ayaṃ āpodhātu. Yo catūsu koṭṭhāsesu paripācanabhāvo, ayaṃ tejodhātu. Yo chasu koṭṭhāsesu vitthambhanabhāvo, ayaṃ vāyodhātū”ti evaṃ catudhātuvavatthānavasena kāyapariggaho veditabbo.

Laṅgīti kho, bhikkhūti kasmā bhagavā avijjaṃ laṅgīti katvā dassesīti? Yathā hi nagarassa dvāraṃ pidhāya palighe yojite mahājanassa gamanaṃ pacchijjati, ye nagarassa anto, te antoyeva honti. Ye bahi, te bahiyeva. Evameva yassa ñāṇamukhe avijjālaṅgī patati, tassa nibbānasampāpakaṃ ñāṇagamaṇaṃ pacchijjati, tasmā avijjaṃ laṅgīti katvā dassesi. Pajaha avijjanti ettha kammaṭṭhānauggahapariṇipucchāvasena avijjāpahānaṃ kathitaṃ.

Uddhumāyikāti kho, bhikkhūti ettha uddhumāyikamaṇḍūko nāma no mahanto, nakhapitṭhippamāṇo hoti, purāṇapaṇṇantare vā gacchantare vā valliantare vā vasati. So daṇḍakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paṃsucuṇṇakena vā ghaṭṭito āyāmitvā mahanto parimaṇḍalo beluvapakkappamāṇo hutvā cattāro pāde ākāsagate katvā pacchinnagamaṇo hutvā amittavasāṃ yāti, kākakulalādibhattameva hoti. Evameva ayaṃ kodho paṭhamāṃ uppajjanto cittāvilamattakova hoti. Tasmīṃ khaṇe aniggahito vaḍḍhitvā mukhavikulanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito hanusañcopanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito pharusavācānicchāraṇaṃ pāpeti. Tadā aniggahito disāvilokanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito ākaḍḍhanaparikaḍḍhanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito paṇinā

leḍḍudaṇḍasatthaparāmasanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito daṇḍasatthābhiniṇṇāpātaṃ pāpeti. Tadā aniggahito paraghātanampi attaghātanampi pāpeti. Vuttampi hetamaṃ - “yato ayaṃ kodho paraṃ ghātetvā attānaṃ ghātetī, ettāvatāyaṃ kodho paramussadagato hoti paramavepullappatto”ti. Tattha yathā uddhumāyikāya catūsu pādesu ākāśagatesu gamanaṃ pacchijjati, uddhumāyikā amittavaṣaṃ gantvā kākāḍibhattaṃ hoti, evameva kodhasamaṅgīpuggalo kammaṭṭhānaṃ gaheṭvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti, amittavaṣaṃ yāti, sabbesaṃ mārānaṃ yathākāmakaraṇīyo hoti. Tenāha bhagavā - “uddhumāyikāti kho, bhikkhu, kodhūpāyāsassetamaṃ adhivacana”nti. Tattha balavappatto kodhova kodhūpāyāso. Pajaha kodhūpāyāsanti ettha paṭisaṅkhānappahānaṃ kathitaṃ.

Dvidhāpathoti ettha, yathā puriso sadhano sabhogo kantāraddhānamaggappaṭipanno dvedhāpathaṃ patvā, “iminā nu kho gantabbaṃ, iminā gantabba”nti nicchetuṃ asakkonto tattheva tiṭṭhati, atha naṃ corā utṭhahitvā anayabyasanaṃ pāpenti, evameva kho mūlakammaṭṭhānaṃ gaheṭvā nisinno bhikkhu buddhādīsu kaṅkhāya uppannāya kammaṭṭhānaṃ vaḍḍhetuṃ na sakkoti, atha naṃ kilesamārādayo sabbe mārā anayabyasanaṃ pāpenti, iti vicikicchā dvedhāpathasamā hoti. Tenāha bhagavā - “dvidhāpathoti kho, bhikkhu, vicikicchāyetaṃ adhivacana”nti. Pajaha vicikicchanti ettha kammaṭṭhānauggahaparipucchāvasena vicikicchāpahānaṃ kathitaṃ.

Caṅgavāranti ettha, yathā rajakehi khāraparissāvanamhi uḍaḍe pakkhitte eko uḍakaghaṭo dveṇi ḍasapi vīsatiṇi ghaṭasatampi paggharatiyeva, paṣaṭamattampi uḍakaṃ na tiṭṭhati, evameva nīvaraṇasamaṅgino puggalassa abbhantare kusalaḍhammo na tiṭṭhati. Tenāha bhagavā - “caṅgavāranti kho, bhikkhu, paṇcannetaṃ nīvaraṇānaṃ adhivacana”nti. Pajaha paṇcanīvaraṇeti ettha vikkhambhanatadaṅgavasena nīvaraṇappahānaṃ kathitaṃ.

Kummoti ettha, yathā kacchapassa cattāro pādā sīsanti pañceva aṅgāni honti, evameva sabbepi saṅkhatā dhammā gayhamānā pañceva khandhā bhavanti. Tenāha bhagavā - “kummoti kho, bhikkhu, paṇcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacana”nti. Pajaha pañcupādānakkhandheti ettha pañcasu khandhesu chandarāgappahānaṃ kathitaṃ.

Asisūnāti ettha, yathā sūnāya upari maṃsaṃ ṭhapetvā asinā koṭṭenti, evamime sattā vatthukāmatthāya kilesakāmehi ghātayamānā vatthukāmānaṃ upari katvā kilesakāmehi kantitā koṭṭitā ca honti. Tenāha bhagavā - “asisūnāti kho, bhikkhu, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacana”nti. Pajaha pañca kāmaguṇeti ettha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānaṃ kathitaṃ.

Maṃsapesīti kho, bhikkhūti ettha ayaṃ maṃsapesi nāma bahujanapatthitā khattiyādayo manussāpi naṃ patthenti kākādayo tiracchānāpi. Ime hi sattā avijjāya sammattā nandirāgaṃ upagamma vaṭṭamaṃ vaḍḍhenti. Yathā vā maṃsapesi ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne laggati, evamime sattā nandirāgabaddhā vaṭṭe lagganti, dukkhaṃ patvāpi na ukkaṇṭhanti, iti nandirāgo maṃsapesisadiso hoti. Tenāha bhagavā - “maṃsapesīti kho, bhikkhu, nandirāgassetamaṃ adhivacana”nti. Pajaha nandirāganti ettha catutthamaggena nandirāgappahānaṃ kathitaṃ.

Nāgoti kho, bhikkhu, khīṇāsavassetamaṃ bhikkhuno adhivacananti ettha yenatthena khīṇāsavo nāgoti vuccati, so anaṅgaṇasutte pakāsito eva. Namo karohi nāgassāti khīṇāsavassa buddhanāgassa, “buddho so bhagavā bodhāya dhammaṃ deseti, danto so bhagavā damathāya dhammaṃ deseti, santo so bhagavā samathāya

dhammaṃ deseti, tiṇṇo so bhagavā taraṇāya dhammaṃ deseti, parinibbuto so bhagavā parinibbānāya dhammaṃ deseti”ti evaṃ namakkāraṃ karohīti ayamettha attho. Iti idaṃ suttaṃ therassa kammaṭṭhānaṃ ahosi. Theropi idameva suttaṃ kammaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patto. Ayametassa atthoti ayaṃ etassa pañhassa attho. Iti bhagavā ratanarāsimhi maṇikūṭaṃ gaṇhanto viya yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rathavinītasuttavaṇṇanā

252. Evaṃ me sutanti rathavinītasuttaṃ. Tattha rājagaheti evaṃnāmake nagare, tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā rājagahanti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti. Kiṃ tehi? Nāmametaṃ tassa nagarassa. Taṃ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti yakkhapariggahitaṃ, tesam vasantavanaṃ hutvā tiṭṭhati. Veḷuvane kalandakanivāpeti veḷuvananti tassa uyyānassa nāmaṃ, taṃ kira veḷūhi parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pakārena, gopuraṭṭālakayuttaṃ nīlobhāsaṃ manoramaṃ, tena veḷuvananti vuccati. Kalandakānañcettha nivāpaṃ adaṃsu, tena kalandakanivāpoti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanattaṃ āgato surāmadena matto divāseyyaṃ upagato supi. Parijanopissa, “sutto rājā”ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi, atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkha kaṇhasappo nikkhamitvā raññābhimukho āgacchati. Taṃ disvā rukkhadevatā, “rañño jīvitaṃ dammi”ti kālākavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujhi, kaṇhasappo nivatto. So taṃ disvā, “imāya mama jīvitaṃ dinna”nti kālākānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato pabhuti kalandakanivāpanti saṅkhyāṃ gataṃ. Kalandakāti kālākānaṃ nāmaṃ.

Jātibhūmikāti jātibhūmivāsino. Tattha jātibhūmīti jātataṭṭhānaṃ. Taṃ kho panetaṃ neva kosalamahārājādīnaṃ na caṅkībrāhamaṇādīnaṃ na sakkasuyāmasantusitādīnaṃ na asītimahāsāvakādīnaṃ na aññesaṃ sattānaṃ jātataṭṭhānaṃ “jātibhūmī”ti vuccati.

Yassa pana jātadivase dasasahassilokadhātu

ekaddhajaṃālāvippakiṇṇakusumavāsacuṇṇagandhasugandhā sabbapāliphullamiva nandanavanaṃ virocamaṇā paduminipaṇṇe udakabindu viya akampittha, jaccandhādīnañca rūpadassanādīni anekāni pāṭihāriyāni pavattiṃsu, tassa sabbaññubodhisattassa jātataṭṭhānasākiyaajanapado kapilavatthāhāro, sā “jātibhūmī”ti vuccati.

Dhammagarubhāvavaṇṇanā

Vassaṃvuṭṭhāti temāsaṃ vassaṃvuṭṭhā pavāritapavāraṇā hutvā. Bhagavā etadavocāti “kacci, bhikkhave, khamanīya”ntiādīhi vacanehi āgantukapaṭisanthāraṃ katvā etaṃ, “ko nu kho, bhikkhave”tiādivacanavoca. Te kira bhikkhu, - “kacci, bhikkhave, khamanīyaṃ kacci yāpanīyaṃ, kaccittha appakilamathena addhānaṃ āgatā, na ca piṇḍakena kilamittha, kuto ca tumhe, bhikkhave, āgacchathā”ti paṭisanthāravasena pucchitā - “bhagavā sākiyaajanapade kapilavatthāhārato jātibhūmito āgacchāmā”ti āhaṃsu. Atha bhagavā neva suddhodanamahārājassa, na

sakkodanassa, na sukkodanassa, na dhotodanassa, na amitodanassa, na amittāya deviyā, na mahāpajāpatiyā, na sakalassa sākiyamaṇḍalassa ārogyaṃ pucchi. Atha kho attanā ca dasakathāvatthulābhiṃ parañca tattha samādapetāraṃ paṭipattisampannaṃ bhikkhuṃ pucchanto idaṃ - “ko nu kho, bhikkhave”tiādivacanaṃ avoca.

Kasmā pana bhagavā suddhodanādīnaṃ ārogyaṃ apucchitvā evarūpaṃ bhikkhumeva pucchati? Piyatāya. Buddhānañhi paṭipannakā bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo ca piyā honti manāpā. Kiṃ kārāṇā? Dhammagarutāya. Dhammagaruno hi tathāgatā, so ca nesaṃ dhammagarubhāvo, “dukkhaṃ kho agāravo viharati, appatisso”ti iminā ajapālanigrodhamūle uppannajjhāsayena veditabbo. Dhammagarutāyeva hi bhagavā mahākassapattherassa abhinikkhamanadivase paccuggamaṇaṃ karonto tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi. Atirekatiyojanasataṃ maggaṃ gantvā gaṅgātīre dhammaṃ desetvā mahākappaṇaṃ sapariṣaṃ arahatte paṭiṭṭhapesi. Ekasmiṃ pacchābhatte pañcacattālīsayojanaṃ maggaṃ gantvā kumbhakārassa nivesane tiyāmarattiṃ dhammakathaṃ katvā pukkusātikulaputtaṃ anāgāmiphale paṭiṭṭhapesi. Vīsayojanasataṃ gantvā vanavāsīsāmaṇerassa anuggahaṃ akāsi. Saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā khadiravaniyattherassa dhammaṃ desesi. Anuruddhatthero pācīnavamsadāye nisinno mahāpurisavitakkaṃ vitakketīti ñatvā tattha ākāseṇa gantvā therassa purato oruḃha sādhuḃkāramadāsi. Koṭikaṇṇasoṇattherassa ekagandhakuṭiyaṃ senāsanaṃ pañṇāpāpetvā paccūsakāle dhammadeṣanaṃ ajjhesitvā sarabhañṇapariyosāne sādhuḃkāramadāsi. Tigāvutaṃ maggaṃ gantvā tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ vasanaṭṭhāne gosiṅgasālavane sāmaggirasāṇisaṃsaṃ kathesi. Kassapopi bhagavā - “anāgāmiphale paṭiṭṭhito ariyasāvako aya”nti vissāsaṃ uppādetvā ghaṭikārassa kumbhakārassa nivesanaṃ gantvā sahatthā āmiṣaṃ gahetvā paribhuñji.

Amhākaṃyeva bhagavā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya jetavanato bhikkhusaṅghaparivuto cārikaṃ nikkhami. Kosalamahārājaanāthapiṇḍikādayo nivattetuṃ nāsakkhiṃsu. Anāthapiṇḍiko gharaṃ āgantvā domanassappatto nisīdi. Atha naṃ puṇṇā nāma dāsī domanassappattosi sāmīti āha. “Āma je, satthāraṃ nivattetuṃ nāsakkhiṃ, atha me imaṃ temāsaṃ dhammaṃ vā sotuṃ, yathādhippāyaṃ vā dānaṃ dātuṃ na labhissāmī”ti cintā uppannāti. Ahampi sāmi satthāraṃ nivattessāmīti. Sace nivattetuṃ sakkosi, bhujissāyeva tvanti. Sā gantvā dasabalassa pādamūle nipajjitvā “nivattatha bhagavā”ti āha. Puṇṇe tvaṃ parapaṭibaddhajīvikaṃ kiṃ me karissasīti. Bhagavā mayhaṃ deyyadhammo natthīti tumhepi jānātha, tumhākaṃ nivattanapaccayā panāhaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu paṭiṭṭhahissāmīti. Bhagavā sādhu sādhu puṇṇeti sādhuḃkāraṃ katvā nivattetvā jetavanameva pavitṭho. Ayaṃ kathā pākaṭā ahoṣi. Seṭṭhi sutvā puṇṇāya kira bhagavā nivattitoti taṃ bhujissaṃ katvā dhītuṭṭhāne ṭhapesi. Sā pabbajjaṃ yācitvā pabbaji, pabbajitvā vipassanaṃ ārabhi. Athassā satthā āraddhavipassakabhāvaṃ ñatvā imaṃ obhāsagāthaṃ vissajjesi -

“Puṇṇe pūresi saddhammaṃ, cando pannaraso yathā;
Paripuṇṇāya pañṇāya, dukkhassantaṃ karissasī”ti.

Gāthāpariyosāne arahattaṃ patvā abhiññātā sāvikaṃ ahoṣīti. Evaṃ dhammagaruno tathāgatā.

Nandakatthere upaṭṭhānasālāyaṃ dhammaṃ desentepi bhagavā anahātova gantvā tiyāmarattiṃ ʈhitakova dhammakathaṃ sutvā desanāpariyosāne sādhuḷkāramadāsī. Thero āgantvā vanditvā, “kāya velāya, bhante, āgatattā”ti pucchi. Tayā suttante āraddhamatteti. Dukkaraṃ karittha, bhante, buddhasukhumālā tumheti. Sace tvaṃ, nanda, kappam desetuṃ sakkuṇeyyāsī, kappamattampāhaṃ ʈhitakova suṇeyyanti bhagavā avoca. Evaṃ dhammagaruno tathāgatā. Tesam dhammagarutāya paṭipannakā piyā honti, tasmā paṭipannake pucchi. Paṭipannako ca nāma attahitāya paṭipanno no parahitāya, parahitāya paṭipanno no attahitāya, no attahitāya ca paṭipanno no parahitāya ca, attahitāya ca paṭipanno parahitāya cāti catubbidho hoti.

Tattha yo sayam dasannaṃ kathāvatthūnaṃ lābhī hoti, paraṃ tattha na ovadati na anusāsati āyasmā bākulo viya. Ayaṃ attahitāya paṭipanno nāma no parahitāya paṭipanno, evarūpaṃ bhikkhuṃ bhagavā na pucchati. Kasmā? Na mayhaṃ sāsanaṃ vaḍḍhipakkhe ʈhitoti.

Yo pana dasannaṃ kathāvatthūnaṃ alābhī, paraṃ tehi ovadati tena katavattasādiyanatthaṃ upanando sakyaputto viya, ayaṃ parahitāya paṭipanno nāma no attahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa taṇhā mahāpacchi viya appahīnāti.

Yo attanāpi dasannaṃ kathāvatthūnaṃ alābhī, parampi tehi na ovadati, lāḷudāyī viya, ayaṃ neva attahitāya paṭipanno na parahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa anto kilesā pharasucchejjā viya mahantāti.

Yo pana sayam dasannaṃ kathāvatthūnaṃ lābhī, parampi tehi ovadati, ayaṃ attahitāya ceva parahitāya ca paṭipanno nāma sārīputtamoggallānamahākassapādayo asītimahātherā viya, evarūpaṃ bhikkhuṃ pucchati. Kasmā? Mayhaṃ sāsanaṃ vaḍḍhipakkhe ʈhitoti. Idhāpi evarūpameva pucchanto - “ko nu kho, bhikkhave”tiādimāha.

Evaṃ bhagavatā puṭṭhānaṃ pana tesam bhikkhūnaṃ bhagavā attano jātibhūmiyaṃ ubhayahitāya paṭipannaṃ dasakathāvatthulābhiṃ bhikkhuṃ pucchati, ko nu kho tattha evarūpoti na aññamaññaṃ cintanā vā samantanā vā ahosi. Kasmā? Āyasmā hi mantāṇiputto tasmīṃ janapade ākāsamajjhe ʈhito cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto. Tasmā te bhikkhū meghasaddaṃ sutvā ekajjhaṃ sannipatitamoraghaṭṭā viya ghanasajjhāyaṃ kātuṃ, āraddhabhikkhū viya ca attano ācariyaṃ puṇṇattheraṃ bhagavato ārocentā therassa ca guṇaṃ bhāsituṃ appahontehi mukhehi ekappahāreneva puṇṇo nāma, bhante, āyasmātiādimāhaṃsu. Tattha puṇṇoti tassa therassa nāmaṃ. Mantāṇiyā pana so putto, tasmā mantāṇiputtoti vuccati. Sambhāvitoti guṇasambhāvanāya sambhāvito.

Appicchatādivaṇṇanā

Appicchoti icchāviraḥito niiccho nittanṇho. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Na hi tassa anto aṇumattāpi pāpikā icchā nāma atthi. Khīṇāsavo hesa sabbaso pahīnatanṇho. Apicettha atricchatā pāpicchatā mahicchatā appicchatāti ayaṃ bhedo veditabbo.

Tattha sakalābhe atittassa paralābhe patthanā atricchatā nāma. Tāya samannāgatassa ekabhājena pakkapūvopi attano patte patito na supakko viya khuddako viya ca khāyati. Sveva parassa patte pakkhitto supakko viya mahanto viya

ca khāyati. Asantaguṇasambhāvanatā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā pāpicchatā nāma, sā, “idhekacco assaddho samāno saddhoti maṃ jano jānātū”tiādinā nayena abhidhamme āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo kohaññe patiṭṭhāti.

Santaguṇasambhāvanā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā mahicchatā nāma. Sāpi, “idhekacco saddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūti icchati, sīlavā samāno sīlavāti maṃ jano jānātū”ti iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappayo hoti, vijātamātāpissa cittaṃ gaheṭṭuṃ na sakkoti. Tenetaṃ vuccati -

“Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
Sakaṭena paccayaṃ detu, tayopete atappayā”ti.

Santaguṇanigūhanatā pana paṭiggahaṇe ca mattaññutā appicchatā nāma, tāya samannāgato puggalo attani vijjāmānampi guṇaṃ paṭicchādetukāmatāya, “saddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūti na icchati. Sīlavā, pavivitto, bahussuto, āradhaviṇṇa, samādhisampanno, paññavā, khīṇāsavo samāno khīṇāsavoti maṃ jano jānātū”ti na icchati, seyyathāpi majjhantikatthero.

Thero kira mahākhīṇāsavo ahosi, pattacīvaraṃ panassa pādamattameva agghati, so asokassa dhammarañño vihāramahadivase saṅghatthero ahosi. Athassa atilūkhabhāvaṃ disvā manussā, “bhante, thokaṃ bahi hothā”ti āhaṃsu. Thero, “mādisse khīṇāsavo rañño saṅghaṃ akaronte añño ko karissatī”ti pathaviyaṃ nimujjitvā saṅghattherassa ukkhittapiṇḍaṃ gaṇhantoyeva ummujji. Evaṃ khīṇāsavo samāno, “khīṇāsavoti maṃ jano jānātū”ti na icchati. Evaṃ appiccho pana bhikkhu anuppannaṃ lābhaṃ uppādeti, uppannaṃ lābhaṃ thāvaraṃ karoti, dāyakānaṃ cittaṃ āradhēti, yathā yathā hi so attano appicchatāya appaṃ gaṇhāti, tathā tathā tassa vatte pasannā manussā bahū denti.

Aparopi catubbidho appiccho - paccayaappiccho dhutaṅgaappiccho pariyattiappiccho adhigamaappicchoti. Tattha catūsu paccayesu appiccho paccayaappiccho nāma, so dāyakassa vasaṃ jānāti, deyyadhammassa vasaṃ jānāti, attano thāmaṃ jānāti. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appaṃ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṃ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, attano thāmaṃ ñatvā pamāṇeneva gaṇhāti.

Dhutaṅgasamādānassa attani atthibhāvaṃ najānāpetukāmo dhutaṅgaappiccho nāma. Tassa vibhāvanatthaṃ imāni vatthūni - sosānikamahāsumanattthero kira saṭṭhi vassāni susāne vasi, añño ekabhikkhupi na aññasi, tenevāha -

“Susāne saṭṭhi vassāni, abbokiṇṇaṃ vasāmaṃ;
Dutiyo maṃ na jāneyya, aho sosānikuttamo”ti.

Cetiyapabbate dvebhātiyattherā vasiṃsu. Tesu kaniṭṭho upaṭṭhākena pesitā ucchukhaṇḍikā gaheṭvā jeṭṭhassa santikaṃ agamāsi. Paribhogaṃ, bhante, karoṭhāti. Therassa ca bhattakiccaṃ katvā mukhaṃ vikkhālanakālo ahosi. So alaṃ, āvusoti āha. Kacci, bhante, ekāsanikatthāti. Āharāvuso, ucchukhaṇḍikāti paññāsa vassāni ekāsaniko samānopi dhutaṅgaṃ nigūhamāno paribhogaṃ katvā mukhaṃ vikkhāletvā puna dhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya gato.

Yo pana sāketakatissatthero viya bahussutabhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ pariyattiappiccho nāma. Thero kira khaṇo natthīti uddesaparipucchāsu okāsaṃ akaronto maraṇakkhayaṃ, bhante, labhissathāti codito gaṇaṃ vissajjetvā kaṇikāravālikasamuddavīhāraṃ gato. Tattha antovassaṃ theranavamajjhimaṃ upakāro hutvā mahāpavāraṇāya uposathadivase dhammakathāya janataṃ khobhetvā gato.

Yo pana sotāpannādīsu aññataro hutvā sotāpannādibhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ adhigamaappiccho nāma, tayo kulaputtā viya ghaṭikārakumbhakāro viya ca.

Āyasmā pana puṇṇo atricchataṃ pāpicchataṃ mahicchatañca pahāya sabbaso icchāpaṭipakkhabhūtāya alobhasaṅkhātāya parisuddhāya appicchataṃ samannāgatattā appiccho nāma ahosi. Bhikkhūnaṃpi, “āvuso, atricchataṃ pāpicchataṃ mahicchataṃ ime dhammā pahātābba”ti tesu ādīnaṃ dassetvā evarūpaṃ appicchataṃ samādāya vattitabbanti appicchakathaṃ kathesi. Tena vuttaṃ “attanā ca appiccho appicchakathañca bhikkhūnaṃ kattā”ti.

Dvādasavidhasantosavaṇṇanā

Idāni attanā ca santuṭṭhotiādīsu visesatthameva dīpayissāma. Yojanā pana vuttanayeneva veditabbā. Santuṭṭhoti itarītarapaccayasantosena samannāgato. So panesa santoso dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ, cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathasārūppasantosoti tividho, evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā.

Idha bhikkhu cīvaram labhati sundaram vā asundaram vā. So teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha yo pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaram pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayaalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataram mahagghacīvaram bahūni vā pana cīvarāni labhitvā idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ idaṃ appalābhānaṃ hotūti datvā tesam purāṇacīvaram vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare yathāsārūppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttana aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaram viya cirapabbajitabahussutaappalābhigilānānaṃ datvā tesam vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte yathāsārūppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati, ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova

hoti, ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussutaappalābhigilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi, “uttamasenāsaṇaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtaṃ puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsaṇaṃ pattampi na sampaṭicchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti, ayampissa senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva santussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenā atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā tehi bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādīpaṇītabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussutaappalābhigilānānaṃ datvā tesāṃ ābhatakena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇṭakāṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ, “gaṇha, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttahaṇṭakāṃ nāma buddhādīhi vaṇṇitanti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttahaṇṭakeneva bhesajjaṃ karonto paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso.

Imesaṃ pana paccekāṃ paccayesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ santosaṇaṃ yathāsāruppasantosova aggo. Āyasmā puṇṇo ekekasmiṃ paccaye imehi tihi santosehi santuṭṭho ahosi. Santuṭṭhikathañcāti bhikkhūnampi ca imaṃ santuṭṭhikathaṃ kattāva ahosi.

Tividhapavivekavaṇṇanā

Pavivittoti kāyapaviveko cittaṃpaviveko upadhipavivekoti imehi tihi pavivekehi samannāgato. Tattha eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko caṅkamaṃ madhiṭṭhāti, eko carati, eko viharatīti ayaṃ kāyapaviveko nāma. Attha samāpattiyo pana cittaṃpaviveko nāma. Nibbānaṃ upadhipaviveko nāma. Vuttampi heṭaṃ - “kāyapaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ. Cittaṃpaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatā”nti. Pavivekakathanti bhikkhūnampi ca imaṃ pavivekakathaṃ kattā.

Pañcavidhasaṃsaggavaṇṇanā

Asaṃsaṭṭhoti pañcavidhena saṃsaggena virahito. Savanasaṃsaggo dassanaṃsaṃsaggo samullapanasaṃsaggo sambhogasaṃsaggo kāyasaṃsaggoti pañcavidho saṃsaggo. Tesu idha bhikkhu suṇāti, “asukasmiṃ gāme vā nigame vā itthi vā kumārīkā vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā”ti. So taṃ sutvā saṃsīdati visīdati na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretuṃ, sikkhādubbalyaṃ anāvikatvā hīnāyāvattatīti evaṃ parehi vā kathīyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitaḡitasaddaṃ suṇantassa sotaviññāṇavīthivasena uppanno rāgo savanasaṃsaggo nāma. So anitthigandhapaccekaḡodhisattassa ca pañcaggaḡaleṇavāsītissadahaṇassa ca vasena

veditabbo -

Daharo kira ākāseṇa gacchanto girigāmaṇṣikammāradhītāya pañcahi kumārīhi saddhiṃ padumasaraṃ gantvā nhatvā padumāni ca pilandhitvā madhurassareṇa gāyantiyā saddaṃ sutvā kāmarāgeṇa viddho viṣeṣā parihāyitvā anayabyasaṇaṃ pāpuṇi. Idha bhikkhu na heva kho suṇāti, apica kho sāmaṃ passati itthiṃ vā kumāriṃ vā abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikāṃ paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. So taṃ disvā saṃsīdati visīdati na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretuṃ, sikkhādubbalyaṃ anāvikatvā hīnāyāvattatīti evaṃ visabhāgarūpaṃ oloketassa pana cakkhuvīññānavīthivasena uppannarāgo dassanaṃsaṃsaggo nāma. So evaṃ veditabbo -

Eko kira daharo kāladīghavāpidvāravihāraṃ uddesatthāya gato. Ācariyo tassa antarāyaṃ disvā okāsaṃ na karoti. So punappunnaṃ anubandhati. Ācariyo sace antogāme na carissasi. Dassāmi te uddesanti āha. So sādhiṭi sampatichhitvā uddese niṭṭhite ācariyaṃ vanditvā gacchanto ācariyo me imasmiṃ gāme carituṃ na deti, kiṃ nu kho kāraṇanti cīvaraṃ pārupitvā gāmaṃ pāvīsi, ekā kuladhītā pītakavatthaṃ nivāsetvā gehe tthitā daharaṃ disvā sañjātarāgā uḷuṅkena yāguṃ āharitvā tassa patte pakkhipitvā nivattitvā mañcake nipajji. Atha naṃ mātāpitara kiṃ ammiṃ pucchiṃsu, dvāreṇa gataṃ daharaṃ labhamānā jīvissāmi, alabhamānā marissāmi. Mātāpitara vegena gantvā gāmadvāre daharaṃ patvā vanditvā, “nivattatha, bhante, bhikkhaṃ gaṇhāhi”ti āhaṃsu. Daharo alaṃ gacchāmi. Te, “idaṃ nāma, bhante, kāraṇa”nti yācitvā - “amhākaṃ, bhante, gehe ettaṃ nāma dhaṇaṃ atthi, ekāyeva no dhītā, tvaṃ no jeṭṭhaputtatṭhāne tṭhassasi, sukhena sakkā jīvitu”nti āhaṃsu. Daharo, “na mayhaṃ iminā palibodhena attho”ti anādiyitvāva pakkanto.

Mātāpitara gantvā, “amma, nāsakkhimhā daharaṃ nivattetuṃ, yaṃ aññaṃ sāmikaṃ icchasi, taṃ labhissasi, utṭhehi khāda ca piva cā”ti āhaṃsu. Sā anicchantī sattāhaṃ nirāhārā hutvā kālamakāsi. Mātāpitara tassā sarīrakiccaṃ katvā taṃ pītakavatthaṃ dhuravīhāre bhikkhusaṅghassa adaṃsu, bhikkhū vatthaṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ katvā bhājayaṃsu. Eko mahallako attano koṭṭhāsaṃ gahetvā kalyāṇīvihāraṃ āgato. Sopi daharo cetiyaṃ vandissāmi tattheva gantvā divātṭhāne nisīdi. Mahallako taṃ vatthakhaṇḍaṃ gahetvā, “iminā me parissāvanaṃ vicārethā”ti daharaṃ avoca. Daharo mahāthera “kuhiṃ laddha”nti āha. So sabbhaṃ pavattiṃ kathesi. So taṃ sutvāva, “evarūpāya nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ nālattha”nti rāgagginā daḍḍho tattheva kālamakāsi.

Aññaṃaññaṃ ālāpasallāpavasena uppannarāgo pana samullapanasaṃsaggo nāma. Bhikkhuno bhikkhuniyā santakaṃ, bhikkhuniyā vā bhikkhussa santakaṃ gahetvā paribhogakaraṇavasena uppannarāgo sambhogasaṃsaggo nāma. So evaṃ veditabbo - maricavaṭṭivīhāramahe kira bhikkhūnaṃ sataṣaṇṇaṃ bhikkhunīnaṃ navutisaṇṇaṃ eva ahesuṃ. Eko sāmaṇero uṇhayāguṃ gahetvā gacchanto sakiṃ cīvaraṇṇe tṭhapesi, sakiṃ bhūmiyaṃ. Ekā sāmaṇerī disvā ettha pattaṃ tṭhpetvā yāhīti thālakaṃ adāsi. Te aparabhāge ekasmiṃ bhaye uppanne parasamuddaṃ agamaṃsu. Tesu bhikkhunī puretaraṃ agamaṃsi. Sā, “eko kira sīhaḥbhikkhu āgato”ti sutvā therassa santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā nisinnā, - “bhante, maricavaṭṭivīhāramahakāle tumhe kativassā”ti pucchi. Tadāhaṃ sattavassikasāmaṇero. Tvaṃ pana kativassāti? Ahaṃ sattavassikasāmaṇerīyeva ekassa sāmaṇerassa uṇhayāguṃ gahetvā gacchantassa pattaṭṭhapanatthaṃ thālakamadāsinti. Thero, “ahaṃ so”ti vatvā thālakaṃ nīharitvā dassesi. Te

ettakeneva saṃsaggena brahmacariyaṃ sandhāretuṃ asakkontā dvepi saṭṭhivassakāle vibbhamiṃsu.

Hatthagāhādivasena pana uppannarāgo kāyasāṃsaggo nāma. Tatridaṃ vatthu - mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti. Tesāṃ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento ekissā daharabhikkhuniyā kāyaṃ chupi. Sā taṃ hatthaṃ gahetvā attano urasmiṃ ṭhapesi, ettakena saṃsaggena dvepi vibbhamitvā gihibhāvaṃ pattā.

Gāhagāhakādivaṇṇanā

Imesu pana pañcasu saṃsaggesu bhikkhuno bhikkhūhi saddhiṃ savanadassanasamullapanasambhogakāyaparāmāsā niccampi hontiyeva, bhikkhunīhi saddhiṃ ṭhapetvā kāyasāṃsaggaṃ sesā kālena kālaṃ honti; tathā upāsakaupāsikāhi saddhiṃ sabbepi kālena kālaṃ honti. Tesu hi kilesuppattito cittaṃ rakkhitaḥ. Eko hi bhikkhu gāhagāhako hoti, eko gāhamuttako, eko muttagāhako, eko muttamuttako.

Tattha yaṃ bhikkhuṃ manussāpi āmisena upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamanti, bhikkhupi pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayaṃ gāhagāhako nāma. Yaṃ pana manussā vuttanayena upasaṅkamanti, bhikkhu dakkhiṇeyyavasena upasaṅkamati, ayaṃ gāhamuttako nāma. Yassa manussā dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhu pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayaṃ muttagāhako nāma. Yassa manussāpi dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhupi cūḷapiṇḍapāṭiyatissatthero viya dakkhiṇeyyavasena paribhuñjati, ayaṃ muttamuttako nāma.

Theraṃ kira ekā upāsikā dvādasa vassāni upaṭṭhahi. Ekadivasaṃ tasmīṃ gāme aggi utṭhahitvā gehāni jhāpesi. Aññesaṃ kulūpakabhikkhū āgantvā - “kiṃ upāsike, api kiñci bhaṇḍakaṃ arogaṃ kātuṃ asakkhitthā”ti paṭisanthāraṃ akaṃsu. Manussā, “amhākaṃ mātu kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgamissatī”ti āhaṃsu. Theropi punadivase bhikkhācāravelaṃ sallakkhetvā āgato. Upāsikā koṭṭhacchāyāya nisīdāpetvā bhikkhaṃ sampādetvā adāsi. There bhattakiccaṃ katvā pakkante manussā āhaṃsu - “amhākaṃ mātu kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgato”ti. Upāsikā, “tumhākaṃ kulūpakā tumhākaṃyeva anucchavikā, mayhaṃ thero mayheva anucchaviko”ti āha. Āyasmā pana mantāṇiputto imehi pañcahi saṃsaggehi catūhipi parisāhi saddhiṃ asaṃsaṭṭho gāhamuttako ceva muttamuttako ca ahosi. Yathā ca sayaṃ asaṃsaṭṭho, evaṃ bhikkhūnampi taṃ asaṃsaggakathaṃ kattā ahosi.

Āraddhavīriyoti paggaḥitavīriyo, paripuṇṇakāyikacetasikavīriyoti attho. Yo hi bhikkhu gamane uppannakilesaṃ ṭhānaṃ pāpuṇituṃ na deti, ṭhāne uppannakilesaṃ nisajjaṃ, nisajjāya uppannakilesaṃ sayanaṃ pāpuṇituṃ na deti, mantena kaṇhasappaṃ uppīletvā gaṇhanto viya, amittaṃ gīvāya akkamanto viya ca vicarati, ayaṃ āraddhavīriyo nāma. Thero ca tādiso ahosi. Bhikkhūnampi tatheva vīriyārambhakathaṃ kattā ahosi.

Sīlasampannotiādīsū sīlanti catupārisuddhisīlaṃ. Samādhīti vipassanāpāḍakā aṭṭha samāpattiyo. Paññāti lokiyalokuttaraññaṃ. Vimuttīti ariyaphalaṃ. Vimuttiññadassananti ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇaṇñaṃ. Thero sayampi sīlādīhi sampanno ahosi bhikkhūnampi sīlādikathaṃ kattā. Svāyaṃ dasahi kathāvatthūhi ovadātīti ovāḍako. Yathā pana eko ovadatiyeva, sukhumaṃ atthaṃ parivattetvā jānāpetuṃ na sakkoti. Na evaṃ thero. Thero pana tāni dasa

kathāvatthūni viññāpetīti viññāpako. Eko viññāpetum sakkoti, kāraṇaṃ dassetum na sakkoti. Thero kāraṇampi sandassetīti sandassako. Eko vijjamānaṃ kāraṇaṃ dasseti, gāhetum pana na sakkoti. Thero gāhetumpi sakkotīti samādapako. Evaṃ samādapetvā pana tesu kathāvatthūsu ussāhajanavasena bhikkhū samuttejetīti samuttejako. Ussāhajāte vaṇṇaṃ vatvā sampahaṃsetīti sampahaṃsako.

Pañcalābhavaṇṇanā

253. Suladdhalābhāti aññesampi manussattabhāvapabbajjādiguṇalābhā nāma honti. Āyasmato pana puṇṇassa suladdhalābhā ete, yassa satthu sammukhā evaṃ vaṇṇo abbhuggatoti attho. Apica apaṇḍitehi vaṇṇakathanaṃ nāma na tathā lābho, paṇḍitehi vaṇṇakathanaṃ pana lābho. Gihī hi vā vaṇṇakathanaṃ na tathā lābho, gihī hi “vaṇṇaṃ kathessāmī”ti, “amhākaṃ ayyo saṇho sakhilo sukhasambhāso, vihāraṃ āgatānaṃ yāgubhattaphāṇitādīhi saṅgahaṃ karotī”ti kathento avaṇṇameva katheti. “Avaṇṇaṃ kathessāmī”ti “ayaṃ thero mandamando viya abalabalo viya bhākuṭikabhākuṭiko viya natthi iminā saddhiṃ vissāso”ti kathento vaṇṇameva katheti. Sabrahmacārīhipi satthu parammukhā vaṇṇakathanaṃ na tathā lābho, satthu sammukhā pana atilābhoti imampi atthavaṣaṃ paṭicca “suladdhalābhā”ti āha. Anumassa anumassāti dasa kathāvatthūni anupavisitvā anupavisitvā. Tañca satthā abbhanumodātīti tañcassa vaṇṇaṃ evametaṃ appiccho ca so bhikkhu santuṭṭho ca so bhikkhūti anumodati. Iti viññūhi vaṇṇabhāsaṃ eko lābho, sabrahmacārīhi eko, satthu sammukhā eko, anumassa anumassa eko, satthārā abbhanumodanaṃ ekoti ime pañca lābhe sandhāya “suladdhalābhā”ti āha. Kadācīti kismiñcīdeva kāle. Karahacīti tasseva vevacanaṃ. Appeva nāma siyā kocīdeva kathāsallāpoti api nāma koci kathāsamudācāropi bhavēyya. Therena kira āyasmā puṇṇo neva diṭṭhapubbo, nassa dhammakathā sutapubbā. Iti so tassa dassanampi dhammakathampi patthayamāno evamāha.

Cārikādivaṇṇanā

254. Yathābhirantanti yathāajjhāsayāṃ viharitvā. Buddhānañhi ekasmiṃ ṭhāne vasantānaṃ chāyūdakādivipattiṃ vā apphāsukasenāsaṇaṃ vā, manussānaṃ assaddhādibhāvaṃ vā āgamma anabhirati nāma natthi. Tesāṃ sampattiyā “idha phāsu viharāmā”ti abhiramitvā ciravīhāropi natthi. Yattha pana tathāgate viharante sattā saraṇesu vā patiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, tato sotāpattimaggādīnaṃ vā pana tesāṃ upanissayo hoti. Tattha buddhā satte tāsu sampattisu patiṭṭhāpanaajjhāsayena vāsanti; tāsaṃ abhāve pakkamanti. Tena vuttaṃ - “yathāajjhāsayāṃ viharitvā”ti. Cārikaṃ caramānoti addhānagamaṇaṃ gacchanto. Cārikā ca nāmesā bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca, aturitacārikā ca.

Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalaṃ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamaṇaṃ turitacārikā nāma. Sā mahākassapapaccuggamaṇādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi mahākassapaṃ paccuggacchanto muhuttaṇa tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi, āḷavakassatthāya tiṃsayojanaṃ, tathā aṅgulimālassa. Pukkusātissa pana pañcacattālīsayaṇaṃ, mahākappinassa vīsayaṇasataṃ, khadiravaniyassatthāya satta yojanasatāni agamāsi; dhammasenāpatino saddhivihārikassa vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutādhiṃ vīsayaṇasataṃ.

Ekadivaṣaṃ kira thero, “tissasāmaṇerassa santikaṃ, bhante, gacchāmī”ti āha. Bhagavā, “ahampi gamissāmī”ti vatvā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi - “ānanda, vīsatisahassānaṃ chaḷabhiññānaṃ ārocehi - ‘bhagavā vanavāsītissasāmaṇerassa

Atha bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāmaṃ piṇḍāya caritvā “upāsakā mahā bhikkhusaṅgho”ti pucchi. Athassa te, “satthā, bhante, āgato”ti ārocesuṃ, so bhagavantam upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattam hatthena gahetvā, “alam, tissa, niṭṭhitam bhattakicca”nti āha. Tato upajjhāyam āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccamakāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne satthā maṅgalam vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā, “kataro te, tissa, vasanaṭṭhānam gamanamaggo”ti āha. “Ayaṃ bhagavā”ti. Maggaṃ desayamāno purato yāhi tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesako samānopi “sakalatigāvute magge sāmaṇeraṃ daṭṭhuṃ lacchāmī”ti tam maggadesakamakāsi.

Yaṃ pana gāmanigamaṇipāṭiyā devasikaṃ yojanaḍḍhayaṇavasena
piṇḍapātaṇiyādīhi lokaṃ anuggaṇhantaṃ gamaṇaṃ, ayaṃ aturitaṇṇikā nāma.
Imaṃ pana cārikaṃ caranta bhagavā mahāmaṇḍalaṃ majjhimamaṇḍalaṃ
antimaṇḍalanti imesaṃ tiṇṇaṃ maṇḍalānaṃ aññatarasmiṃ carati. Tattha
mahāmaṇḍalaṃ navayaṇasatikāṃ, majjhimamaṇḍalaṃ chaṇasatikāṃ,
antimaṇḍalaṃ tiyaṇasatikāṃ. Yaḍa mahāmaṇḍale cārikaṃ caritukāmo hoti,
mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadaḍvase mahābhikkhusaṇḍhaparivaṇo nikkhamati.
Samantā yaṇasataṃ ekakoḷāhalaṃ ahoṣi, purimaṃ purimaṃ āgaṭā nimantetuṃ
labhanti; itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale oṣarati. Tatra bhagavā tesu
tesu gāmanigamesu ekāhaṃ dvīhaṃ vasaṇto mahājaṇaṃ āmisapaṭiggahena
anuggaṇhantaṃ dhammaḍānena cassa vivaṭṭuṇanissitaṃ kusalaṃ vaḍḍhentaṃ navahi
māsehi cārikaṃ pariyoṣepeti.

33

Sace pana catumāsaṃ vuṭṭhavassassāpi bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesam indriyaparipākam āgamayamāno aparampi ekam māsam vā dviticutumāsaṃ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokam anuggaṇhanto sattahi vā chahi vā pañcahi vā catūhi vā māsehi cārikam pariyosāpeti. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikam caranto na cīvarādi hetu carati. Atha kho ye duggatā bālā jiṇṇā byādhitā, te kadā tathāgatam āgantvā passissantī? Mayi pana cārikam carante mahājano tathāgatadassanam labhissantī, tattha keci cittāni pasādessantī, keci mālādīhi pūjessantī, keci kaṭacchubhikkham dassantī, keci micchādassanam pahāya sammādiṭṭhikā bhavissantī, tam tesam bhavissantī dīgharattam hitāya sukhāyāti evam lokānukampāya cārikam carati.

Apica catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikam caranti - jaṅghāvihārasena sarīraphāsukatthāya, atthupattikālam abhikaṅkhanatthāya, bhikhūnam sikkhāpadaṃ paññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikam caranti - buddham saraṇam gacchissantīti vā, dhammam saraṇam gacchissantīti vā, saṅgham saraṇam gacchissantīti vā, mahatā dhammavassena catasso parisā santappessāmīti vāti. Aparehi pañcahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikam caranti - pāṇātipātā viramissantīti vā, adinnādānā... kāmesumicchācārā... musāvādā... surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikam caranti - paṭhamajjhānam paṭilabhissantīti vā, dutiyam...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilabhissantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikam caranti - sotāpattimaggaṃ adhigamissantīti vā, sotāpattiphalaṃ...pe... arahattaphalaṃ sacchikarissantīti vāti. Ayaṃ aturitacārikā, sā idha adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti nibaddhacārikā, anibaddhacārikā ca. Tattha yaṃ ekasseva bodhaneyyasattassa atthāya gacchati, ayaṃ nibaddhacārikā nāma. Yaṃ pana gāmanigamanagarapaṭipāṭivasena carati, ayaṃ anibaddhacārikā nāma. Esā idha adhippetā.

Senāsanaṃ saṃsāmetvāti senāsanaṃ paṭisāmetvā. Tam pana paṭisāmento thero na cūlapattamahāpatta-cūlathālakamahāthālaka-paṭṭuṇṇacīvara-dukūlacīvarādīnam bhaṇḍikam katvā sappitelādīnam vā pana ghaṭe pūrāpetvā gabbhe nidahitvā dvāraṃ pidhāya kuñcikaṃ muddikādīni yojāpesi. “Sace na hoti bhikkhu vā sāmaṇero vā āramiko vā upāsako vā, catūsu pāsāṇesu mañce mañcam āropetvā pīṭhe pīṭham āropetvā cīvaravamse vā cīvararajjuyā vā upari puñjam katvā dvāravāṭapānam thaketvā pakkamitabba”nti vacanato pana nevāsikam bhikkhum āpucchanaṃ attakeneva paṭisāmesi.

Yena sāvatthi tena cārikam pakkāmīti satthu dassanakāmo hutvā yena disābhāgena sāvatthi tena pakkāmi. Pakkamanto ca na suddhodanamahārājassa ārocāpetvā sappitelamadhuphāṇitādīni gāhāpetvā pakkanto. Yūtham pahāya nikkhanto pana mattahatthi viya, asahāyakicco sīho viya, pattacīvaramattam ādāya ekakova pakkāmi. Kasmā panesa pañcasatehi attano antevāsikehi saddhiṃ rājagaham āgantvā idāni nikkhantoti? Rājagaham kapilavatthuto dūraṃ satṭhiyojanāni, sāvatthi pana pañcadasa. Satthā rājagahato pañcacattālīsajojanam āgantvā sāvatthiyam viharati, idāni āsanno jātoti sutvā nikkhamīti akāraṇametaṃ. Buddhānam santikam gacchanto hi esa yojanasahassampi gaccheyya, tadā pana kāyaviveko na sakkā

laddhanti. Bahūhi saddhiṃ gamanakāle hi ekasmiṃ gacchāmāti vadante eko idheva vasāmāti vadati. Ekasmiṃ vasāmāti vadante eko gacchāmāti vadati. Tasmā icchiticchitakkhaṇe samāpattiṃ appetvā nisīdituṃ vā phāsukasenaśane kāyavivekaṃ laddhuṃ vā na sakkā hoti, ekakassa pana taṃ sabbaṃ sulabhaṃ hotīti tadā agantvā idāni pakkāmi.

Cārikaṃ caramānoti ettha kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaṃ buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḥhīsaddena sāvakaṇampi vuccati kilañjādīhi kataṃ bījanampi tālavaṇṭaṃ viya. Yena bhagavāti sāvattiya avidūre ekasmiṃ gāmake piṇḍāya caritvā katabhattakicco jetavanaṃ pavisitvā sārīputtattherassa vā mahāmoggallānattherassa vā vasanaṭṭhānaṃ gantvā pāde dhovitvā makkhetvā pānīyaṃ vā pānakaṃ vā pivitvā thokaṃ vissamitvā satthāraṃ passissāmīti cittaṃ anuppādetvā ujukaṃ gandhakuṭipariveṇameva agamāsi. Therassa hi satthāraṃ daṭṭhukāmassa aññena bhikkhunā kiccaṃ natthi. Tasmā rāhulaṃ vā ānandaṃ vā gahetvā okāsaṃ kāretvā satthāraṃ passissāmīti evampi cittaṃ na uppādesi.

Thero hi sayameva buddhasāsane vallabho rañño saṅgāmaṃvijayamahāyodho viya. Yathā hi tādisassa yodhassa rājānaṃ daṭṭhukāmassa aññaṃ sevitvā dassanakammaṃ nāma natthi; vallabhatāya sayameva passati. Evaṃ theropi buddhasāsane vallabho, tassa aññaṃ sevitvā satthudassanakiccaṃ natthīti pāde dhovitvā pādapuñchanamhi puñchitvā yena bhagavā tenupasaṅkami. Bhagavāpi “paccūsakāleyeva mantāṇiputto āgamissatī”ti addasa. Tasmā gandhakuṭiṃ pavisitvā sūcighaṭikaṃ adatvāva darathaṃ paṭippassambhetvā utṭhāya nisīdi. Thero kavāṭaṃ paṇāmetvā gandhakuṭiṃ pavisitvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Dhammiyā kathāyāti bhagavā dhammiṃ kathaṃ kathento cūḷagosiṅgasutte tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ sāmaggirasānisamsaṃ kathesi; sekkhasutte āvasathānisamsaṃ, ghaṭikārasutte satipaṭilābhikaṃ pubbenivāsappaṭisaṃyuttakathaṃ; raṭṭhapālasutte cattāro dhammuddese, selasutte pānakānisamsakathaṃ, upakkilesasutte bhaguttherassa dhammakathaṃ kathento ekibhāve ānisamsaṃ kathesi. Imasmiṃ pana rathavinīte āyasmato puṇṇassa kathento dasakathāvatthunissayaṃ anantanayaṃ nāma dassesi puṇṇa, ayampi appicchakathāyeva santosakathāyevāti. Paṭisambhidāpattassa sāvakassa velante ṭhatvā mahāsamudde hatthappasāraṇaṃ viya ahosi.

Yena andhavananti tadā kira pacchābhatte jetavanaṃ ākiṇṇaṃ hoti, bahū khattiyabrāhmaṇādayo jetavanaṃ osaranti; rañño cakkavattissa khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti, na sakkā pavivekaṃ labhituṃ. Andhavanaṃ pana padhānagharasadiṣaṃ pavivittaṃ, tasmā yenandhavanaṃ tenupasaṅkami. Kasmā pana mahāthere na addasa? Evaṃ kirassa ahosi - “sāyanhasamaye āgantvā mahāthere disvā puna dasabalaṃ passissāmi, evaṃ mahātherānaṃ ekaṃ upaṭṭhānaṃ bhavissati, satthu dve bhavissanti, tato satthāraṃ vanditvā mama vasanaṭṭhānameva gamissāmī”ti.

Sattavisuddhipañhavaṇṇanā

256. Abhiṇhaṃ kittayamāno ahoṣīti punappunaṃ vaṇṇaṃ kittayamāno viḥāsī. Thero kira tato paṭṭhāya divase divase saṅghamajjhe “puṇṇo kira nāma mantāṇiputto catūhi parisāhi saddhiṃ asaṃsaṭṭho, so dasabalassa dassanaṭṭhāya āgamissati; kacci nu kho maṃ adisvāva gamissatī”ti theranavamaṃjhimānaṃ satikaraṇatthaṃ

āyasmato puṇṇassa guṇaṃ bhāsatī. Evaṃ kirassa ahosi - “mahallakabhikkhū nāma na sabbakālaṃ antovihāre honti; guṇakathāya panassa kathitāya yo ca naṃ bhikkhuṃ passissati; so āgantvā ārocessatī”ti. Athāyaṃ therasseva saddhivihāriko taṃ āyasmantaṃ mantāṇiputtaṃ pattacīvaramādāya gandhakuṭiṃ pavisantaṃ addasa. Kathaṃ pana naṃ esa aññāsīti? Puṇṇa, puṇṇāti vatvā kathentassa bhagavato dhammakathāya aññāsī - “ayaṃ so thero, yassa me upajjhāyo abhiṇhaṃ kittayamāno hotī”ti. Iti so āgantvā therassa ārocesi. Nisīdanaṃ ādāyāti nisīdanaṃ nāma sadasaṃ vuccati avāyimaṃ. Thero pana cammakhaṇḍaṃ gahetvā agamāsi. Piṭṭhito piṭṭhitoti pacchato pacchato. Sīsānulokīti yo unnataṭṭhāne piṭṭhiṃ passanto ninnataṭṭhāne sīsaṃ passanto gacchati, ayampi sīsānulokīti vuccati. Tādiso hutvā anubandhi. Thero hi kiñcāpi saṃyatapadasaddatāya accāsanno hutvā gacchantopi padasaddena na bādhati, “nāyaṃ sammodanakālo”ti ñatvā pana na accāsanno, andhavanaṃ nāma mahantaṃ, ekasmiṃ ṭhāne nilīnaṃ apassantena, āvuso puṇṇa, puṇṇāti aphāsukasaddo kātabbo hotīti nisinnataṭṭhānajanatthaṃ nātidūre hutvā sīsānulokī agamāsi. Divāvihāraṃ nisīdīti divāvihāratthāya nisīdi.

Tattha āyasmāpi puṇṇo udiccabrāhmaṇajacco, sārīputtattheropi. Puṇṇattheropi suvaṇṇavaṇṇo, sārīputtattheropi. Puṇṇattheropi arahattaphalasamāpattisamāpanno, sārīputtattheropi. Puṇṇattheropi kappasatasahassaṃ abhinīhārasampanno, sārīputtattheropi kappasatasahassādhikaṃ ekamasaṅkhyeyaṃ. Puṇṇattheropi paṭisambhidāpatto mahākhīṇāsavo, sārīputtattheropi. Iti ekaṃ kanakaguhaṃ pavitṭhā dve sīhā viya, ekaṃ vijambhanabhūmiṃ otiṇṇā dve byagghā viya, ekaṃ supupphitasālavanaṃ pavitṭhā dve chaddantanāgarājāno viya, ekaṃ simbalivanaṃ pavitṭhā dve supaṇṇarājāno viya, ekaṃ naravāhanayānaṃ abhiruḥhā dve vessavaṇā viya, ekaṃ paṇḍukambalasilaṃ abhinisinnā dve sakkā viya, ekavimānabbhantaragatā dve hāritamahābrahmāno viya ca te dvepi brāhmaṇajaccā dvepi suvaṇṇavaṇṇā dvepi samāpattilābhino dvepi abhinīhārasampannā dvepi paṭisambhidāpattā mahākhīṇāsavā ekaṃ vanasaṇḍaṃ anupavitṭhā taṃ vanataṭṭhānaṃ sobhayaṃsu.

Bhagavati no, āvuso, brahmacariyaṃ vussatīti, āvuso, kiṃ amhākaṃ bhagavato santike āyasmatā brahmacariyaṃ vussatīti? Idaṃ āyasmā sārīputto tassa bhagavati brahmacariyavāsaṃ jānanto kathāsamutṭhāpanatthaṃ pucchi. Purimakathāya hi appatitṭhitāya pacchimakathā na jāyati, tasmā evaṃ pucchi. Thero anujānanto “evamāvuso”ti āha. Athassa pañhavissajjanaṃ sotukāmo āyasmā sārīputto “kiṃ nu kho āvuso sīlavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti paṭipāṭiyā satta visuddhiyo pucchi. Tāsaṃ vitthārakathā visuddhimagge vuttā. Āyasmā pana puṇṇo yasmā catupārīsuddhisīlādīsu ṭhitassāpi brahmacariyavāso matthakaṃ na pāpuṇāti, tasmā, “no hidaṃ, āvuso”ti sabbaṃ paṭikkhipi.

Kimatthaṃ carahāvusoti yadi sīlavisuddhiādīnaṃ atthāya brahmacariyaṃ na vussati, atha kimatthaṃ vussatīti pucchi. Anupādāparinibbānatthaṃ kho, āvusoti ettha anupādāparinibbānaṃ nāma appaccayaparinibbānaṃ. Dvedhā upādānāni gahaṇūpādānaṃ paccayūpādānaṃ. Gahaṇūpādānaṃ nāma kāmupādānādikaṃ catubbidhaṃ, paccayūpādānaṃ nāma avijjāpaccayā saṅkhārāti evaṃ vuttapaccayā. Tattha gahaṇūpādānavādino ācariyā anupādāparinibbānanti catūsu upādānesu aññatarenāpi kañci dhammaṃ aggahetvā pavattaṃ arahattaphalaṃ anupādāparinibbānanti kathenti. Tañhi na ca upādānasampayuttaṃ hutvā kañci dhammaṃ upādiyati, kilesānaṃ parinibbutante jātattā parinibbānanti vuccati.

Paccayūpādānavādino pana anupādāparinibbānanti appaccayaparinibbānaṃ.
Paccayavasena anuppannaṃ asaṅkhaṃ amatadhātumeva anupādāparinibbānanti
kathenti. Ayaṃ anto, ayaṃ koṭi, ayaṃ niṭṭhā. Appaccayaparinibbānaṃ pattassa hi
brahmacariyavāso matthakaṃ patto nāma hoti, tasmā therō
“anupādāparinibbānattha”nti āha. Atha naṃ anuyuñjanto āyasmā sārīputto “kiṃ nu
kho, āvuso, sīlavisuddhi anupādāparinibbāna”nti puna pucchāṃ ārabhi.

258. Theropi sabbaparivattesu tatheva paṭikkhipitvā pariyosāne dosaṃ dassento
sīlavisuddhiṃ ce, āvusotiādimāha. Tattha paññapeyyāti yadi paññapeyya.
Saupādānaṃyeva samānaṃ anupādāparinibbānaṃ paññapeyyāti
saṅghaṇḍadhammameva niggahaṇḍadhammaṃ sappaccayadhammameva
appaccayadhammaṃ saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti
attho. Ñāṇadassanavisuddhiyaṃ pana sappaccayadhammameva
appaccayadhammaṃ saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti
ayameva attho gahetabbo. Puthujjano hi, āvusoti ettha vaṭṭānugato
lokiyabālaputhujjano daṭṭhabbo. So hi catupārisuddhisīlamattassāpi abhāvato
sabbaso aññatra imehi dhammehi. Tena hīti yena kāraṇena ekacce paṇḍitā upamāya
atthaṃ jānanti, tena kāraṇena upamaṃ te karissāmīti attho.

Sattarathavinītavāṇṇanā

259. Satta rathavinītanīti vinītaassājāniyayutte satta rathe. Yāvadeva,
cittavisuddhatthāti, āvuso, ayaṃ sīlavisuddhi nāma, yāvadeva, cittavisuddhatthā.
Cittavisuddhatthāti nissakkavacanametam. Ayaṃ panettha attho, yāvadeva,
cittavisuddhisāṅkhātā atthā, tāva ayaṃ sīlavisuddhi nāma icchitabbā. Yā pana ayaṃ
cittavisuddhi, esā sīlavisuddhiyā attho, ayaṃ koṭi, idaṃ pariyosānaṃ,
cittavisuddhiyaṃ ṭhitassa hi sīlavisuddhikiccaṃ kataṃ nāma hotīti. Esa nayo
sabbapadesu.

Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ - rājā pasenadi kosalo viya hi
jarāmaṇabhīruko yogāvacaro daṭṭhabbo. Sāvatthinagaraṃ viya sakkāyanagaraṃ,
sāketanagaraṃ viya nibbānanagaraṃ, rañño sākete vaḍḍhiāvahassa sīghaṃ gantvā
pāpuṇitabbassa accāyikassa kiccassa uppādakālo viya yogino anabhisametānaṃ
catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayakiccassa uppādakālo. Satta rathavinītanī viya
satta visuddhiyo, paṭhamaṃ rathavinītaṃ āruḥhakālo viya sīlavisuddhiyaṃ ṭhitakālo,
paṭhamarathavinītādīhi dutiyādīni āruḥhakālo viya sīlavisuddhiādīhi cittavisuddhiādīsu
ṭhitakālo. Sattamena rathavinītena sākete antepuradvāre oruyha uparipāsāde
ñātimittagaṇaparivutassa surasabhojanaparibhogakālo viya yogino
ñāṇadassanavisuddhiyā sabbakilese khepetvā dhammavarapāsādaṃ āruyha
paropaṇṇāsakusaladhammaparivārassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ
appetvā nirodhasayane nisinnassa lokuttarasukhānubhavanakālo daṭṭhabbo.

Iti āyasmantaṃ puṇṇaṃ dasakathāvatthulābhiṃ dhammasenāpatisārīputtatthero
satta visuddhiyo pucchi. Āyasmā puṇṇo dasa kathāvatthūni vissajjesi. Evaṃ
pucchanto pana dhammasenāpati kiṃ jānitvā pucchi, udāhu ajānitvā? Tittakusalo vā
pana hutvā visayasmim pucchi, udāhu atittakusalo hutvā avisayasmim?
Puṇṇattheropi ca kiṃ jānitvā vissajjesi, udāhu ajānitvā? Tittakusalo vā pana hutvā
visayasmim vissajjesi, udāhu atittakusalo hutvā avisayeti? Jānitvā tittakusalo hutvā
visaye pucchīti hi vadamāno dhammasenāpatiṃyeva vadeyya. Jānitvā tittakusalo

hutvā visaye vissajjesīti vadamāno puṇṇattheraṃyeva vadeyya. Yañhi visuddhīsu saṃkhittam, taṃ kathāvatthūsu vitthiṇṇam. Yaṃ kathāvatthūsu saṃkhittam, taṃ visuddhīsu vitthiṇṇam. Tadaminā nayena veditabbam.

Visuddhīsu hi ekā sīlavisuddhi cattāri kathāvatthūni hutvā āgatā appicchakathā santuṭṭhikathā asaṃsaggakathā, sīlakathāti. Ekā cittavisuddhi tīṇi kathāvatthūni hutvā āgatā - pavivekakathā, vīriyārambhakathā, samādhikathāti, evaṃ tāva yaṃ visuddhīsu saṃkhittam, taṃ kathāvatthūsu vitthiṇṇam. Kathāvatthūsu pana ekā paññākathā pañca visuddhiyo hutvā āgatā - ditṭhivisuddhi, kaṅkhāvitaraṇavisuddhi, maggāmaggañāṇadassanavisuddhi, paṭipadāñāṇadassanavisuddhi, ñāṇadassanavisuddhīti, evaṃ yaṃ kathāvatthūsu saṃkhittam, taṃ visuddhīsu vitthiṇṇam. Tasmā sārīputtatthero satta visuddhiyo pucchanto na aññaṃ pucchi, dasa kathāvatthūniyeva pucchi. Puṇṇattheropi satta visuddhiyo vissajjento na aññaṃ vissajjesi, dasa kathāvatthūniyeva vissajjesīti. Iti ubhopete jānitvā titthakusalā hutvā visaye pañhaṃ pucchiṃsu ceva vissajjesuṃ cāti veditabbo.

260. Ko nāmo āyasmāti na thero tassa nāmaṃ na jānāti. Jānantoyeva pana sammodituṃ labhissāmīti pucchi. Kathaṅca panāyasmantanti idaṃ pana thero sammodamāno āha. Mantāniputtoti mantāniyā brāhmaṇiyyā putto. Yathā tanti ettha tanti nipātamattaṃ, yathā sutavatā sāvakena byākātabbā, evameva byākatāti ayamettha saṅkhepattho. Anumassa anumassāti dasa kathāvatthūni ogāhetvā anupavisitvā. Cetaṇḍupakenāti ettha celaṃ vuccati vattham, aṇḍupakaṃ cumbaṭakaṃ. Vatthacumbaṭakaṃ sīse katvā āyasmantaṃ tattha nisīdāpetvā pariharantāpi sabrahmacārī dassanāya labheyyuṃ, evaṃ laddhadassanampi tesam lābhāyevāti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaṃ dassesi. Evaṃ apariharantena hi pañhaṃ vā pucchitukāmena dhammaṃ vā sotukāmena “thero kattha ṭhito kattha nisinno”ti pariyasantena caritabbam hoti. Evaṃ pariharantā pana icchiticchitakkhaṇeyeva sīsato oropetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā sakkā honti pañhaṃ vā pucchituṃ dhammaṃ vā sotuṃ. Iti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaṃ dassesi.

Sārīputtoti ca pana manti sārīyā brāhmaṇiyyā puttoti ca pana evaṃ maṃ sabrahmacārī jānanti. Satthukappenāti satthusadisena. Iti ekapadeneva āyasmā puṇṇo sārīputtattheraṃ candamaṇḍalaṃ āhacca ṭhapento viya ukkhipi. Therassa hi imasmim ṭhāne ekantadhammakathikabhāvo pākāṭo ahosi. Amaccañhi purohitaṃ mahantoti vadamāno rājasadisoti vadeyya, goṇaṃ hatthippamāṇoti, vāpiṃ samuddappamāṇoti, ālokaṃ candimasūriyālokappamāṇoti, ito paraṃ etesaṃ mahantabhāvakathā nāma natthi. Sāvakampi mahāti vadanto satthupaṭibhāgoti vadeyya, ito paraṃ tassa mahantabhāvakathā nāma natthi. Iccāyasmā puṇṇo ekapadeneva theram candamaṇḍalaṃ āhacca ṭhapento viya ukkhipi.

Ettakampi no nappaṭibhāseyyāti paṭisambhidāpattassa appaṭibhānaṃ nāma natthi. Yā panāyaṃ upamā āhaṭā, taṃ na āhareyyāma, atthameva katheyyāma. Upamā hi ajānantānaṃ āharīyatīti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhakathāyaṃ pana idampi paṭikkhipitvā upamā nāma buddhānampi santike āharīyati, theram panesa apacāyamāno evamāhāti.

Anumassa anumassa pucchitāti dasa kathāvatthūni ogāhetvā ogāhetvā pucchitā. Kiṃ pana pañhassa pucchanaṃ bhāriyaṃ, udāhu vissajjananti? Uggahetvā pucchanaṃ no bhāriyaṃ, vissajjanaṃ pana bhāriyaṃ. Sahetukaṃ vā sakāraṇaṃ katvā pucchanaṃ

vissajjanampi bhāriyameva. Samanumodiṃsūti samacittā hutvā anumodiṃsu. Iti yathānusandhināva desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Rathavinītasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nivāpasuttavaṇṇanā

261. Evaṃ me sutanti nivāpasuttaṃ. Tattha nevāpikoti yo migānaṃ gahaṇatthāya araṇṇe tiṇabījāni vapati “idaṃ tiṇaṃ khādituṃ āgate mige sukhaṃ gaṇhissāmī”ti. Nivāpanti vappaṃ. Nivuttanti vapitaṃ. Migajātāti migaghaṭṭā. Anupakhajjāti anupavisitvā. Mucchitāti taṇhāmucchanāya mucchitā, taṇhāya hadayaṃ pavisitvā mucchanākāraṃ pāpitāti attho. Madaṃ āpajjissantīti mānamadaṃ āpajjissantī. Pamādanti vissaṭṭhasatibhāvaṃ. Yathākāmakaraṇīyā bhavissantīti yathā icchissāma, tathā kātabbā bhavissantī. Imasmiṃ nivāpeti imasmiṃ nivāpaṭṭhāne. Ekaṃ kira nivāpatiṇaṃ nāma atthi nidāghabhaddakaṃ, taṃ yathā yathā nidāgho hoti, tathā tathā nīvaravanaṃ viya meghamālā viya ca ekagghanaṃ hoti, taṃ luddakā ekasmiṃ udakaphāsukaṭṭhāne kasitvā vapitvā vatīṃ katvā dvāraṃ yojetvā rakkhanti. Atha yadā mahānidāghe sabbatiṇāni sukkhāni honti, jivhātemanamattampi udakaṃ dullabhaṃ hoti, tadā migajātā sukkhatiṇāni ceva purāṇapaṇṇāni ca khādantā kampamānā viya vicarantā nivāpatiṇassa gandhaṃ ghāyitvā vadhabandhanādīni agaṇayitvā vatīṃ ajjhottharantā pavisanti. Tesaṃhi nivāpatiṇaṃ ativiya piyaṃ hoti manāpaṃ. Nevāpiko te disvā dve tīṇi divasāni pamatto viya hoti, dvāraṃ vivaritvā tiṭṭhati. Antonivāpaṭṭhāne tahiṃ tahiṃ udakaāvāṭakāpi honti, migā vivaṭadvārena pavisitvā khāditamattakaṃ pivitamattakameva katvā pakkamanti, punadivase kiñci na karontīti kaṇṇe cālayamānā khāditvā pivitvā ataramānā gacchanti, punadivase koci kiñci kattā natthīti yāvadatthaṃ khāditvā pivitvā maṇḍalagumbaṃ pavisitvā nipajjanti. Luddakā tesāṃ pamattabhāvaṃ jānitvā dvāraṃ pidhāya samparivāretvā koṭīto paṭṭhāya koṭṭetvā gacchanti, evaṃ te tasmīṃ nivāpe nevāpikassa yathākāmakaraṇīyā bhavanti.

262. Tatra, bhikkhaveti, bhikkhave, tesu migajātesu. Paṭhamā migajātāti, migajātā paṭhamadutiya nāma natthi. Bhagavā pana āgatapaṭipāṭivasena kappetvā paṭhamā, dutiya, tatiya, catutthāti nāmaṃ āropetvā dassesi. Iddhānubhāvāti yathākāmaṃ kattabbabhāvato; vasībhāvoyeva hi ettha iddhīti ca ānubhāvoti ca adhippeto.

263. Bhayabhogāti bhayena bhogato. Balavīriyanti aparāparaṃ sañcaraṇavāyodhātu, sā parihāyīti attho.

264. Upanissāya āsayāṃ kappeyyāmāti anto nipajjitvā khādantānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādantānampi bhayameva, mayaṃ pana amuṃ nivāpaṭṭhānaṃ nissāya ekamante āsayāṃ kappeyyāmāti cintayīṃsu. Upanissāya āsayāṃ kappayīṃsūti luddakā nāma na sabbakālaṃ appamattā honti. Mayaṃ tattha tattha maṇḍalagumbesu ceva vatipādesu ca nipajjitvā etesu mukhadhovanatthaṃ vā āhāra-kicakaraṇatthaṃ vā pakkantesu nivāpavatthūṃ pavisitvā khāditamattaṃ katvā amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ pavisissāmāti nivāpavatthūṃ upanissāya gahanesu gumbavatipādādīsu āsayāṃ kappayīṃsu. Bhuñjīṃsūti vuttanayena luddakānaṃ pamāda-kālaṃ ṇatvā sīghaṃ sīghaṃ pavisitvā bhuñjīṃsu. Ketabinoti sikkhitakerāṭikā. Iddhimantāti iddhimanto viya. Parajanāti yakkhā. Ime na migajātāti. Āgatiṃ vā gatiṃ vāti iminā nāma ṭhānena āgacchanti, amutra gacchantīti idaṃ nesaṃ na jānāma.

Daṇḍavākarāhīti daṇḍavākarajālehi. Samantā sappadesaṃ anuparivāresunti atimāyāvino ete, na dūraṃ gamissanti, santikeyeva nipannā bhavissantīti nivāpakkhettassa samantā sappadesaṃ mahantaṃ okāsaṃ anuparivāresuṃ. Addasaṃsūti evaṃ parivāretvā vākarajālaṃ samantato cāletvā oloketā addasaṃsu. Yattha teti yasmiṃ ṭhāne te gāhaṃ agamaṃsu, taṃ ṭhānaṃ addasaṃsūti attho.

265. Yaṃnūna mayaṃ yattha agatīti te kira evaṃ cintayimṃsu - “anto nipajjitvā anto khādanānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādanānampi santike vasitvā khādanānampi bhayameva, tepi hi vākarajālena parikkhipitvā gahitāyevā”ti, tena tesāṃ etadahosi - “yaṃnūna mayaṃ yattha nevāpikassa ca nevāpikaparisāya ca agati avisayo, tattha tattha seyyaṃ kappeyyāma”ti. Aññe ghaṭṭessantīti tato tato dūrataravāsino aññe ghaṭṭessanti. Te ghaṭṭitā aññeti tepi ghaṭṭitā aññe tato dūrataravāsino ghaṭṭessanti. Evaṃ imaṃ nivāpaṃ nivuttaṃ sabbaso migajātaṃ parimuccissantīti evaṃ imaṃ amhehi nivuttaṃ nivāpaṃ sabbe migaghaṭṭā migasaṅghā vissajjessanti pariccajissanti. Ajjhupekkheyyāmaṃti tesāṃ gahaṇe abyāvaṭṭā bhaveyyāmaṃti; yathā tathā āgacchantesu hi taruṇapotako vā mahallako vā dubbalo vā yūthaparihīno vā sakkā honti laddhuṃ, anāgacchantesu kiñci natthi. Ajjhupekkhimṃsu kho, bhikkhavi ete evaṃ cintetvā abyāvaṭṭāva ahesuṃ.

267. Amuṃ nivāpaṃ nivuttaṃ mārassa amūni ca lokāmisānīti ettha nivāpoti vā lokāmisānīti vā vaṭṭāmisabhūtānaṃ pañcannaṃ kāmagaṇānametaṃ adhivacanaṃ. Māro na ca bījāni viya kāmagaṇe vapento āhiṇḍati, kāmagaṇagiddhānaṃ pana upari vasaṃ vatteti, tasmā kāmagaṇā mārassa nivāpā nāma honti. Tena vuttaṃ - “amuṃ nivāpaṃ nivuttaṃ mārassā”ti. Na parimuccimṃsu mārassa iddhānubhāvāti mārassa vasaṃ gatā ahesuṃ, yathākāmakaraṇīyā. Ayaṃ saputtabhariyapabbajjāya āgataupamā.

268. Cetovimutti parihāyīti ettha cetovimutti nāma araññe vasissāmāti uppannaajjhāsayo; so parihāyīti attho. Tathūpame ahaṃ ime dutiyeti ayaṃ brāhmaṇadhammikapabbajjāya upamā. Brāhmaṇā hi aṭṭhacattālīsavassāni komārabrahmacariyaṃ caritvā vaṭṭupacchedabhayena paveniṃ ghaṭayissāmāti dhanāṃ pariyesitvā bhariyaṃ gahetvā agāramajjhe vasantā ekasmiṃ putte jāte “amhākaṃ putto jāto vaṭṭaṃ na ucchinnaṃ paveni ghaṭitā”ti puna nikkhamitvā pabbajanti vā tameva vā sa’kalattavāsaṃ vasanti.

269. Evañhi te, bhikkhave, tatiyāpi samaṇabrāhmaṇā na parimuccimṃsūti purimā viya tepi mārassa iddhānubhāvā na muccimṃsu; yathākāmakaraṇīyāva ahesuṃ. Kiṃ pana te akaṃsūti? Gāmanigamarājadhāniyo osaritvā tesu tesu ārāmauyyānaṭṭhānesu assamaṃ māpetvā nivasantā kuladārake hatthiassarathasippādīni nānappakārāni sippāni sikkhāpesuṃ. Iti te vākarajālena tatiyā migajātaṃ viya mārassa pāpimato diṭṭhijālena parikkhipitvā yathākāmakaraṇīyā ahesuṃ.

270. Tathūpame ahaṃ ime catuttheti ayaṃ imassa sāsanaṃ upamā āhaṭṭā.

271. Andhamakāsi māranti na mārassa akkhīni bhindī. Vipassanāpādaṃkajjhānaṃ samāpannaṃ pana bhikkhuno imaṃ nāma ārammaṇaṃ nissāya cittaṃ vattatīti māro passituṃ na sakkoti. Tena vuttaṃ - “andhamakāsi māra”nti. Apadaṃ vadhitvā māraccakkhanti teneva pariyāyena yathā mārassa cakkhu apadaṃ hoti nippadaṃ, appatiṭṭhaṃ, nirārammaṇaṃ, evaṃ vadhitvāti attho. Adassanaṃ gato pāpimatoti teneva pariyāyena mārassa pāpimato adassanaṃ gato. Na hi so attano maṃsacakkhunā tassa vipassanāpādaṃkajjhānaṃ samāpannaṃ bhikkhuno

ñāṇasarīraṃ daṭṭhuṃ sakkoti. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontīti maggapaññāya cattāri ariyasaccāni disvā cattāro āsavā parikkhīṇā honti. Tiṇṇo loke visattikanti loke sattavisattabhāvena visattikāti evaṃ saṅkhaṃ gataṃ. Atha vā “visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā visaṭāti visattikā, vipulāti visattikā, visālāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃ haratīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe”ti visattikā. Evaṃ visattikāti saṅkhaṃ gataṃ taṇhaṃ tiṇṇo nittiṇṇo uttiṇṇo. Tena vuccati - “tiṇṇo loke visattika”nti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Nivāpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pāsarāsisuttavaṇṇanā

272. Evaṃ me sutanti pāsarāsisuttaṃ. Tattha sādhu mayaṃ, āvusoti āyācantā bhaṇanti. Ete kira pañcasatā bhikkhū janapadavāsino “dasabalaṃ passissāmā”ti sāvattiṃ anuppattā. Satthudassanaṃ pana etehi laddhaṃ, dhammiṃ kathaṃ na tāva suṇanti. Te satthugāravena “amhākaṃ, bhante, dhammakathaṃ kathethā”ti vattuṃ na sakkonti. Buddhā hi garū honti, ekacāriko sīho migarājā viya, pabhinnakuñjaro viya, phaṇakataāsiviso viya, mahāaggikkhandho viya ca durāsadā vuttampi cetaṃ -

“Āsiviso yathā ghorō, migarājāva kesarī;
Nāgova kuñjaro dantī, evaṃ buddhā durāsadā”ti.

Evaṃ durāsadaṃ satthāraṃ te bhikkhū sayaṃ yācituṃ asakkontā āyasmantaṃ ānandaṃ yācamānā “sādhu mayaṃ, āvuso”ti āhaṃsu.

Appeva nāmāti api nāma labheyyātha. Kasmā pana thero te bhikkhū “rammakassa brāhmaṇassa assamaṃ upasaṅkameyyāthā”ti āha? Pākaṭakiriyatāya. Dasabalassa hi kiriyā therassa pākaṭā hoti; jānāti thero, “ajja satthā jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāraṃ karissati; ajja pubbārāme vasitvā jetavane divāvihāraṃ karissati; ajja ekakova piṇḍāya pavisissati; ajja bhikkhusaṅghaparivuto imasmiṃ kāle janapadacārikaṃ nikkhamissati”ti. Kiṃ panassa evaṃ jānanatthaṃ cetopariyañāṇaṃ atthīti? Natthi. Anumānabuddhiyā pana katakiriyāya nayaggāhena jānāti. Yañhi divasaṃ bhagavā jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāraṃ kātukāmo hoti, tadā senāsanaparikkhārabaṇḍānaṃ paṭisāmanākāraṃ dasseti, thero sammajjanisaṅkārachaḍḍanakādīni paṭisāmeti. Pubbārāme vasitvā jetavanaṃ divāvihārāya āgamanakālepi eseṃ nayo.

Yadā pana ekako piṇḍāya pavisitukāmo hoti, tadā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā gandhakuṭiṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya phalasamāpattiṃ appetvā nisīdati. Thero “ajja bhagavā bodhaneyyabandhavaṃ disvā nisinno”ti tāya saññāya ñatvā “ajja, āvuso, bhagavā ekako pavisitukāmo, tumhe bhikkhācārasajjā hothā”ti bhikkhūnaṃ saññaṃ deti. Yadā pana bhikkhusaṅghaparivāro pavisitukāmo hoti, tadā gandhakuṭidvāraṃ upaḍḍhapidahitaṃ katvā phalasamāpattiṃ appetvā nisīdati, thero tāya saññāya ñatvā pattacīvaraggahaṇatthāya bhikkhūnaṃ saññaṃ deti. Yadā janapadacārikaṃ nikkhamitukāmo hoti, tadā ekaṃ dve ālope atirekaṃ bhuñjati,

sabbakālaṃ caṅkamaṇācāruya aparāparaṃ caṅkamati, therō tāya saññāya ñatvā “bhagavā, āvuso, janapadacārikaṃ caritukāmo, tumhākaṃ kattabbaṃ karoṭhā”ti bhikkhūnaṃ saññaṃ deti.

Bhagavā paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso ahosi, pacchā pañcavīsati vassāni abbokiṇṇaṃ sāvattiyaṃ upanissāya vasanto ekadivase dve tṭhānāni paribhuñjati. Jetavane rattiṃ vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena sāvattiyaṃ piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā pubbārāme divāvihāraṃ karoti. Pubbārāme rattiṃ vasitvā punadivase pācīnadvārena sāvattiyaṃ piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavane divāvihāraṃ karoti. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ anukampāya. Manussattabhāve tṭhena hi anāthapiṇḍikena viya aññaṇa kenaci, mātugāmatṭabhāve tṭhāya ca visākhāya viya aññaṇa itthiya tathāgataṃ uddissa dhanapariccāgo kato nāma natthi, tasmā bhagavā tesāṃ anukampāya ekadivase imāni dve tṭhānāni paribhuñjati. Tasmā pana divase jetavane vasi, tasmā therō - “ajja bhagavā sāvattiyaṃ piṇḍāya caritvā sāyanhakāle gattāni parisiñcanatthāya pubbakotṭhakaṃ gamissati; athāhaṃ gattāni parisiñcitvā tṭhitaṃ bhagavantaṃ yācitvā rammakassa brāhmaṇassa assamaṃ gahetvā gamissāmi. Evamime bhikkhū bhagavato sammukhā labhissanti dhammakathaṃ savanāyā”ti cintetvā te bhikkhū evamāha.

Migāramātupāsādoti visākhāya pāsādo. Sā hi migārena seṭṭhinā mātutṭhāne tṭhapitattā migāramātāti vuccati. Paṭisallānā vuṭṭhitoti tasmā kira pāsāde dvinnaṃ mahāsāvakānaṃ sirigabbhānaṃ majjhe bhagavato sirigabbho ahosi. Therō dvāraṃ vivaritvā antogabbhaṃ sammajjitvā mālākacavaraṃ nīharitvā mañcapīṭhaṃ pañṇapetvā satthu saññaṃ adāsī. Satthā sirigabbhaṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ upagamma darathaṃ paṭippassambhetvā utṭhāya phalasamāpattiṃ appetvā nisīditvā sāyanhasamaye tato vuṭṭhāsī. Taṃ sandhāya vuttaṃ “paṭisallānā vuṭṭhito”ti.

Parisiñcitunti yo hi cuṇṇamattikādīhi gattāni ubbaṭṭento mallakamuṭṭhādīhi vā ghaṃsanto nhāyati, so nhāyatīti vuccati. Yo tathā akatvā pakatīyāva nhāyati, so parisiñcatīti vuccati. Bhagavatopi sarīre tathā haritabbaṃ rajojallaṃ nāma na upalimpati, utuggahaṇatthaṃ pana bhagavā kevalaṃ udakaṃ otarati. Tenāha - “gattāni parisiñcitu”nti. Pubbakotṭhakoti pācīnakotṭhako.

Sāvattiyaṃ kira vihāro kadāci mahā hoti kadāci khuddako. Tathā hi so vipassissa bhagavato kāle yojaniko ahosi, sikhissa tigāvuto, vessabhussa aḍḍhayaṇaniko, kakusandhassa gāvutappamāṇo, koṇāgamanassa aḍḍhagāvutappamāṇo, kassapassa vīsatusabhappamāṇo, amhākaṃ bhagavato kāle aṭṭhakarīsappamāṇo jāto. Tampi nagaraṃ tassa vihārassa kadāci pācīnato hoti, kadāci dakkhiṇato, kadāci pacchimato, kadāci uttarato. Jetavane gandhakuṭiyaṃ pana catunnaṃ mañcapādānaṃ patiṭṭhitatṭhānaṃ acalameva.

Cattāri hi acalacetiyatṭhānāni nāma mahābodhipallaṅkatṭhānaṃ isipatane dhammacakkappavattanatṭhānaṃ saṅkassanagaradvāre devorohaṇakāle sopānassa patiṭṭhatṭhānaṃ mañcapādatṭhānanti. Ayaṃ pana pubbakotṭhako kassapadasabalassa vīsatusabhavihārakāle pācīnadvāre koṭṭhako ahosi. So idānipi pubbakotṭhakotveva pañṇāyati. Kassapadasabalassa kāle aciravatī nagaraṃ parikkhipitvā sandamānā pubbakotṭhakaṃ patvā udakena bhinditvā mahantaṃ udakarahadaṃ māpesi samatitthaṃ anupubbagambhīraṃ. Tattha ekaṃ rañña

nhānatittham, ekaṃ nāgarānaṃ, ekaṃ bhikkhusaṅghassa, ekaṃ buddhānanti evaṃ pāṭiyekkāni nhānatitthāni honti ramaṇīyāni vip̐pakiṇṇarajatapaṭṭasadisavālikāni. Iti bhagavā āyasmatā ānandena saddhiṃ yena ayaṃ evarūpo pubbakotṭhako tenupasaṅkami gattāni parisiṅcituṃ. Athāyasmā ānando udakasāṭikaṃ upanesi. Bhagavā rattadupaṭṭam apanetvā udakasāṭikaṃ nivāsesi. Thero dupaṭṭena saddhiṃ mahācīvaraṃ attano hatthagatamakāsi. Bhagavā udakaṃ otari. Sahotaraṇenevassa uduke macchakacchapā sabbe suvaṇṇavaṇṇā ahesuṃ. Yantanālikāhi suvaṇṇarasadhārānisiṅcamānakālo viya suvaṇṇapaṭapasāraṇakālo viya ca ahosi. Atha bhagavato nhānavattaṃ dassetvā nhatvā paccuttiṇṇassa thero rattadupaṭṭam upanesi. Bhagavā taṃ nivāsetvā vijjulatāsadisam kāyabandhanaṃ bandhitvā mahācīvaraṃ antantena saṃharitvā padumagabbhasadisam katvā upanītaṃ dvīsu kaṇṇesu gahetvā aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ - “pubbakotṭhake gattāni parisiṅcivā paccuttarivā ekacīvaro aṭṭhāsi”ti.

Evaṃ ṭhitassa pana bhagavato sarīraṃ vikasitakamaluppasasaram sabbapāliphullaṃ pāricchattakaṃ tārāmarīcivikasitaṃ ca gaganatalaṃ siriyā avahasamānaṃ viya virocittha. Byāmap̐pabhāparikkhepavilāsiniṃ cassa dvattiṃsavaraṭṭhamaṃ ganthetvā ṭhapitā dvattiṃsacandamālā viya, dvattiṃsasūriyamālā viya, paṭipāṭiyā ṭhapitā dvattiṃsacakkavatti dvattiṃsadevarājā dvattiṃsamahābrahmāno viya ca ativiya virocittha, vaṇṇabhūmināmesā. Evarūpesu ṭhānesu buddhānaṃ sarīraṇaṃ vā guṇavaṇṇaṃ vā cuṇṇiyapadehi vā gāthāhi vā atthaṇca upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā paṭibaleṇa dhammakathikena pūretvā kathetuṃ vaṭṭatīti evarūpesu ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo.

273. Gattāni pubbāpayamānoti pakatibhāvaṃ gamayamāno nirudakāni kurumāno, sukkhāpayamānoti attho. Sodakena gattena cīvaraṃ pārupantassa hi cīvare kaṇṇikā utṭhahanti, parikkhārabhaṇḍaṃ dussati. Buddhānaṃ pana sarīre rajojallaṃ na upalimpati; padumapatte pakkhittaudakabindu viya udakaṃ vinivattetvā gacchati, evaṃ santepi sikkhāgāravatāya bhagavā, “pabbajitavattaṃ nāmeta”nti mahācīvaraṃ ubhosu kaṇṇesu gahetvā purato kāyaṃ paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tasmim̐ khaṇe thero cintesi - “bhagavā mahācīvaraṃ pārupitvā migāramātupāsādaṃ ārabba gamanābhīhārato paṭṭhāya dunnivattiyo bhavissati; buddhānaṃhi adhippāyakopanaṃ nāma ekacārikasīhassa gahaṇatthaṃ hatthappasāraṇaṃ viya; pabhinnavaravāraṇassa soṇḍāya parāmasanaṃ viya; uggatejassa āsīvisassa gīvāya gahaṇaṃ viya ca bhāriyaṃ hoti. Idheva rammaṇassa brāhmaṇassa assamassa vaṇṇaṃ kathetvā tattha gamanattāya bhagavantam̐ yācissāmi”ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṃ - “atha kho āyasmā ānando...pe... anukampaṃ upādāyā”ti.

Tattha anukampaṃ upādāyāti bhagavato sammukhā dhammiṃ kathaṃ sossāmāti taṃ assamaṃ gatānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ anukampaṃ paṭicca, tesu kāruṇṇaṃ katvāti attho. Dhammiyā kathāyāti dasasu pāramitāsu aññatarāya pāramiyā ceva mahābhiniṅkhamanassa ca vaṇṇaṃ kathayamānā sannisinā honti. Āgamayamānoti olokayamāno. Ahaṃ buddhoti sahasā appavisitvā yāva sā kathā niṭṭhāti, tāva aṭṭhāsīti attho. Aggaṃ ākoṭesi agganakhena kavāṭe saṇṇaṃ adāsi. Vivariṃsūti sotaṃ odahitvāva nisinnattā taṅkhaṇaṃyeva āgantvā vivariṃsu.

Paññatte āsaneti buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati, sabbattha buddhāsanaṃ paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti “asuko mayhaṃ santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā gato, sakkhissati nu kho visesaṃ nibbattetuṃ no

vā''ti. Atha naṃ passati kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā akusalavitakke vitakkayamānaṃ, tato ''kathañhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantaṃ imaṃ kulaputtaṃ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭadukkhe saṃsāressanti''ti tassa anuggahatthaṃ tattheva attānaṃ dassetvā taṃ kulaputtaṃ ovaditvā ākāsaṃ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṃ ovadiyamānā te bhikkhū cintayimṣu - ''satthā amhākaṃ manaṃ jānitvā āgantvā amhākaṃ samīpe ṭhitameva attānaṃ dasseti; tasmim̐ khaṇe, 'bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā''ti āsanapariyesanaṃ nāma bhāro''ti. Te āsanaṃ paññapetvā viharanti. Yassa pīṭhaṃ atthi, so taṃ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṃ vā phalakaṃ vā kaṭṭhaṃ vā pāsāṇaṃ vā vālikapuñjaṃ vā paññapeti. Taṃ alabhamānā purāṇapaṇṇānīpi saṅkaḍḍhitvā tattha paṃsukūlaṃ pattharitvā ṭhapenti. Idha pana pakatipaññattameva āsanaṃ ahosi, taṃ sandhāya vuttaṃ - ''paññatte āsane nisīdī''ti.

Kāya nutthāti katamāya nu kathāya sannisinā bhavathāti attho. ''Kāya netthā''tipi pāḷi, tassā katamāya nu etthāti attho. ''Kāya notthā''tipi pāḷi, tassāpi purimoyeva attho. Antarā kathāti kammaṭṭhānamanasikārauddesaparipucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā. Vippakatāti mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikkhaṃ appattā. Atha bhagavā anuppattoti atha etasmim̐ kāle bhagavā āgato. Dhammī vā kathāti dasakathāvatthunissitā vā dhammī kathā. Ariyo vā tuṇhībhāvoti ettha pana dutiyajjhānampi ariyo tuṇhībhāvo mūlakammaṭṭhānampi. Tasmā taṃ jhānaṃ appetvā nisinnopi, mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnopi bhikkhu ariyena tuṇhībhāvena nisinnoti veditabbo.

274. Dvema, bhikkhave, pariyesanāti ko anusandhi? Te bhikkhū sammukhā dhammim̐ kathaṃ sossāmāti therassa bhāraṃ akaṃsu, thero tesam̐ assamagamanamakāsi. Te tattha nisīditvā atiracchānakathikā hutvā dhammiyā kathāya nisīdimṣu. Atha bhagavā ''ayaṃ tumhākaṃ pariyesanā ariyapariyesanā nāmā''ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha katamā ca, bhikkhave, anariyapariyesanāti ettha yathā maggakusalo puriso paṭhamaṃ vajjetabbaṃ apāyamaggaṃ dassento ''vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhā''ti vadati. Evaṃ bhagavā desanākusalatāya paṭhamaṃ vajjetabbaṃ anariyapariyesanaṃ ācikkhitvā pacchā itaraṃ ācikkhissāmīti uddesānukkamaṃ bhinditvā evamāha. Jātidhammoti jāyanasabhāvo. Jarādhammoti jīraṇasabhāvo. Byādhidhammoti byādhisabhāvo. Maraṇadhammoti maraṇasabhāvo. Sokadhammoti socanakasabhāvo. Saṃkilesadhammoti saṃkilissanasabhāvo.

Puttabharyanti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. Jātarūparajatanti ettha pana jātarūpanti suvaṇṇaṃ. Rajatanti yaṃkiñci vohārūpagaṃ lohamāsakādi. Jātidhammā hete, bhikkhave, upadhayoti ete pañcakāmaguṇūpadhaya nāma honti, te sabbepi jātidhammāti dasseti. Byādhidhammavārādīsu jātarūparajataṃ na gahitaṃ, na hetassa sīsarogādayo byādhayo nāma honti, na sattānaṃ viya cutisaṅkhātāṃ maraṇaṃ, na soko uppajjati. Ayādīhi pana saṃkilesehi saṃkilissatīti saṃkilesadhammavāre gahitaṃ. Tathā utusamuṭṭhānattā jātidhammavāre. Malaṃ gahetvā jīraṇato jarādhammavāre ca.

275. Ayaṃ, bhikkhave, ariyā pariyesanāti, bhikkhave, ayaṃ niddosatāyapi ariyehi pariyesitabbatāyapi ariyapariyesanāti veditabbā.

276. Ahampi sudam, bhikkhavi kasmā ārabhi? Mūlato paṭṭhāya mahābhinnikkhamanam dassetuṃ. Evaṃ kirassa ahosi - “bhikkhave, ahampi pubbe anariyapariyesanam pariyesim. Svāhaṃ taṃ pahāya ariyapariyesanam pariyesitvā sabbaññutaṃ patto. Pañcavaggiyāpi anariyapariyesanam pariyesimsu. Te taṃ pahāya ariyapariyesanam pariyesitvā khīṇāsavabhūmiṃ pattā. Tumhepi mama ceva pañcavaggiyānañca maggaṃ āruḥhā. Ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanā”ti mūlato paṭṭhāya attano mahābhinnikkhamanam dassetuṃ imaṃ desanam ārabhi.

277. Tattha daharova samānoti taruṇova samāno. Susukāḷakesoti suṭṭhu kāḷakeso, añjanavaṇṇakesova hutvāti attho. Bhadrenāti bhaddakena. Paṭhamena vayasāti tiṇṇaṃ vayānaṃ paṭhamavayena. Akāmakānanti anicchamānānaṃ, anādaratthe sāmivacanaṃ. Assūni mukhe etesanti assumukhā; tesam assumukhānaṃ, assukilinnamukhānanti attho. Rudantānanti kanditvā rodamānānaṃ. Kiṃ kusalagavesīti kiṃ kusalanti gavesamāno. Anuttaraṃ santivarapadanti uttamaṃ santisaṅkhātaṃ varapadaṃ, nibbānaṃ pariyesamānoti attho. Yena ālāro kālāmoti ettha ālāroti tassa nāmaṃ, dīghapiṅgalo kireso. Tenassa ālāroti nāmaṃ ahosi. Kālāmoti gottam. Viharatāyasmāti viharatu āyasmā. Yattha viññū purisoti yasmiṃ dhamme paṇḍito puriso. Sakaṃ ācariyakanti attano ācariyasamayaṃ. Upasampajja vihareyyāti paṭilabhitvā vihareyya. Ettavatā tena okāso kato hoti. Taṃ dhammanti taṃ tesam samayaṃ tantim. Pariyāpuṇinti sutvāva uggaṇhim.

Oṭṭhapahatamattenāti tena vuttassa paṭiggahaṇatthaṃ oṭṭhapaharaṇamattena; aparāparaṃ katvā oṭṭhasañcaraṇamattakenāti attho. Lapitalāpanamattenāti tena lapitassa paṭilāpanamattakena. Ñāṇavādanti jānāmīti vādaṃ. Theravādanti thirabhāvavādaṃ, thero ahametthāti etaṃ vacanaṃ. Ahañceva aññe cāti na kevalaṃ ahaṃ, aññepi bahū evaṃ vadanti. Kevalaṃ saddhāmattakenāti paññāya asacchikatvā suddhena saddhāmattakeneva. Bodhisatto kira vācāya dhammaṃ uggaṇhantoyeva, “na kālāmassa vācāya pariyaṭṭimattameva asmiṃ dhamme, addhā esa sattannaṃ samāpattīnaṃ lābhī”ti aññāsi, tenassa etadahosi.

Ākiñcaññāyatanaṃ pavedesīti ākiñcaññāyatanapariyosānā satta samāpattiyo maṃ jānāpesi. Saddhāti imāsaṃ sattannaṃ samāpattīnaṃ nibbattanatthāya saddhā. Vīriyādīsupi eseṇa nayo. Padaheyyanti payogaṃ kareyyaṃ. Nacirasseva taṃ dhammaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja vihāsinti bodhisatto kira vīriyaṃ paggaḥetvā katipāhaññeva satta suvaṇṇanissenīyo pasārento viya satta samāpattiyo nibbattesi; tasmā evamāha.

Lābhā no, āvusoti anusūyako kiresa kālāmo. Tasmā “ayaṃ adhunāgato, kinti katvā imaṃ dhammaṃ nibbattesi”ti usūyaṃ akatvā pasanno pasādaṃ pavedento evamāha. Ubhova santā imaṃ gaṇaṃ pariharāmāti “mahā ayaṃ gaṇo, dvepi janā pariharāmā”ti vatvā gaṇassa saññaṃ adāsi, “ahampi sattannaṃ samāpattīnaṃ lābhī, mahāpurisopi sattannameva, ettakā janā mahāpurisassa santike parikammaṃ uggaṇhatha, ettakā mayha”nti majjhe bhinditvā adāsi. Uḷārāyāti uttamāya. Pūjāyāti kālāmassa kira upaṭṭhākā itthiyopi purisāpi gandhamālādīni gaḥetvā āgacchanti. Kālāmo - “gacchatha, mahāpurisaṃ pūjethā”ti vadati. Te taṃ pūjetvā yaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, tena kālāmaṃ pūjenti. Mahagghāni mañcapīṭhāni āharanti; tānapi mahāpurisassa dāpetvā yadi avasiṭṭhaṃ hoti, attanā gaṇhāti. Gatagataṭṭhāne varasenāsaṃ bodhisattassa jaggāpetvā sesakaṃ attanā gaṇhāti. Evaṃ uḷārāya pūjāya pūjesi. Nāyaṃ dhammo nibbidāyātiādīsu ayaṃ sattasamāpattidhammo neva vaṭṭe nibbindanatthāya, na virajjanatthāya, na rāgādinirodhatthāya, na

upasamatthāya, na abhiññeyyadhammaṃ abhijānanatthāya, na catumaggasambodhāya, na nibbānasacchikiriyaṃ saṃvattatīti attho.

Yāvadeva ākiñcaññāyatanūpapattiyāti yāva saṭṭhikappasahassāyuparimāṇe ākiñcaññāyatanabhava upapatti, tāvadeva saṃvattati, na tato uddham. Evamayam punarāvattanadhammoyeva; yañca tñānaṃ pāpeti, taṃ jātijarāmarañehi aparimuttameva maccupāsaparikkhittamevāti. Tato paṭṭhāya ca pana mahāsatto yathā nāma chātajjhappuriso manuññabhojanaṃ labhitvā sampiyāyamānopi bhuñjitvā pittavasena vā semhavasena vā makkhikāvasena vā chaḍḍetvā puna ekaṃ piṇḍampi bhuñjissāmīti manam na uppādeti; evameva imā satta samāpattiyo mahantena ussāhena nibbattetvāpi, tāsū imaṃ punarāvattikādhedam ādīnavam disvā, puna imaṃ dhammaṃ āvajjissāmi vā samāpajjissāmi vā adhiṭṭhahissāmi vā vuṭṭhahissāmi vā paccavekkhissāmi vāti cittameva na uppādesi. Analañkaritvāti alaṃ iminā, alaṃ imināti punappunaṃ alaṃkaritvā. Nibbijjāti nibbinditvā. Apakkaminti agamāsīm.

278. Na kho rāmo imaṃ dhammanti idhāpi bodhisatto taṃ dhammaṃ uggaṇhantoyeva aññasi - “nāyaṃ aṭṭhasamāpattidhammo udakassa vācāya uggahitamattova, addhā panesa aṭṭhasamāpattilābhī”ti. Tenassa etadahosi - “na kho rāmo...pe... jānaṃ passaṃ vihasī”ti. Sesamettha purimavāre vuttanayeneva veditabbaṃ.

279. Yena uruvelā senānigamoti ettha uruvelāti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho. Atha vā urūti vālikā vuccati; velāti mariyādā, velātikkanahetu āhaṭṭha uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne buddhe dasasahassā kulaputtā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā tasmim padese viharantā ekadivasam sannipatitvā katikavattaṃ akaṃsu - “kāyakammavacikkammāni nāma paresampi pākāṇi honti, manokammaṃ pana apākāṭaṃ. Tasmā yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa añño codako nāma natthi; so attanāva attānaṃ codetvā pattapuṭena vālikam āharitvā imasmim tñāne ākiratu, idamassa daṇḍakamma”nti. Tato paṭṭhāya yo tādisam vitakkaṃ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālikam ākirati, evaṃ tattha anukkamena mahāvālikarāsī jāto. Tato taṃ pacchimā janatā parikkhipitvā cetiyatṭhānamakāsi; taṃ sandhāya vuttaṃ - “uruvelāti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho”ti. Tameva sandhāya vuttaṃ - “atha vā urūti vālikā vuccati, velāti mariyādā. Velātikkanahetu āhaṭṭha uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo”ti.

Senānigamoti senāya nigamo. Paṭhamakappikānaṃ kira tasmim tñāne senāniveso aho; tasmā so padeso senānigamoti vuccati. “Senāni-gāmo”tipi pāṭho. Senāni nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. Tadavasārinti tattha osarim. Ramaṇīyaṃ bhūmibhāganti supupphitanānappakārajalajathalajapupphavicittaṃ manorammaṃ bhūmibhāgaṃ. Pāsādikañca vanasaṇḍanti morapiñchakalāpasadisam pasādajanavanasaṇḍañca addasam. Nadiñca sandantinti sandamānañca maṇikkhandhasadisam vimalanīlasītalasaliṃ nerañjaraṃ nadiṃ addasam. Setakanti parisuddham nikkaddamaṃ. Supatitthanti anupubbagamabhīrehi sundarehi titthehi upetaṃ. Ramaṇīyanti rajatapaṭṭhasadisam vippakiṇṇavālikam pahūtamacchakacchapaṃ abhirāmadassanaṃ. Samantā ca gocaragāmaṃ tassa padesassa samantā avidūre gamanāgamanasampannaṃ sampattapabbajitānaṃ sulabhapiṇḍam gocaragāmañca addasam. Alaṃ vatāti samatthaṃ vata. Tattheva nisīdinti bodhipallaṃke nisajjaṃ sandhāyāha. Uparisuttasmiñhi tatthevāti

dukkarakārikatṭhānaṃ adhippetam, idha pana bodhipallaṅko. Tenāha - “tattheva nisīdi”nti. Alamidaṃ padhānāyāti idaṃ ṭhānaṃ padhānatthāya samatthanti evaṃ cintetvā nisīdinti attho.

280. Ajjhagamanti adhigacchim paṭilabhim. Nāṇaṅca pana me dassananti sabbadhammadassanasamatthaṅca me sabbaññutaññāṇaṃ udapādi. Akuppā me vimuttīti mayhaṃ arahattaphalavimutti akuppatāya ca akuppārammaṇatāya ca akuppā, sā hi rāgādīhi na kuppatīti akuppatāyapi akuppā, akuppaṃ nibbānamassārammaṇantipi akuppā. Ayamantimā jātīti ayaṃ sabbapacchimā jāti. Natthi dāni punabbhavoti idāni me puna paṭisandhi nāma natthīti evaṃ paccavekkhaṇaṇāṇampi me uppannanti dasseti.

281. Adhigatoti paṭividdho. Dhammoti catusaccadhammo. Gambhīroti uttānabhāvaṇaṃ paṭikkhepavacanametam. Duddasoti gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. Duddasattāva duranubodho, dukkhena avabujjhitaṃ, na sakkā sukhena avabujjhitaṃ. Santoti nibbuto. Paṇītoti atappako. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. Atakkāvacaroti takkena avacaritaṃ ogāhitaṃ na hoti, ṇāṇeneva avacaritaṃ. Nipuṇoti saṇho. Paṇḍitavedanīyoti sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi veditaṃ. Ālayarāmāti sattā pañcasu kāmagaṇesu allīyanti. Tasmā te ālayāti vuccanti. Atṭhasatataṇhāvicaritaṃ ālayanti, tasmā ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti ālayarāmā. Ālayesu ratāti ālayaratā. Ālayesu suṭṭhu muditāti ālayasammuditā. Yatheva hi susajjitaṃ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavitṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamitaṃ na icchati; evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṃsāraṇaṃ sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṃ bhagavā duvidhampi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento “ālayarāmā”tiādimaṃha.

Yadidanti nipāto, tassa ṭhānaṃ sandhāya “yaṃ ida”nti, paṭiccasamuppādaṃ sandhāya “yo aya”nti evamattho daṭṭhabbo. Idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti imesaṃ paccayā idappaccayā; idappaccayā eva idappaccayatā; idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti idappaccayatāpaṭiccasamuppādo.

Saṅkhārādipaccayānametaṃ adhivacanaṃ. Sabbasaṅkhārasamathotiādi sabbam nibbānameva. Yasmā hi taṃ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditaṃ sammanti vūpasammanti, tasmā sabbasaṅkhārasamathoti vuccati. Yasmā ca taṃ āgamma sabbe upadhayo paṭinissatṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbam dukkhaṃ nirujjhati; tasmā sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayaṃ virāgo nirodhoti vuccati. Sā panesā taṇhā bhavena bhavaṃ, phalena vā saddhim kammaṃ vinati saṃsibbatīti katvā vānanti vuccati, tato nikkhantaṃ vānatoti nibbānaṃ. So mama kilamathoti yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṃ hoti. Citte pana ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi. Apissūti anubrūhanatthe nipāto, so “na kevalaṃ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṃsū”ti dīpeti. Manti mama. Anacchariyāti anuacchariyā. Paṭibhaṃsūti paṭibhānasaṅkhātassa ṇāṇassa gocarā ahesuṃ; parivittakayitabbataṃ pāpuṇṇisu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānaṃhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramipūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ, alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantivā, galalohitaṃ

nīharitvā, suaññitāni akkhīni uppāṭetvā, kulavaṃsappadīpaṃ puttamaṃ manāpacārinimaṃ bhariyanti evamaḍḍini dentassa, aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādini pāpuṇantassa āgamaniyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Halanti ettha ha-kāro nipātamatto, alanti attho. Pakāsitunti desitumaṃ, evamaṃ kicchena adhigatassa dhammassa alaṃ desitumaṃ, pariyattaṃ desitumaṃ, ko attho desitenāti vuttaṃ hoti. Rāgadosaparetehi rāgadosapariphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṃ paṭisotaṃ aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti evamaṃ gataṃ catusaccadhammaṃ. Rāgarattāti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. Na dakkhantīti aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati evamaṃ gāhāpetumaṃ. Tamokhandhena āvuṭṭati avijjārāsinaṃ ajjhotthataṃ.

282. Appossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evamaṃ cittaṃ nami, nanu esa mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi.

“Kiṃ me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevaka”nti. -

Patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti. Saccametaṃ, tadevaṃ paccavekkhaṇānubhāvena panassa evamaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ, dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭa jātā. Athassa “ime sattā kañjikapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāṭi viya, vasātelapītapilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūlā, te kiṃ nāma paṭivijjhissanti”ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evamaṃ cittaṃ nami.

“Ayañca dhammo pathavīsandhārakaudakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṃ viya duranubodho. Nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūrītā kāci pāramī nāma natthi? Tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkuṃ sodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhaññāṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho, taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissanti”ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇānubhāvenāpi evamaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evamaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā - “mama appossukkatāya citte namamāne maṃ mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te ‘satthā kira dhammaṃ na desetukāmo aho, atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpesi, santo vata, bho, dhammo paṇīto vata, bho, dhammo’ti maññamānā sussūsissanti”ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

Sahampatissāti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā nibbatto. Tatra naṃ sahampatibrahmāti paṭisaññanti, taṃ sandhāyāha - “brahmuno sahampatissā”ti. Nassati vata, bhoti so kira imaṃ saddaṃ tathā

nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. Yatra hi nāmāti yasmiṃ nāma loke. Purato pāturahosīti tehi dasahi brahmasahashehi saddhiṃ pāturahosi. Apparajakkhajātikāti paññāmaye akkhimhi appaṃ parittam rāgadosamoharajaṃ etesaṃ, evaṃsabhāvāti apparajakkhajātikā. Assavanatāti assavanatāya. Bhavissantīti purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyarasmisamphassaṃ, dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. Samalehi cintitoti samalehi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya, viya siñcamānā viya ca samalaṃ micchādīṭṭhidhammaṃ desayiṃsu. Apāpuretanti vivara etaṃ. Amatassa dvāranti amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhanti ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathā ṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanatthaṃ gīvukkipanapasāraṇādikiccaṃ atthi. Tathūpamanti tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampi, sumedha, sundarapañña-sabbaññaññāṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ pāsādamāruya sayaṃ apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhibhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṃ panettha adhippāyo - yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggiṃ jāleyyūṃ. Caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ, na kedārapālīyo, na kuṭīyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyūṃ. Kuṭikāsu pana aggijālāmattakameva paññāyeyya. Evaṃ dhammapāsādaṃ āruya sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa, ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavīhāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhusa āpāthaṃ nāgacchanti, rattiṃ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthaṃ āgacchanti, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetam -

“Dūre santo pakāsentī, himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā”ti.

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanatthaṃ cārikacaraṇaṃ yācanto bhaṇāti. Vīrātiādīsu bhagavā vīriyavantatāya vīro. Devaputtamaccukilesamārānaṃ vijitattā vijitasāṅgāmo. Jātikantārādinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthātāya satthavāho. Kāmacchandaiṇassa abhāvato aṇaṇoti veditabbo.

283. Ajjhesananti yācanaṃ. Buddhacakkhunāti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesañhi dvinnāṃ ñāṇānaṃ buddhacakkhūti nāmaṃ, sabbaññaññāṇassa samantacakkhūti, tiṇṇaṃ maggaññāṇaṃ dhammacakkhūti. Apparajakkhetiādīsu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te apparajakkhā. Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te mahārajakkhā. Yesaṃ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te tikkhindriyā. Yesaṃ tāni mudūni, te mudindriyā. Yesaṃ teyeva

saddhādayo ākāra sundarā, te svākārā. Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te suviññāpayā. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te paralokavajjabhayadassāvino nāma.

Ayaṃ panettha pāli - “saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo..., kusito..., upaṭṭhitassati..., muṭṭhassati..., samāhito..., asamāhito..., paññavā..., duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Lokoti khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko, eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā - nāmañca rūpañca. Tayo lokā - tisso vedanā. Cattāro lokā - cattāro āhārā. Pañca lokā - pañcupādānakkhandhā. Cha lokā - cha ajjhāttikāni āyatanāni. Satta lokā - satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā - aṭṭha lokadhammā. Nava lokā - nava sattāvāsā. Dasa lokā - dasāyatanāni. Dvādasa lokā - dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā - aṭṭhārassa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccharitā vajjā, sabbe abhisāṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcīndriyāni jānāti passati aññāsi paṭivijjhi. Idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇa’nti.

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. Antonimuggaposīnīti yāni anto nimuggāneva posiyanti. Udakaṃ accuggamma ṭhitānīti udakaṃ atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyārasmisamphassaṃ āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṃ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānīpi sarogauppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti. Tāni pāliṃ nāruḥhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni.

Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭṭitaññū vipaṇcītaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā. Tattha “yassa puggalassa saha udāhaṭṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo ugghaṭṭitaññū. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsītassa vitthārena atthe vibhājiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo vipaṇcītaññū. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasīkaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo neyyo. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo padaparamo”. Tattha bhagavā uppalavanādisadisam dasasahassilokadhātum olokento “ajja pupphanakāni viya ugghaṭṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipaṇcītaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya padaparamo”ti addasa. Passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭṭitaññū”ti evaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiṃyeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgate vāsanatthāya hoti. Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ veditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ - “katame te sattā abhabbā, ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā

acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena...pe... ime te sattā bhabbā”ti. Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā “ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohacaritā vitakkasaddhābuddhacaritā”ti cha koṭṭhāse akāsi; evaṃ katvā dhammaṃ desissāmīti cintesi.

Paccabhāsinti patiabhāsiṃ. Apārutāti vivaṭā. Amatassa dvārāti ariyamaggo. So hi amataśaṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivaritvā ṭhapitoti dasseti. Pamuñcantu saddhanti sabbe attano saddhaṃ pamuñcantu, vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamatto, ahañhi attano paguṇaṃ suppvattitampi imaṃ paṇītaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākīlamathasaññī hutvā na bhāsiṃ. Idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṃ upanetu, pūressāmi nesaṃ saṅkappanti.

284. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosiṭi etaṃ ahosi - kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyanti ayaṃ dhammadesanāpaṭisaṃyutto vitakko udapādīti attho. Kadā panesa udapādīti? Buddhabhūtaṃ aṭṭhame sattāhe.

Tatrāyaṃ anupubbikathā - bodhisatto kira mahābhiniikkhamanadivase vivaṭaṃ itthāgāraṃ disvā saṃviggahadayo, “kaṇḍakaṃ āharā”ti channaṃ āmantetvā channasahāyo assarājapiṭṭhigato nagarato nikkhamitvā kaṇḍakanivattanacetiyatṭhānaṃ nāma dassetvā tīṇi rājāni atikkamma anomānadītīre pabbajitvā anupubbena cārikaṃ caramāno rājagahe piṇḍāya caritvā paṇḍavapabbate nisinno magadhissarena raññā nāmagottaṃ pucchitvā, “imaṃ rājāṃ sampaṭicchāhi”ti vutto, “alaṃ mahārāja, na mayhaṃ rājena attho, ahaṃ rājāṃ pahāya lokahitattāya padhānaṃ anuyuñjitvā loke vivaṭacchado bhavissāmīti nikkhanto”ti vatvā, “tena hi buddho hutvā paṭhamaṃ mayhaṃ vijitaṃ osareyyāsī”ti paṭiññaṃ gahito kālāmañca udakañca upasaṅkamitvā tesāṃ dhammadesanāya sāraṃ avindanto tato pakkamitvā uruvelāya chabbassāni dukkarakārikaṃ karontopi amataṃ paṭivijjhituṃ asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena kāyaṃ santappehi.

Tadā ca uruvelagāme sujātā nāma kuṭumbiyadhītā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanamakāsi - “sacāhaṃ samānajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, balikammaṃ karissāmī”ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā visākhapuṇṇamadivase pātova balikammaṃ karissāmīti rattiyaṃ paccūsasamaye eva pāyasam paṭiyādesi. Tasmīṃ pāyase paccamāne mahantamahantā puppuḷā utṭhahitvā dakkhiṇāvaṭṭā hutvā sañcaranti. Ekaphusitampi bahi na gacchati. Mahābrahmā chattaṃ dhāresi. Cattāro lokapālā khaggahatthā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Sakko alātāni samānento aggīṃ jālesi. Devatā catūsu dīpesu ojaṃ saṃharitvā tattha pakkhipiṃsu. Bodhisatto bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova gantvā rukkhamaṇe nisīdi. Rukkhamaṇe sodhanatthāya gatā dhātī āgantvā sujātāya ārocesi - “devatā rukkhamaṇe nisinnā”ti. Sujātā, sabbam pasādhanaṃ pasādhentvā sataśassagghanike suvaṇṇathāle pāyasam vaḍḍhetvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā ukkhipitvā gatā mahāpurisaṃ disvā saheva pātiyā hatthe ṭhapetvā vanditvā “yathā mayhaṃ manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampi nipphajjatū”ti vatvā pakkāmi.

Bodhisatto nerañjarāya tīraṃ gantvā suvaṇṇathālaṃ tīre ṭhapetvā nhatvā paccuttaritvā ekūnapaṇṇāsapiṇḍe karonto pāyasam paribhuñjitvā “sacāhaṃ ajja buddho bhavāmi, thālaṃ paṭisotaṃ gacchatū”ti khiṇi. Thālaṃ paṭisotaṃ gantvā

thokaṃ t̥hatvā kālanāgarājassa bhavanam pavisitvā tiṇṇam buddhānam thālāni ukkhipitvā aṭṭhāsi.

Mahāsatto vanasaṇḍe divāvihāram katvā sāyanhasamaye sottiyena dinnā aṭṭha tiṇamutṭhiyo gahetvā bodhimaṇḍam āruya dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So padeso paduminipatte udakabindu viya akampittha. Mahāsatto, “ayaṃ mama guṇam dhāretum na sakkotī”ti pacchimadisābhāgam agamāsi, sopi tatheva akampittha. Uttaradisābhāgam agamāsi, sopi tatheva akampittha. Puratthimadisābhāgam agamāsi, tattha pallaṅkappamāṇam t̥hānam sunikhātāindakhilo viya niccalamahosi. Mahāsatto “idaṃ t̥hānam sabbabuddhānam kilesabhañjanaviddhamṣanaṭṭhāna”nti tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni cittakārena tūlikaggena paricchinnāni viya ahesum. Bodhisatto, “bodhiṃ appatvā imaṃ pallaṅkam na bhindissāmī”ti caturaṅgavīriyam adhiṭṭhahitvā pallaṅkam ābhujitvā nisīdi.

Taṅkhaṇaṇṇeva māro bāhusahassam māpetvā diyaḍḍhayojanasatikaṃ girimekhalaṃ nāma hatthiṃ āruya navayojanam mārabalaṃ gahetvā addhakkhikena olokayamāno pabbato viya ajjhottharanto upasaṅkami. Mahāsatto, “mayhaṃ dasa pāramiyo pūrentassa añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā sakkhi natthi, vessantarattabhāve pana mayhaṃ sattasu vāresu mahāpathavī sakkhi ahoṣi; idānipi me ayameva acetanā kaṭṭhakaliṅgarūpamā mahāpathavī sakkhī”ti hattham pasāreti. Mahāpathavī tāvadeva ayadaṇḍena pahataṃ kaṃsathālam viya ravasataṃ ravasahassam muñcamānā viravitvā parivattamānā mārabalaṃ cakkavālamukhavaṭṭiyam muñcanamakāsi. Mahāsatto sūriye dharamāneyeva mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṇṇam, majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā pacchamayāme paṭiccasamuppāde ṇṇam otāretvā vaṭṭavivaṭṭam sammāsivā aruṇodaye buddho hutvā, “mayā anekakappakoṭisatasahassam addhānam imassa pallaṅkassa atthāya vāyāmo kato”ti sattāham ekapallaṅkena nisīdi. Athe kaccānam devatānam, “kiṃ nu kho añṇepi buddhattakarā dhammā atthī”ti kaṅkhā udapādi.

Atha bhagavā aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānam kaṅkham ṇatvā kaṅkhāvidhamanattam ākāse uppatitvā yamakapāṭihāriyam dassetvā tāsam kaṅkham vidhamitvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge t̥hatvā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pūritānam pāramīnam phalādhigamaṭṭhānam pallaṅkaṇceva bodhirukkhaṇca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāham vītināmesi, tam t̥hānam animisacetiyaṃ nāma jātam.

Atha pallaṅkassa ca t̥hitaṭṭhānassa ca antarā puratthimapacchimoto āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāham vītināmesi, tam t̥hānam ratanacaṅkamacetiyaṃ nāma jātam. Tato pacchimadisābhāge devatā ratanagharam māpayiṃsu, tattha pallaṅkena nisīditvā abhidhammapiṭakaṃ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānam vicinanto sattāham vītināmesi, tam t̥hānam ratanagharacetiyaṃ nāma jātam. Evaṃ bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe bodhirukkhamulā yena ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatrāpi dhammaṃ vicinantoyeva vimuttisukhaṇca paṭisaṃvedento nisīdi, dhammaṃ vicinanto cettha evaṃ abhidhamme nayamaggaṃ sammāsi - paṭhamam dhammasaṅgaṇīpakaraṇam nāma, tato vibhaṅgapakaraṇam, dhātukathāpakaraṇam, puggalapaññattipakaraṇam, kathāvatthu nāma pakaraṇam, yamakaṃ nāma pakaraṇam, tato mahāpakaraṇam paṭṭhānam nāmāti.

Tatthassa saṇhasukhumapaṭṭhānamhi citte otiṇṇe pīti uppajji; pītiyā uppannāya lohitam pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi. Chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭāgārādiṭṭhamāṇā rasmiyo utṭhahitvā ākāse pakkhandachaddantanāgakuḷam viya pācīnadisāya anantāni cakkavālāni pakkhandā, pacchimakāyato utṭhahitvā pacchimidisāya, dakkhiṇaṃsakūṭato utṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vāmaṃsakūṭato utṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavālāni pakkhandā, pādālehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpathaviṃ vinivijjhivā udakam dvidhā bhinditvā vātakkhandham padāletvā ajaṭākāsam pakkhandā, sīsato samparivattiyamānam maṇidāmaṃ viya nīlavaṇṇā rasmivaṭṭi utṭhahitvā cha devaloke vinivijjhivā nava brahmaloke vehapphale pañca suddhāvāse ca vinivijjhivā cattāro āruppe atikkamma ajaṭākāsam pakkhandā. Tasmīṃ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesuṃ. Taṃ divasaṇca pana bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjadivasāpi tā rasmiyo anantā lokadhātuyo gacchantiyeva.

Evam bhagavā ajapālanigrodhe sattāham vītināmetvā tato aparaṃ sattāham mucalinde nisīdi, nisinnamattasseva cassa sakalam cakkavāḷagabbham pūrento mahāakālamegho udapādi. Evarūpo kira mahāmegho dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne buddhe vā. Idha buddhakāle udapādi. Tasmīṃ pana uppanne mucalindo nāgarājā cintesi - “ayaṃ meggo satthari mayham bhavanam pavitṭhamatteva uppanno, vāsāgāramassa laddhum vaṭṭatī”ti. So sattaratanamayam pāsādam nimminitum sakkontopi evam kate mayham mahapphalaṃ na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccam karissāmīti mahantaṃ attabhāvam katvā satthāraṃ sattakkhattum bhogehi parikkhipitvā upari phaṇam dhāresi. Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahosi. Icchiticchitena iriyāpathena satthā viharissatīti nāgarājassa ajjhāsayo ahosi. Tasmā evam mahantaṃ okāsam parikkhipi. Majjhe ratanapallaṅko pañṇatto hoti, upari suvaṇṇatārakavicittam samosaritagandhadāmakusumadāmacelavitānaṃ ahosi. Catūsu koṇesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vivaritvā candanakaraṇḍakā ṭhapitā. Evam bhagavā taṃ sattāham tattha vītināmetvā tato aparaṃ sattāham rājāyatane nisīdi.

Aṭṭhame sattāhe sakkena devānamindena ābhaṭam dantakaṭṭhaṇca osadhaharītakaṇca khādītva mukham dhovītva catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte tapussabhallikānaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo ayaṃ vitakko udapādi.

Tattha paṇḍitoti paṇḍiccena samannāgato. Viyattoti veyyattiyena samannāgato. Medhāvīti ṭhānuppattiyā pañṇāya samannāgato. Apparajakkhajātikoti samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. Ājānissatīti sallakkhessati paṭivijjhissati. Nāṇaṇca pana meti mayhampi sabbaññutaññāṇaṃ uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭham agantvā sayampi sabbaññutaññāṇena olokento ito sattamādivasamatthake kālam katvā ākiṇcaññāyatane nibbattoti addasa. Taṃ sandhāyāha - “ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādī”ti. Mahājāniyoti sattadivasabbhantare pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni assāti mahājāniyo. Akkhaṇe nibbattattā gantvā desiyamānaṃ dhammampissa sotum sotappasādo natthi, idha dhammadesanaṭṭhānaṃ āgamanapādāpi natthi, evam mahājāniyo jātoti dasseti. Abhidosa kālaṅkatoti aḍḍharatte kālaṅkato. Nāṇaṇca pana meti mayhampi sabbaññutaññāṇaṃ udapādi. Idhāpi kira bhagavā devatāya vacanena sannīṭṭhānaṃ akatvā sabbaññutaññāṇena olokento “hiyyo aḍḍharatte kālaṅkatvā udako rāmaputto nevasaññānāsaññāyatane nibbatto”ti addasa. Tasmā evamāha.

Sesaṃ purimanayasadisameva. Bahukārāti bahūpakārā. Padhānapahitattaṃ upaṭṭhahiṃsūti padhānatthāya pesitattabhāvaṃ vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattacīvaraṃ gahetvā anubandhanena mukhodakadantakaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahiṃsu. Ke pana te pañcavaggiyā nāma? Yete -

Rāmo dhajo lakkhaṇo jotimanti,
Yañño subhojo suyāmo sudatto;
Ete tadā aṭṭha ahesuṃ brāhmaṇā,
Chalaṅgavā mantāṃ viyākarīṃsūti.

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā ceva lakkhaṇapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākarīṃsu - “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṃ ajjhāvasamāno rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno buddho”ti. Pañca brāhmaṇā ekaṃsabyākaraṇā ahesuṃ - “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, buddhova hotī”ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadaṃ gatā, ime pana pañca mantapadaṃ atikkantā. Te attanā laddhaṃ puṇṇapattaṃ ñātakānaṃ vissajjetvā “ayaṃ mahāpuriso agāraṃ na ajjhāvasissati, ekantena buddho bhavissatī”ti nibbitakā bodhisattaṃ uddissa samaṇapabbajjaṃ pabbajitā. Tesāṃ puttātipi vadanti. Taṃ aṭṭhakathāya paṭikkhittaṃ.

Ete kira daharakāleyeva bahū mante jāniṃsu, tasmā te brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapayiṃsu. Te pacchā amhehi puttadārajaṭṭhaṃ chaḍḍetvā na sakkā bhavissati pabbajituntī daharakāleyeva pabbajitvā ramaṇīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicariṃsu. Kālena kālāṃ pana “kiṃ, bho, mahāpuriso mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhanto”ti pucchanti. Manussā, “kuhiṃ tumhe mahāpurisaṃ passissatha, tīsu pāsādesu tividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiṃ anubhotī”ti vadanti. Te sutvā, “na tāva mahāpurisassa ñāṇaṃ paripākāṃ gacchatī”ti appossukkā vihariṃsuyeva. Kasmā panettha bhagavā, “bahukārā kho ime pañcavaggiyā”ti āha? Kiṃ upakārakānaṃyeva esa dhammaṃ deseti, anupakārakānaṃ na desetīti? No na desetī. Paricayavasena hesa āḷāraṇceva kālāmaṃ udakañca rāmaputtaṃ olokesi. Etasmiṃ pana buddhakkhette ṭhapetvā aññāsikoṇḍaññaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ sacchikātum samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidhaupanissayattā.

Pubbe kira puñṇakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṃ. Te ekatova sassaṃ akaṃsu. Tattha jeṭṭhakassa “ekasmiṃ sasse navavāre aggasassadānaṃ mayā dātabba”nti aho. So vappakāle bījaggaṃ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṃ mantesi - “gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmā”ti. Kaniṭṭho “taruṇasassaṃ nāsetukāmosī”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ñatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ nīharitvā sappiphaṇitehi yojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā adāsi, lāyane lāyanaggaṃ veṇikaraṇe veṇaggaṃ kalāpādīsu kalāpaggaṃ khaḷaggaṃ bhaṇḍaggaṃ koṭṭhagganti evaṃ ekasasse navavāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho panassa uddharitvā adāsi, tesu jeṭṭho aññāsikoṇḍañnatthero jāto, kaniṭṭho subhaddaparibbājako. Iti ekasmiṃ sasse navannaṃ aggadānaṃ dinnattā ṭhapetvā therāṃ añño paṭhamāṃ dhammaṃ sacchikātum samattho nāma natthi. “Bahukārā kho ime pañcavaggiyā”ti idaṃ pana upakārānussaraṇamattakeneva vuttaṃ.

Isipatane migadāyeti tasmim kira padese anuppanne buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāhaṃ nirodhasamāpattiya vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā pattacīvaramādāya ākāseṇa āgantvā nipatanti. Tattha cīvaraṃ pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakiccā gamanakālepi tatoyeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatanti cāti taṃ ṭhānaṃ isipatananti saṅkhaṃ gataṃ. Migānaṃ pana abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati. Tena vuttaṃ “isipatane migadāye”ti.

285. Antarā ca gayaṃ antarā ca bodhinti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutnantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni. Bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako bodhimaṇḍassa ca gayāya ca antare bhagavantaṃ addasa. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanaṃ kataṃ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evaṃ ekameva antarāsaddaṃ payujjanti. So dutiyapadenapi yojetabbo hoti. Ayojiyamāne upayogavacanaṃ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vuttoti. Addhānamaggapaṭipannanti addhānaśāṅkhātāṃ maggaṃ paṭipannaṃ, dīghamaggapaṭipannanti attho. Addhānamaggagamanasamayassa hi vibhaṅge “addhayojanaṃ gacchissāmīti bhuñjitabba”ntiādivacanato addhayojanampi addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana gayā tigāvutaṃ.

Sabbābhibhūti sabbāṃ tebhūmakadhammaṃ abhibhavitvā ṭhito. Sabbavidūti sabbāṃ catubhūmakadhammaṃ avedim aññāsim. Sabbesu dhammesu anupalittoti sabbesu tebhūmakadhammesu kilesalepanena anupalitto. Sabbāṃ jahoti sabbāṃ tebhūmakadhammaṃ jahitvā ṭhito. Taṇhākkhaye vimuttoti taṇhākkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto. Sayaṃ abhiññāyāti sabbāṃ catubhūmakadhammaṃ attanāva jānitvā. Kamuddiseyyanti kaṃ aññaṃ “ayaṃ me ācariyo”ti uddiseyyaṃ.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayhaṃ ācariyo nāma natthi. Natthi me paṭipuggaloti mayhaṃ paṭibhāgapuggalo nāma natthi. Sammāsambuddhoti sahetunā nayena cattāri saccāni sayaṃ buddho. Sītibhūtoti sabbakilesagginiḥḥāpanena sītibhūto. Kilesānaṃyeva nibbutattā nibbuto. Kāsaṇaṃ puranti kāsiraṭṭhe nagaraṃ. Āhañchaṃ amatadundubhinti dhammacakkapaṭilābhāya amatabheriṃ paharissāmīti gacchāmi. Arahasi anantajinoti anantajinoti bhavituṃ yutto. Hupeyya pāvusoti, āvuso, evampi nāma bhavēyya. Pakkāmīti vaṅkahārajanapadaṃ nāma agamāsi.

Tatthekaṃ migaluddakagāmaṃ nissāya vāsaṃ kappesi. Jeṭṭhakaluddako taṃ upaṭṭhāsi. Tasmimā janapade caṇḍā makkhikā honti. Atha naṃ ekāya cātīyā vasāpesuṃ, migaluddako dūre migavaṃ gacchanto “amhākaṃ arahante mā pamajji”ti chāvaṃ nāma dhītaraṃ āṇāpetvā agamāsi saddhiṃ puttabhātukehi. Sā cassa dhītā dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase upako gharaṃ āgato taṃ dārikaṃ sabbāṃ upacāraṃ katvā parivisitum upagataṃ disvā rāgena abhibhūto bhuñjitumpi asakkonto bhājanena bhattaṃ ādāya vasanaṭṭhānaṃ gantvā bhattaṃ ekamante nikkhipitvā sace chāvaṃ labhāmi, jīvāmi, no ce, marāmīti nirāhāro sayi. Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaraṃ upakassa pavattiṃ pucchi. Sā “ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo”ti āha. Māgaviko āgataveseneva naṃ upasaṅkamitvā pucchissāmīti taṃkhaṇaṃyeva gantvā “kiṃ, bhante, apphāsuka”nti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So “vadatha bhante, yaṃ mayā sakkā kātuṃ, taṃ sabbāṃ karissāmī”ti āha. Upako, “sace chāvaṃ labhāmi, jīvāmi, no ce, idheva maraṇaṃ seyyo”ti āha. Jānāsi pana, bhante, kiñci sippanti. Na jānāmīti. Na, bhante, kiñci sippaṃ ajānantena sakkā gharāvāsaṃ adhiṭṭhātunti.

So āha - “nāhaṃ kiñci sippaṃ jānāmi, apica tumhākaṃ maṃsahārako bhavissāmi, maṃsañca vikkīṇissāmi”ti. Māgaviko, “amhākampi etadeva rucati”ti uttarasāṭakaṃ datvā gharaṃ ānetvā dhītaraṃ adāsi. Tesaṃ saṃvāsamanvāya putto vijāyi. Subhaddotissa nāmaṃ akaṃsu. Chāvā tassa rodanakāle “maṃsahārakassa putta, migaluddakassa putta mā rodī”tiādini vadamānā puttatosanagītena upakaṃ uppaṇḍesi. Bhadde tvaṃ maṃ anāthoti maññasi. Atthi me anantajino nāma sahāyo. Tassāhaṃ santike gamissāmīti āha. Chāvā evamayaṃ aṭṭiyatīti ñatvā punappunaṃ katheti. So ekadivasam anārocetvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena sāvattiyaṃ viharati jetavane mahāvihāre. Atha kho bhagavā paṭikacceva bhikkhū āṇāpesi - “yo, bhikkhave, ‘anantajino’ti pucchamāno āgacchati, tassa maṃ dasseyyāthā”ti. Upakopi kho “kuhiṃ anantajino vasatī”ti pucchanto anupubbena sāvattiyaṃ āgantvā vihāramajjhe tathā kuhiṃ anantajinoti pucchi. Taṃ bhikkhū bhagavato santikaṃ nayiṃsu. So bhagavantaṃ disvā - “sañjānātha maṃ bhagavā”ti āha. Āma, upaka, sañjānāmi, kuhiṃ pana tvaṃ vasiṭṭhāsi. Vaṅkahārajanapade, bhanteti. Upaka, mahallakosi jāto pabbajitum sakkhissasīti. Pabbajissāmi, bhanteti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaṃ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaṃ karonto anāgāmiphale paṭiṭṭhāya kālaṃ katvā aviheṣu nibbatta. Nibbattakkhaṇeṣeva arahattaṃ pāpuṇīti. Aviheṣu nibbattamattā hi satta janā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, tesaṃ so aññataro.

Vuttañhetam -

“Avaṃ upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo;
Rāgadosaparikkhīṇā, tiṇṇā loke visattikaṃ.

Upako palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo;
Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bahuraggi ca saṅgiyo;
Te hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upajjhagu”nti.

286. Saṅghapesunti katikaṃ akaṃsu. Bāhullikoti cīvarabāhullādīnaṃ atthāya paṭipanno. Padhānavibbhantoti padhānato vibbhanto bhaṭṭho parihīno. Āvatto bāhullāyāti cīvarādīnaṃ bahulabhāvatthāya āvatto. Apica kho āsanaṃ tṭhapetabbanti apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattaṃ tṭhapetabbanti vadiṃsu. Nāsakkhiṃsūti buddhānubhāvena buddhatejasā abhibhūtā attano katikāya tṭhatum nāsakkhiṃsu. Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantīti gotamāti, āvusoti ca vadanti. Āvuso gotama, mayaṃ uruvelāyaṃ padhānakāle tuyhaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vicarimhā, mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ adamhā, vutthapariveṇaṃ sammajjimhā, pacchā ko te vattappaṭipattimakāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthāti evarūpiṃ kathaṃ kathenti attho. Iriyāyāti dukkarairiyāya. Paṭipadāyāti dukkarapaṭipattiyā. Dukkarakārikāyāti pasatapasata-muggayūsādiāharakaraṇādīnā dukkarakaraṇena. Abhijānātha me noti abhijānātha nu mama. Evarūpaṃ pabhāvitametanti etaṃ evarūpaṃ vākyabhedanti attho. Api nu ahaṃ uruvelāya padhāne tumhākaṃ saṅgaṇhanatthaṃ anukkaṇṭhanatthaṃ rattiṃ vā divā vā āgantvā, - “āvuso, mā vitakkayittha, mayhaṃ obhāso vā nimittaṃ vā paññāyati”ti evarūpaṃ kañci vacanabhedam akāsiṃti adhippāyo. Te ekapadeneva satim labhitvā uppannagārāvā, “handā addhā esa buddho jāto”ti saddahitvā no hetam, bhanteti āhaṃsu. Asakkhiṃ kho ahaṃ, bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū saññāpetunti ahaṃ, bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū buddho ahanti jānāpetum asakkhiṃ. Tadā pana

bhagavā uposathadivaseyeva āgacchi. Attano buddhabhāvaṃ jānāpetvā koṇḍaññattheraṃ kāyasakkhiṃ katvā dhammacakkappavattanasuttaṃ kathesi. Suttapariyosāne thero aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāsi. Sūriye dharamāneyeva desanā niṭṭhāsi. Bhagavā tattheva vassaṃ upagacchi.

Dvepi sudaṃ, bhikkhave, bhikkhū ovaḍāmiṭṭiādi pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātathāyapi gāmaṃ appavisanadīpanatthaṃ vuttaṃ. Tesañhi bhikkhūnaṃ kammaṭṭhānesu uppannamalavisodhanatthaṃ bhagavā antovihāreyeva ahosi. Uppanne uppanne kammaṭṭhānamale tepi bhikkhū bhagavato santikaṃ gantvā pucchanti. Bhagavāpi tesāṃ nisinnaṭṭhānaṃ gantvā malaṃ vinodeti. Atha nesāṃ bhagavatā evaṃ nīhaṭabhattena ovadiyamānānaṃ vappatthero pāṭipadadivase sotāpanno ahosi. Bhaddiyatthero dutiyāyaṃ, mahānāmatthero tatiyāyaṃ, assajitthero catutthiyaṃ. Pakkhassa pana pañcamiyaṃ sabbeva te ekato sannipātetvā anattalakkaṇasuttaṃ kathesi, suttapariyosāne sabbepe arahattaphale patitṭhahiṃsu. Tenāha - “atha kho, bhikkhave, pañcavaggiyā bhikkhū mayā evaṃ ovadiyamānā...pe... anuttaraṃ yogakkhemaṃ nibbānaṃ ajjhagamaṃsu...pe... natthi dāni punabbhavo”ti. Ettakaṃ kathāmaggaṃ bhagavā yaṃ pubbe avaca - “tumhepi mamañceva pañcavaggiyānañca maggaṃ āruḷhā, ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanā”ti imaṃ ekameva anusandhiṃ dassento āhari.

287. Idāni yasmā na agāriyānaṃyeva pañcakāmaguṇapariyesanā hoti, anagāriyānampi cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhuñjantānaṃ pañcakāmaguṇavasena anariyapariyesanā hoti, tasmā taṃ dassetuṃ pañcime, bhikkhave, kāmaguṇātiādimāha. Tattha navarattesu pattacīvarādīsu cakkhuviññeyyā rūpātiādayo cattāro kāmaguṇā labbhanti. Raso panettha paribhogaraso hoti. Manuññe piṇḍapāte bhesajje ca pañcapi labbhanti. Senāsanamhi cīvare viya cattāro. Raso pana etthāpi paribhogarasova. Ye hi keci, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Evaṃ pañca kāmaguṇe dassetvā idāni ye evaṃ vadeyyuṃ, “pabbajitakālato paṭṭhāya anariyapariyesanā nāma kuto, ariyapariyesanāva pabbajitāna”nti, tesāṃ paṭisedhanatthāya “pabbajitānampi catūsu paccayesu appaccavekkhaṇaparibhogo anariyapariyesanā evā”ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha gadhitāti taṇhāgedhena gadhitā. Mucchitāti taṇhāmucchāya mucchitā. Ajjhopannāti taṇhāya ajjhogāḷhā. Anādīnavadassāvinoti ādīnavaṃ apassantā. Anissaraṇapaññāti nissaraṇaṃ vuccati paccavekkhaṇaññaṃ. Te tena virahitā.

Idāni tassatthassa sādhaṃ upamaṃ dassento seyyathāpi, bhikkhavetiādimāha. Tatrevāṃ opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ - āraññakamago viya hi samaṇabrāhmaṇā, luddakena araññe ṭhapitapāso viya cattāro paccayā, tassa luddassa pāsarāsīṃ ajjhottharivā sayanakālo viya tesāṃ cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhogakālo. Luddake āgacchante magassa yena kāmaṃ agamanakālo viya samaṇabrāhmaṇānaṃ mārasa yathākāmakaraṇīyakālo, māravasaṃ upagatabhāvoti attho. Magassa pana abaddhassa pāsarāsīṃ adhisayitakālo viya samaṇabrāhmaṇānaṃ catūsu paccayesu paccavekkhaṇaparibhogo, luddake āgacchante magassa yena kāmaṃ gamanaṃ viya samaṇabrāhmaṇānaṃ māravasaṃ anupagamanaṃ veditabbaṃ. Vissatthoti nibbhayo nirāsaṅko. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Pāsarāsīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cūḷahatthipadopamasuttavaṇṇanā

288. Evaṃ me sutanti cūḷahatthipadopamasuttaṃ. Tattha sabbasetena vaḷavābhirathenāti, “setā sudam assā yuttā honti setālaṅkāra. Seto ratho setālaṅkāro setaparivāro, setā rasmiyo, setā patodalaṭṭhi, setaṃ chattaṃ, setaṃ uṇhisaṃ, setāni vatthāni, setā upāhanā, setāya sudam vālabījanīyā bījīyatī”ti evaṃ vuttena sakalasetena catūhi vaḷavāhi yuttarathena.

Ratho ca nāmeso duvidho hoti - yodharatho, alaṅkāraratho. Tattha yodharatho caturassasaṇṭhāno hoti nātimahā, dvinnam tiṇṇam vā janānam gahaṇasamattho. Alaṅkāraratho mahā hoti, dīghato dīgho, puthulato puthulo. Tattha chattaḅḅāhako vālabījaniggāhako tālavaṇṭaggāhakoti evaṃ aṭṭha vā dasa vā sukhena ṭhātuṃ vā nisīdituṃ vā nipajjitūṃ vā sakkonti, ayampi alaṅkārarathoyeva. So sabbo sacakkapaṇṇarakubbaro rajataparikkhitto ahosi. Vaḷavā pakatiyā setavaṇṇāva. Pasādhanampi tādisaṃ rajatamayam ahosi. Rasmiyopi rajatapanāḷi suparikkhittā. Patodalaṭṭhipi rajataparikkhittā. Brāhmaṇopi setavatthaṃ nivāsetvā setaṃyeva uttarāsaṅgamakāsi, setavilepanaṃ vilimpi, setamālaṃ pilandhi, dasasu aṅgulīsu aṅgulimuddikā, kaṇṇesu kuṇḍalānīti evamādialaṅkāropissa rajatamayova ahosi. Parivārabrāhmaṇāpissa dasasahassamattā tatheva setavatthavilepanamālālaṅkāra ahesuṃ. Tena vuttaṃ “sabbasetena vaḷavābhirathenā”ti.

Sāvatthiyā niyyātīti so kira channaṃ channaṃ māsānaṃ ekavāraṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ karoti. Ito ettakehi divasehi nagaraṃ padakkhiṇaṃ karissatīti puretameva ghosāni karīyati; taṃ sutvā ye nagarato na pakkantā, te na pakkamanti. Ye pakkantā, tepi, “puñṇavato sirisampattiṃ passissāmā”ti āgacchanti. Yaṃ divasaṃ brāhmaṇo nagaraṃ anuvicarati, tadā pātova nagaravīthiyo sammajjitvā vālikaṃ okiritvā lājapaṇṇamehi pupphehi abhippakiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapetvā kadaliyo ca dhaje ca ussāpetvā sakalanagaraṃ dhūpitavāsitaṃ karonti. Brāhmaṇo pātova sīsaṃ nhāyitvā purebhattaṃ bhuñjitvā vuttanayeneva setavatthādīhi attānaṃ alaṅkaritvā pāsādā oruyha rathaṃ abhiruhati. Atha naṃ te brāhmaṇā sabbasetavatthavilepanamālālaṅkāra setacchattāni gahetvā parivārenti; tato mahājanassa sannipātanatthaṃ paṭhamameva taruṇadārakānaṃ phalāphalāni vikiritvā tadanantaraṃ māsakarūpāni; tadanantaraṃ kahāpaṇe vikiranti; mahājanā sannipatanti. Ukkuṭṭhiyo ceva celukkhepā ca pavattanti. Atha brāhmaṇo maṅgalikasovatthikādīsū maṅgalāni ceva suvatthiyo ca karontesu mahāsampattiyaṃ nagaraṃ anuvicarati. Puñṇavantā manussā ekabhūmakādipāsāde āruyha sukapattasadisāni vātapānakavāṭāni vivaritvā olokenti. Brāhmaṇopi attano yasasirisampattiyaṃ nagaraṃ ajjhottharanto viya dakkhiṇadvārābhimukho hoti. Tena vuttaṃ “sāvatthiyā niyyātī”ti.

Divā divassāti divasassa divā, majjhanhakāleti attho. Pilotikaṃ paribbājakanti pilotikāti evaṃ itthiṇḅavohāravasena laddhanāmaṃ paribbājakaṃ. So kira paribbājako daharo paṭhamavaye ṭhito suvaṇṇavaṇṇo buddhupaṭṭhāko, pātova tathāgatassa ceva mahātherānaṃ upaṭṭhānaṃ katvā tidaṇḍakuṇḍikādiparikkhāraṃ ādāya jetavanā nikkhamitvā nagarābhimukho pāyāsi. Taṃ esa dūratova āgacchantam addasa. Etadavocāti anukkamena santikaṃ āgataṃ sañjānitvā etaṃ,

“handa kuto nu bhavaṃ vacchāyano āgacchatī”ti gottam kintento vacanam avoca. Paṇḍito maññeti bhavaṃ vacchāyano samānam gotamaṃ paṇḍitoti maññati, udāhu notī ayamettha attho.

Ko cāhaṃ, bhoti, bho, samānassa gotamassa paññāveyyattiyam jānane ahaṃ ko nāma? Ko ca samānassa gotamassa paññāveyyattiyam jānissāmīti kuto cāhaṃ samānassa gotamassa paññāveyyattiyam jānissāmi, kena kāraṇena jānissāmīti? Evaṃ sabbathāpi attano ajānanabhāvaṃ dīpeti. Sopi nūnassa tādisovāti yo samānassa gotamassa paññāveyyattiyam jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutam patto tādiso buddhoyeva bhaveyya. Sinerum vā himavantam vā pathaviṃ vā ākāsaṃ vā pametukāmena tappamāṇova daṇḍo vā rajju vā laddhum vaṭṭati. Samānassa gotamassa paññam jānantenapi tassa ñāṇasadisameva sabbaññutaññānam laddhum vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeditam katam. Uḷārāyāti uttarāya seṭṭhāya. Ko cāhaṃ, bhoti, bho, ahaṃ samānassa gotamassa pasamsane ko nāma? Ko ca samānam gotamaṃ pasamsissāmīti kena kāraṇena pasamsissāmi? Pasatthapasatthoti sabbaguṇānam uttaritarehi sabbalokapasatthehi attano guṇehevā pasattho, na tassa aññehi pasamsanakiccaṃ atthi. Yathā hi campakapupphaṃ vā nīluppalam vā padumaṃ vā lohitaṇḍanaṃ vā attano vaṇṇagandhasiriyāva pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaṃ atthi. Yathā ca maṇiratanaṃ vā candamaṇḍalam vā attano ālokenevā obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaṃ atthi. Evaṃ samaṇo gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇehevā pasattho thomito sabbalokassa seṭṭhatam pāpito, na tassa aññena pasamsanakiccaṃ atthi. Pasatthehi vā pasatthotipi pasatthapasattho.

Ke pasatthā nāma? Rājā pasenadi kosalo kāsikosalavāsikehi pasattho, bimbisāro aṅgamagadhavāsīhi. Vesālikā licchavī vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā. Pāveyyakā mallā, kosinārakā mallā, aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā. Caṅkiādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, anāthapiṇḍikādayo upāsakā anekasatehi upāsakagaṇehi, visākhādayo upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, sakuludāyīdayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, uppalavaṇṇātheriādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunīsatehi, sārīputtattherādayo mahāsāvakā anekasatehi bhikkhūhi, sakkādayo devā anekasahashehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahashehi brahmehi pasatthā. Te sabbepi dasabalam thomenti vaṇṇenti, pasamsantīti bhagavā “pasatthapasattho”ti vuccati.

Atthavasanti atthānisamsam. Athassa paribbājako attano pasādakāraṇam ācikkhanto seyyathāpi, bho, kusalo nāgavanikotiādimāha. Tattha nāgavanikoti nāgavanavāsiko anuggahitasippo puriso. Parato pana uggahitasippo puriso nāgavanikoti āgato. Cattāri padānīti cattāri ñāṇapadāni ñāṇavalañjāni, ñāṇena akkantaṭṭhānānīti attho.

289. Khattiyapaṇḍitetiādīsu paṇḍiteti paṇḍiccena samannāgate. Nipuṇeti saṇhe sukhumabuddhino, sukhumaatthantarapaṭivijjhanasamatthe. Kataparappavādeti viññātaparappavāde ceva parehi saddhim katavādaparicaye ca. Vāavedhirūpeti vāavedhidhanuggahasadise. Te bhindantā maññe carantīti vāavedhi viya vālam sukhumānīpi paresam diṭṭhigatāni attano paññāgatena bhindantā viya carantīti attho. Pañham abhisankharontīti dupadampi tipadampi catuppadampi pañham karonti. Vādam āropessāmāti dosam āropessāma. Na ceva samānam gotamaṃ pañham pucchantīti; kasmā na pucchanti? Bhagavā kira parisamajjhe dhammaṃ desento parisāya ajjhāsayaṃ oloketi, tato passati - “ime khattiyapaṇḍitā gulhaṃ rahassaṃ

pañhaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā āgatā”ti. So tehi apuṭṭhoyeva evarūpe pañhe pucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe pade akkhare ettakāti ime pañhe pucchanto evaṃ puccheyya, vissajjento evaṃ vissajjeyyāti, iti ovaṭṭikasāraṃ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā viddhaṃseti. Khattiyapaṇḍitā “seyyo vata no, ye mayaṃ ime pañhe na pucchimhā, sace hi mayaṃ puccheyyāma, appatiṭṭheva no katvā samaṇo gotamo khipeyyā”ti attamanā bhavanti.

Apica buddhā nāma dhammaṃ desentā parisam mettāya pharanti, mettāpharaṇena dasabale mahājanassa cittaṃ pasīdati, buddhā ca nāma rūpaggappattā honti dassanasampannā madhurassarā mudujivhā suphusitadantāvaraṇā amatena hadayaṃ siñcantā viya dhammaṃ kathenti. Tatra nesaṃ mettāpharaṇena pasannacittānaṃ evaṃ hoti - “evarūpaṃ advejjhakathaṃ amoghakathaṃ niyyānikakathaṃ kathentena bhagavatā saddhiṃ na sakkhissāma paccanīkaggāhaṃ gaṇhitu”nti attano pasannabhāveneva na pucchanti.

Aññadatthūti ekaṃsena. Sāvaka sampajjantīti saraṇagamanavasena sāvaka honti. Tadanuttaranti taṃ anuttaraṃ. Brahmacariyapariyosānanti maggabrahmacariyassa pariyoṣānabhūtaṃ arahattaphalaṃ, tadatthāya hi te pabbajanti. Manaṃ vata, bho, anassāmāti, bho, sace mayaṃ na upasaṅkameyyāma, iminā thokena anupasaṅkamanamattena apayirupāsanamatteneva naṭṭhā bhaveyyāma. Upasaṅkamanamattakena panamhā na naṭṭhāti attho. Dutiyapadaṃ purimasseva vevacanaṃ. Assamaṇāva samānātiādīsu pāpānaṃ asamitattā assamaṇāva. Abāhitattā ca pana abrahmaṇāva. Kilesārīnaṃ ahatattā anarahantoyeva samānāti attho.

290. Udānaṃ udānesīti udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasekoti vuccati, yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṃ oghoti vuccati. Evameva yaṃ pītimayaṃ vacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ udānanti vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho. Hatthipadopamoti hatthipadaṃ upamā assa dhammassāti hatthipadopamo. So na ettāvata vitthārena paripūro hotīti dasseti. Nāgavanikoti uggahitahatthisippo hatthivanacāriko. Atha kasmā idha kusaloti na vuttoti? Parato “yo hoti kusalo”ti vibhāgadassanato. Yo hi koci pavisati, yo pana kusalo hoti, so neva tāva niṭṭhaṃ gacchati. Tasmā idha kusaloti avatvā parato vutto.

291. Vāmanikāti rassā āyāmatopi na dīghā mahākucchihatthiniyo. Uccā ca nisevanti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnaṃ khandhappadese ghaṃsitaṭṭhānaṃ. Uccā kāḷārikāti uccā ca yaṭṭhisadisapādā hutvā, kāḷārikā ca dantānaṃ kaḷāratāya. Tāsaṃ kira eko danto unnato hoti, eko onato. Ubhopi ca viraḷā honti, na āsannā. Uccā ca dantehi ārañjitānīti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnaṃ khandhappadese pharasunā pahataṭṭhānaṃ viya dāṭṭhāhi chinnaṭṭhānaṃ. Uccā kaṇerukā nāmāti uccā ca yaṭṭhisadisadīghapādā hutvā, kaṇerukā ca dantānaṃ kaṇerutāya, tā kira makuḷadāṭhā honti. Tasmā kaṇerukāti vuccanti. So niṭṭhaṃ gacchatīti so nāgavaniko yassa vatāhaṃ nāgassa anupadaṃ āgato, ayameva so, na añño. Yañhi ahaṃ paṭhamam padam disvā vāmanikānaṃ padam idam bhavissatīti niṭṭhaṃ na gato, yampi tato orabhāge disvā kāḷārikānaṃ bhavissati, kaṇerukānaṃ bhavissatīti niṭṭhaṃ na gato, sabbaṃ taṃ imasseva mahāhatthino padanti mahāhatthim disvāva niṭṭhaṃ gacchati.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - nāgavanaṃ viya hi ādito paṭṭhāya yāva nīvaraṇappahānā dhammadesanā veditabbā. Kusalo nāgavaniko viya yogāvacaro; mahānāgo viya sammāsambuddho; mahantaṃ hatthipadaṃ viya jhānābhiññā. Nāgavanikassa tattha tattha hatthipadaṃ disvāpi vāmanikānaṃ padaṃ bhavissati, kāḷārikānaṃ kaṇerukānaṃ padaṃ bhavissatīti anīṭṭhaṅgatabhāvo viya yogino, imā jhānābhiññā nāma bāhirakaparibbājakānaṃpi santīti anīṭṭhaṅgatabhāvo. Nāgavanikassa, tattha tattha mayā diṭṭhaṃ padaṃ imasseva mahāhatthino, na aññassāti mahāhatthiṃ disvā niṭṭhaṅgamaṇaṃ viya ariyasāvakassa arahattaṃ patvāva niṭṭhaṅgamaṇaṃ. Idañca pana opammasaṃsandanaṃ matthake ṭhatvāpi kātuṃ vaṭṭati. Imasmimpi ṭhāne vaṭṭatiyeva. Anukkamaṅgataṃ pana pālīpadaṃ gahetvā idheva kataṃ. Tattha idhāti desāpadese nipāto. Svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha - “idha tathāgato loka uppajjati”ti. Katthaci sāsaṇaṃ. Yathāha - “idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo”ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha -

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtaṃ me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārīsā”ti.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha - “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti “brāhmaṇa imasmīṃ loka tathāgato uppajjati arahaṃ...pe... buddho bhagavā”ti.

Tattha tathāgatasaddo mūlapariyāye, arahantiādayo visuddhimagge vitthāritā. Loka uppajjati ettha pana lokoti okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloka uppajjamānopi ca tathāgato na devaloke, na brahmaloke, manussalokeyeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmīṃ cakkavāḷe, imasmīṃyeva cakkavāḷe. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, “puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo. Tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya sallavatī nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”ti evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate vitthārato aḍḍhateyyayojanasate parikkhepato navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalaṃ tathāgatova, paccekabuddhā aggasāvakā asīti mahātherā buddhamātā buddhapitā cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā ettheva uppajjanti. Tattha tathāgato sujātāya dinnamadhupāyasabhojanato paṭṭhāya yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Mahābhiniikkhamanato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Idha sabbapaṭṭhaṃ uppannabhāvaṃ sandhāya uppajjati vuttaṃ, tathāgato loka uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imaṃ lokanti so bhagavā imaṃ lokaṃ, idāni vattabbaṃ nidasseti. Sadevakanti saha devehi sadevakaṃ. Evaṃ saha mārena samārakaṃ. Saha brahmunā sabrahmakāṃ. Saha samaṇabrāhmaṇehi sassamaṇabrāhmaṇiṃ. Pajātattā pajā, taṃ pajāṃ. Saha devamanussehi sadevamanussaṃ. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ veditabbaṃ. Samārakavacanena

chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ. Sabrahmakavacanena
brahmakāyikādibrahmaggaṇaṃ. Sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsana
paccatthipaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ
samitapāpabāhitaṇṇasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṇca. Pajāvacanena
sattalokaggahaṇaṃ. Sadevamanussavacanena
sammutidevaavasesamanussaggahaṇaṃ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena
saddhiṃ sattaloko, dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo - sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito. Samāraggaṇena
chakāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko.
Sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha
manussaloko avasesasabbasattaloko vā.

Apicettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa
sacchikatabhāvamāha. Tato yesaṃ ahosi - “māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro
vasavattī. Kiṃ sopi etena sacchikato”ti? Tesāṃ vimatiṃ vidhamanto samārakanti
āha. Yesaṃ pana ahosi - “brahmā mahānubhāvo, ekaṅguliyaṃ ekasmiṃ
cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati, dvīhi...pe... dasahi aṅgulīhi dasasu
cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati, anuttaraṇca jhānasamāpattisukhaṃ
paṭisaṃvedeti. Kiṃ sopi sacchikato”ti? Tesāṃ vimatiṃ vidhamanto sabrahmakanti
āha. Tato ye cintesaṃ - “puṭhū samaṇabrāhmaṇā sāsanaṃ paccatthikā, kiṃ tepi
sacchikatā”ti? Tesāṃ vimatiṃ vidhamanto sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajanti āha. Evaṃ
ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve
avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa
sacchikatabhāvaṃ pakāseto sadevamanussanti āha. Ayamettha bhāvanukkamo.
Porāṇā panāhu - sadevakanti devatāhi saddhiṃ avasesalokaṃ. Samārakanti mārena
saddhiṃ avasesalokaṃ. Sabrahmakanti brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ
sabbepi tibhavūpage satte tīhākārehi tīsu padesu pakkhipetvā puna dvīhi padehi
pariyādiyanto “sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajāṃ sadevamanussa”nti āha. Evaṃ pañcahi
padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetīti sayanti sāmāṃ aparaneyyo hutvā. Abhiññāti
abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. Sacchikatvāti paccakkhaṃ katvā. Etena
anumānādipaṭikkhepo kato hoti. Pavedetīti bodheti viññāpeti pakāseti. So dhammaṃ
deseti ādikalyāṇaṃ...pe... pariyosānakalyāṇanti so bhagavā sattesu kāruṇṇataṃ
paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti. Taṇca kho appaṃ vā
bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ
anavajjameva katvā deseti. Majjhepi... pariyosānepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ
anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti.

Tattha atthi desanāya ādimajjhapiyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. Desanāya tāva
catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko
pariyosānaṃ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānamādi, idamavocāti
pariyosānaṃ, ubhinnaṃ antarā majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa
paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā
majjhameva. Sāsanaṃ pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetāṃ - “ko
cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlaṇca suvisuddhaṃ, diṭṭhi ca ujukā”ti. “Atthi,
bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā”ti evaṃ vutto pana
ariyamaggo majjhaṃ nāma, phalaṇceva nibbānaṇca pariyosānaṃ nāma.
“Etadatthamidaṃ, brāhmaṇa, brahmacariyametaṃ sāraṃ, etaṃ pariyosāna”nti hi

ettha phalaṃ pariyosānanti vuttaṃ. “Nibbānogaḍhañhi, āvuso visākhā, brahmacariyaṃ vussati nibbānaparāyaṇaṃ nibbānapariyosāna”nti ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ. Idha desanāya ādimajjhāpariyosānaṃ adhippettaṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ - “so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇa”nti. Tasmā aññoṇi dhammakathiko dhammaṃ kathento -

“Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye;
Pariyosānaṃhi nibbānaṃ, esā kathikasaṅṭhiti”ti.

Sāttamaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhattaitthipurisādivaṇṇanā nissitā desanā hoti, na so sāttamaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya catusatipatṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā “sāttamaṃ deseti”ti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissatṭhasabbaniggahītabyañjanā vā, tassa damīlakirāsavarādīmilakkhūnaṃ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana -

“Sithilaṃ dhanitañca dīgharassaṃ, garukaṃ lahukañca niggahītaṃ;
Sambandhaṃ vavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.

Evamaṃ vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanaṃ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammaṃ deseti. Tasmā “sabyañjanaṃ dhammaṃ deseti”ti vuccati.

Kevalaparipuṇṇanti ettha kevalanti sakalādhivacanaṃ. Paripuṇṇanti anūnādhikavacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - “sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthi”ti. Parisuddhanti nirupakkilesaṃ. Yo hi idaṃ dhammadeśanaṃ nissāya lābhaṃ vā sakkāraṃ vā labhissāmīti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana lokāmisānirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasaṅṭhitaṃ cittaṃ deseti. Tasmā “parisuddhaṃ dhammaṃ deseti”ti vuccati. Brahmacariyaṃ pakāsetīti ettha brahmacariyanti sikkhattayasaṅgahaṃ sakalasāsaṇaṃ. Tasmā brahmacariyaṃ pakāsetīti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ...pe... parisuddhaṃ, evaṃ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsaṇaṃ brahmacariyaṃ pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo. Brahmacariyanti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṃ cariyaṃ. Brahmabhūtānaṃ vā buddhādīnaṃ cariyanti vuttaṃ hoti.

Taṃ dhammanti taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. Suṇāti gahapati vāti kasmā paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātītāya patitṭhātumaṃ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṃ muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappaṃ vā akatvā yathābalaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patitṭhātumaṃ. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā, iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. Paccājātoti patijāto. Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatīti parisuddhaṃ dhammaṃ sutvā dhammassāmimhi tathāgate “sammāsambuddho vata bhagavā”ti saddhaṃ paṭilabhati. Iti paṭisañcikkhatīti evaṃ paccavekkhati. Sambādho gharāvāsoti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādho yeva. Rajopathoti rāgarajādīnaṃ uttānaṭṭhānanti mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti abbhokāso. Pabbajito hi kūtāgāraratanapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttaṃ - “abbhokāso pabbajjā”ti. Apica sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṃvutasañkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ...pe... pabbajeyyanti ettha ayaṃ sañkhepakathā - yadetam sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ. Ekadivasaṃ ca kilesamalena amalinaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparissuddhaṃ, sañkhalikkhitaṃ likhitasāñkhasadisāṃ dhotasañkhasappaṭibhāgaṃ caritabbam, idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ...pe... carituṃ. Yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmaṃ agārassa hitaṃ kasivāñijjādikammaṃ agāriyanti vuccati, tañca pabbajjāya natthi. Tasmaṃ pabbajjā anagāriyāti ñātābbaṃ, taṃ anagāriyaṃ. Pabbajeyyanti paṭipajjeyyaṃ. Appaṃ vāti sahasato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahasato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñāti eva parivaṭṭo ñātiparivaṭṭo. So vīsatiyā heṭṭhā appo hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

292. Bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpannoti yā bhikkhūnaṃ adhisīlasaṅkhātā sikkhā, tañca, yattha cete saha jīvanti ekajīvikā sabhāgavuttino honti, taṃ bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātāṃ sājīvañca tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpanno. Samāpannoti sikkhaṃ paripūrento, sājīvañca avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ upagatoti attho. Pāṇātipātaṃ pahāyātiādīsu pāṇātipātādikathā heṭṭhā vitthāritā eva. Pahāyāti imaṃ pāṇātipātaacetanāsaṅkhātāṃ dussīlyaṃ pajahitvā. Paṭivirato hotīti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova hoti. Nihitadaṇḍo nihitasatthoti parūpaghātattāya daṇḍaṃ vā satthaṃ vā ādāya avattanato nikkhattadaṇḍo ceva nikkhattasattho cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ vihiṃsanabhāvato satthanti veditabbam. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhavāsiṃ vā pipphalakaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātattāya. Tasmaṃ nihitadaṇḍo nihitasatthotveva saṅkhaṃ gacchati. Lajjīti pāpajigucchanaḥkhaṇāya lajjāya samannāgato. Dayāpannoti dayaṃ mettacittataṃ āpanno.

Sabbapāṇabhūtahitānukampīti sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakoti attho. Viharatīti iriyati pāleti.

Dinnameva ādiyatīti dinnādāyī. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhatīti dinnapāṭikaṅkhī. Thenetīti theno. Na thenena athenena. Athenattāyeva sucibhūtena. Attanāti attabhāvena, athenaṃ sucibhūtaṃ attabhāvaṃ katvā viharatīti vuttaṃ hoti.

Abrahmacariyanti asetthacariyaṃ. Brahmaṃ setthaṃ ācāraṃ caratīti brahmacārī. Ārācārīti abrahmacariyato dūracārī. Methunāti rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhaṃ gatā asaddhammā. Gāmadhammāti gāmaṃvāsīnaṃ dhammā.

Saccaṃ vadatīti saccavādī. Saccena saccaṃ sandahati ghaṭetīti saccasandho, na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṃ, tassa musāvādena antaritattā saccaṃ saccena na ghaṭiyati. Tasmā na so saccasandho, ayaṃ pana na tādiso, jīvita hetupi musāvādaṃ avatvā saccena saccaṃ sandahatiyevāti saccasandho. Thetoti thiro, thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsīmhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhilo viya ca thirakatho hoti; asinā sīse chijjantepi dve kathā na katheti; ayaṃ vuccati theto. Paccayikoti pattiyāyitabbako, saddhāyikoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttaṃ, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanaṃ saddahathā”ti vattabbataṃ āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttaṃ, asukenā”ti vutte, “yadi tena vuttaṃ, idameva paṃṇaṃ, idāni upaparikkhitabbaṃ natthi, evameva ida”nti vattabbataṃ āpajjati, ayaṃ vuccati paccayiko. Avisamvādako lokassāti tāya saccavāditāya lokaṃ na visamvādetīti attho.

Imesaṃ bhedāyāti yesaṃ ito sutvāti vuttānaṃ santike suttaṃ, tesāṃ bhedāya. Bhinnānaṃ vā sandhātāti dvinnampi mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamitvā “tumahākaṃ īdise kule jātānaṃ evaṃ bahussuttānaṃ idaṃ na yutta”ntiādīni vatvā sandhānaṃ kattā. Anuppadātāti sandhānānuppadātā, dve jane samagge disvā, “tumahākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikameta”ntiādīni vatvā daḥhikammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti samaggārāmo. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. “Samaggarāmo”tipi pāḷi, ayamevettha attho. Samaggaratoti samaggesu rato, te pahāya aññatra gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti samagganandī. Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpakameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Nelāti elāṃ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. “Nelaṅgo setapacchādo”ti ettha vuttanelaṃ viya. Kaṇṇasukhāti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhaṇaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasārīre kopāṃ ajanetvā pemaṃ janetīti pemaṇiyā. Hadayaṃ gacchati, apaṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisatīti hadayaṅgamā. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti porī, pure saṃvaddhanārī viya sukumārātipi porī, purassa esātipi porī, nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattaṃ pitāti, mātimmattaṃ mātāti, bhātimmattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahunō janassa kantā hotīti bahujanakantā. Kantabhāveneva bahunō janassa manāpā cittavuddhikarāti bahujanamanāpā.

Kālena vadatīti kālavādī, vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti bhūtavādī.

Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti atthavādī.

Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti dhammavādī.

Samvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti vinayavādī. Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti nidhānavatī, hadaye nidhātabba

yuttavācam bhāsītāti attho. Kālenāti evarūpiṃ bhāsamānopi ca “ahaṃ nidhānavatiṃ vācam bhāsisāmī”ti na akālena bhāsati, yuttakālam pana avekkhitvā bhāsātīti attho. Sāpadesanti saupamaṃ, sakāraṇanti attho. Pariyantavatinti paricchedaṃ dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsātīti attho. Atthasamhitanti anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṃ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṃ, yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati, tena atthena samhitattā atthasamhitam vācam bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsātīti vuttaṃ hoti.

293. Bījagāmbhūtagāmasamārambhāti mūlabījaṃ khandhabījaṃ phaḷubījaṃ aggabījaṃ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratoti attho. Ekabhattikoti pātārāsabhattaṃ sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātārāsabhattaṃ antomajjhanhikena paricchinnaṃ, itaraṃ majjhanhikato uddhaṃ antoaruṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṃ bhuñjamānopi ekabhattikova hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ “ekabhattiko”ti. Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti rattūparato. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṃgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma. Tato viratattā virato vikālabhojanā. Sāsanassa ananulomattā visūkaṃ paṭāṇibhūtaṃ dassananti visūkadassanaṃ. Attanā naccanānaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādītā ca, antamaso mayūranaccanādivasenāpi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti naccagītavāditavisūkadassanā. Naccādīni hi attanā payojetuṃ vā parehi payojāpetuṃ vā payuttāni passituṃ vā neva bhikkhūnaṃ na bhikkhunīnaṃ vaṭṭanti. Mālādīsu mālāti yaṃkiñci pupphaṃ. Gandhanti yaṃkiñci gandhajātaṃ. Vilepananti chavirāgakaraṇaṃ. Tattha piḷandhanto dhāreti nāma. Ūnaṭṭhānaṃ pūrento maṇḍeti nāma. Gandhavasena chavirāgavasena ca sādīyanto vibhūseti nāma. Ṭhānaṃ vuccati kāraṇaṃ. Tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayaṇaṃ vuccati pamāṇātikkantaṃ. Mahāsayaṇaṃ akappiyattharaṇaṃ. Tato paṭiviratoti attho. Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. Rajatanti kahāpaṇo lohamāsako jatamāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhattaṃ sādīyatīti attho.

Āmakadhaññaṃpaṭiggahaṇāti sālīvīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññaṃsa paṭiggahaṇā. Na kevalaṇca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva.

Āmakamaṃsapaṭiggahaṇāti ettha aññaṭra odissa anuññātā

āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha itthīti purisantaragatā, itarā kumārikā nāma. Tāsaṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva. Dāsīdāsapaṭiggahaṇāti ettha dāsīdāsavaseneva tesāṃ paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati, “kappiyakāraṃ dammi, āramikaṃ dammi”ti evaṃ vutte pana vaṭṭati. Ajeḷakādīsu khettaṃvattupariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha khettaṃ nāma yasmiṃ pubbaṇṇaṃ ruhati. Vatthu nāma yasmiṃ aparāṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ khettaṃ. Tadattāya akatabhūmibhāgo vatthu. Khettaṃvattusīsenā cettha vāpitaḷākādīnīpi saṅgahitāneva. Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ, gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. Pahiṇagamaṇaṃ vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. Anuyogo nāma tadubhayakaraṇaṃ, tasmā dūteyyapahiṇagamaṇānaṃ anuyogāti evamettha attho veditabbo.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. Tulākūṭādīsu kūṭanti vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha rūpakūṭaṃ nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. Aṅgakūṭaṃ nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. Gahaṇakūṭaṃ nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. Paṭicchannakūṭaṃ nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge. Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ kaṃsakūṭaṃ. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva addhakulaṃ pavisitvā, “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataṃ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte - “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha hadayabhedo sappitelādiminanaṃ labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhā chiddena mānena, “saṇikaṃ āsiñcā”ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti; dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. Sikhābhedo tilataṇḍulādiminanaṃ labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. Rajjubhedo khettaṃ vatthuminanaṃ labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu ukkoṭananti sāmike assāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. Vañcananti tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu - eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto, “kiṃ, bho, migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe migapotako eka”nti ca vutte kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto, “na me, bho, migapotakena attho, migaṃ me dehī”ti āha. Tena hi “dve kahāpaṇe dehī”ti. So āha - “nanu te, bho, mayā paṭhamaṃ eko kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. “Imampi migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantī”ti. So kāraṇaṃ vadatīti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti.

Nikatīti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṇgaṃ pāmaṇganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā paṭirūpakena vañcanaṃ. Sāciyogoti kuṭīlayogo, etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ, tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññaṃ parivattanaṃ sāciyogoti vadanti. Taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ. Chedanādīsu chedananti hatthacchedanādi. Vadhoti māraṇaṃ. Bandhoti rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. Viparāmosoti himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggapaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ gumbaviparāmoso. Ālopo vuccati gāmaṇigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. Sahasākāroti sāhasikakiriyaṃ, geḥaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇaṃ. Evametasmā chedana...pe... sahasākārā paṭivirato hoti.

294. So santuṭṭho hotīti svāyaṃ bhikkhu heṭṭhā vuttena catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tiṇi cīvarāni patto dantakaṭṭhacchedanavāsi ekā sūci

kāyabandhanaṃ parissāvananti. Vuttampi cetam -

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ;
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbepi kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Kathaṃ? Ticīvaraṃ tāva nivāsetvā pārūpitvā ca vicaraṇakāle kāyaṃ pariharati posetīti kāyaparihārikaṃ hoti, cīvarakaṇṇena udakaṃ parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalaggahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati posetīti kucchiparihārikaṃ hoti. Pattopi tena udakaṃ uddharitvā nahānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāraṃ gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko hoti. Vāsi pi tāva dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānaṃ aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti, ucchucchadanāṇīkerāditacchanakāle kucchiparihārikā. Sūci pi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvaṃ vā phalaṃ vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā. Kāyabandhanaṃ bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikaṃ, ucchuādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikaṃ. Parissāvanaṃ tena udakaṃ parissāvetvā nahānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikaṃ, pāṇīyaparissāvanakāle teneva tilaṇḍulaputhukādīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihārikaṃ. Ayaṃ tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā.

Navaparikkhārikassa pana seyyaṃ pavisantassa tatratṭhakapaccattharaṇaṃ vā kuñcikaṃ vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanaṃ vā cammakhaṇḍaṃ vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa kattarayaṭṭhi vā telanāṇīkaṃ vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chatthaṃ vā upāhanā vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā, mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana nayimaṃ suttaṃ tesam vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṇca sūciṇca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattaṃ aṃsakūṭe laggetvā ticīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ katvā yenicchakaṃ sukhaṃ pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbaṃ nāmassa na hoti, iti imassa bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento bhagavā, santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenātiādimāha.

Tattha kāyaparihārikenāti kāyapariharaṇamattakena. Kucchiparihārikenāti kucchipariharaṇamattakena. Samādayeva pakkamatīti taṃ aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbam gahetvā kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati, “mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko”tissa saṅgo vā baddho vā na hoti, so jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthī viya icchicchitaṃ senāsaṇaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamaṇḍalaṃ vanapabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati, sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena;
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇa seyyathāpītiādimāha. Tattha pakkhī sakuṇoti pakkhayutto sakuṇo. Dehīti uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - sakuṇā nāma “asukasmīṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ñatvā nānādisāhi āgantvā

nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhūnantā khādanti. “Idaṃ ajjatanāya idaṃ svātanāya bhavissatī”ti nesaṃ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pattaṃ vā nakhaṃ vā tuṇḍaṃ vā ṭhapenti, atha kho tasmīṃ rukkhhe anapekkho hutvā yo yaṃ disābhāgaṃ icchatī, so tena sapattabhārova - uppatitvā gacchatī. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkhoyeva pakkamati. Tena vuttaṃ “samādāyeva pakkamati”ti. Ariyenāti niddosena. Ajjhantanti sake attabhāve. Anavajjasukhanti niddosasukhaṃ.

295. So cakkhunā rūpaṃ disvāti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvāti attho. Sesapadesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbam visuddhimagge vuttaṃ. Abyāsekasukhanti kilesehi anavasittasukhaṃ, avikiṇṇasukhantipi vuttaṃ. Indriyaṃvarasukhañhi diṭṭhādīsu diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikiṇṇaṃ hoti. So abhikkante paṭikkanteti so manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ saṃvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satisampajāññavasena sampajānakārī hoti. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ satipaṭṭhāne vuttameva.

296. So iminā cātiadinā kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati, tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati, araññe adhivatthā devatā, “kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi sīsaṃ paharitvā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idaṃcidaṃca pāpakammaṃ akāsi”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati, so hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kāḷakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayato vayato sammasanto ariyabhūmiṃ okkamati, araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaṃ bhāsanti, itissa udake pakkhattatelaṃbindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha vivittanti suññaṃ appasaddaṃ, appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya vibhaṅge, “vivittanti santike cepi senāsanaṃ hoti, tañca anākiṇṇaṃ gahaṭṭhehi pabbajitehi, tena taṃ vivitta”nti vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti senāsanaṃ, mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha - “senāsanaṃ mañcopi senāsanaṃ, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi, vihāropi aḍḍhayogopi, pāsādupi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, mālopi, leṇampi, veḷugumbopi, rukkhāmūlampi, maṇḍapopi senāsanaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senāsana”nti. Apica “vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā”ti idaṃ viharasenāsanaṃ nāma. “Mañco pīṭhaṃ, bhisī bimbohana”nti idaṃ mañcapīṭhasenāsanaṃ nāma. “Cimilikā, cammakhaṇḍo, tiṇasanthāro, paṇṇasanthāro”ti idaṃ santhataśenāsanaṃ nāma. “Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idaṃ okāśasenāsanaṃ nāmāti evaṃ catubbidhaṃ senāsanaṃ hoti, taṃ sabbampi senāsanaḡgahaṇena gahitameva. Imassa pana sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaṃ dassento araññaṃ rukkhāmūlantiādimāha.

Tattha araññanti “nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametaṃ arañña”nti idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena āgataṃ araññaṃ. “Āraññakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchima”nti idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ, tassa lakkhaṇaṃ visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṃ. Rukkhāmūlanti yaṃkiñci sandacchāyaṃ vivittaṃ rakkhamūlaṃ. Pabbatanti selaṃ. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena vijīyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. Kandaranti kaṃ vuccati udakaṃ,

tena dāritam, udakena bhinnam pabbatappadesam, yam naditumbantipi nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā honti, matthake mañivitānam viya vanagahanam, mañikkhandhasadisam udakam sandati. Evarūpam kandaram oruyha pānīyam pivitvā gattāni sītāni katvā vālikam ussāpetvā paṃsukūlacīvaram paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammam karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. Giriguhanti dvinnam pabbatānam antarā, ekasmiṃyeva vā umaṇgasadisam mahāvivaram. Susānalakkhaṇam visuddhimagge vuttam. Vanapatthanti atikkamitvā manussānam upacāraṭṭhānam, yattha na kasanti na vapanti. Tenevāha - “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsānānam adhivacana”ntiādi. Abbhokāsanti acchannam, ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭim katvā vasati. Palālapuñjanti palālarāsim. Mahāpalālapuñjato hi palālam nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadisā ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālam pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammam karonti, taṃ sandhāyetaṃ vuttam.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. Piṇḍapāṭapaṭikkantoti piṇḍapāṭapariyesanato paṭikkanto. Pallaṅkanti samantato ūrubaddhāsanaṃ. Ābhujitvāti bandhitvā. Ujūṃ kāyam paṇidhāyāti uparimaṃ sarīraṃ ujukam ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭim paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamamṣanaḥārūni na paṇamanti. Athassa yā tesam paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānam na paripatati, vuddhim phātim upagacchati. Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṇḍe vuttam - “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti. Atha vā “parīti pariggahaṭṭho, mukhanti niyyānattho, satīti upaṭṭhānattho, tena vuccati parimukhaṃ sati”nti evaṃ paṭisambhidāyam vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyam saṅkhepo “pariggahitaniyyānasatim katvā”ti.

Abhijjham loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkhambhetvāti ayamettha attho. Vigatābhijjhenāti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadisenaṭi attho. Abhijjhāya cittaṃ parisodhetīti abhijjhāto cittaṃ parimoceti. Yathā naṃ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṃ karotīti attho. Byāpādapadosam pahāyātiādīsupi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikammāsādayo viya purimapakatiṃ pajahatīti byāpādo. Vikārāpattiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayametaṃ kodhassevādhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaññaṃ. Middham cetasikagelaññaṃ. Thinañca middhañca thinamiddham. Ālokasaññīti rattimpi divā diṭṭhaālokasaññānanasamatthatāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. Sato sampajānoti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṃ ubhayam ālokasaññāya upakārattā vuttam. Uddhaccañca kukkucçañca uddhaccakukkucçaṃ. Tiṇṇavicikicchoti vicikiccham taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidaṃ kathamida”nti evaṃ nappavattatīti akathamkathī. Kusalesu dhammesūti anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo, imesu pana nīvaraṇesu vacanatthalakkhaṇādibhedato yam vattabbaṃ siyā, taṃ sabbam visuddhimagge vuttam.

297. Paññāya dubbalīkaraṇeti ime pañca nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjitum na denti, uppannā api aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā ucchinditvā pāṭenti; tasmā “paññāya dubbalīkaraṇā”ti vuccanti. Tathāgatapadaṃ itipīti idampi tathāgatassa ñāṇapadaṃ ñāṇavaḷaṇjaṃ ñāṇena akkantaṭṭhānanti vuccati. Tathāgatanisevanti tathāgatassa ñāṇaphāsukāya nighaṃsitaṭṭhānaṃ. Tathāgatārañjanti tathāgatassa ñāṇadāṭhāya ārañjitaṭṭhānaṃ.

299. Yathābhūtaṃ pajānātīti yathāsabhāvaṃ pajānāti. Natveva tāva ariyasāvako niṭṭhaṃ gato hotīti imā jhānābhīññā bāhirakehipi sādharmaṇāti na tāva niṭṭhaṃ gato hoti. Maggakkhaṇepi apariyositaikkatāya na tāva niṭṭhaṃ gato hoti. Apica kho niṭṭhaṃ gacchatīti apica kho pana maggakkhaṇe mahāhatthiṃ passanto nāgavaniko viya sammāsambuddho bhagavāti iminā ākārena tīsu ratanesu niṭṭhaṃ gacchati. Niṭṭhaṃ gato hotīti evaṃ maggakkhaṇe niṭṭhaṃ gacchanto arahattaphalakkhaṇe pariyoṣitasabbakikkatāya sabbākārena tīsu ratanesu niṭṭhaṃ gato hoti. Sesam uttānatthamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷahatthipadopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā

300. Evaṃ me sutanti mahāhatthipadopamasuttaṃ. Tattha jaṅgalānanti pathavītalacārīnaṃ. Pāṇānanti sapāḍakapāṇānaṃ. Padajātānīti padāni. Samodhānaṃ gacchantīti odhānaṃ pakkhepaṃ gacchanti. Aggamakkhāyatīti seṭṭhaṃ akkhāyati. Yadidaṃ mahantattenāti mahantabhāvena aggaṃ akkhāyati, na guṇavasenaṇāti attho. Ye keci kusalā dhammāti ye keci lokiyā vā lokuttarā vā kusalā dhammā. Saṅghaṃ gacchantīti ettha catubbidho saṅgaho - sajāṭisaṅgaho, sañjāṭisaṅgaho, kiriyasaṅgaho, gaṇanasaṅgahoti. Tattha “sabbe khattiyā āgacchantu sabbe brāhmaṇā”ti evaṃ samānājātivaseṇa saṅgaho sajāṭisaṅgaho nāma. “Sabbe kosalakā sabbe māgadhakā”ti evaṃ sañjāṭidesavasena saṅgaho sañjāṭisaṅgaho nāma. “Sabbe rathikā sabbe dhanuggahā”ti evaṃ kiriyavasena saṅgaho kiriyasaṅgaho nāma. “Cakkhāyatanaṃ katamakkhandhagaṇanaṃ gacchatīti? Cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhagaṇanaṃ gacchati. Hañci cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhagaṇanaṃ gacchati, tena vata re vattabbe cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhena saṅgahita”nti, ayaṃ gaṇanasaṅgaho nāma. Imasmimpi tṭhāne ayameva adhippeto.

Nanu ca “catunnaṃ ariyasaccānaṃ kati kusalā kati akusalā kati abyākatāti pañhassa vissajjane samudayasaccaṃ akusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ, dukkhasaccaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākata”nti āgatattā catubbūmakampi kusalaṃ diyaḍḍhameva saccaṃ bhajati. Atha kasmā mahāthero catūsu ariyasaccesu gaṇanaṃ gacchatīti āhāti? Saccānaṃ antogadhattā. Yathā hi “sādhikamidaṃ, bhikkhave, diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ anvaddhamāsaṃ uddesaṃ āgacchati, yattha attakāmaṃ kulaputtā sikkhanti. Tisso imā, bhikkhave, sikkhā adhisīlasikkhā adhicitasikkhā adhipaññāsikkhā”ti ettha sādhikamidaṃ diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ ekā adhisīlasikkhāva hoti, taṃ sikkhantopi tisso sikkhā sikkhatīti dassito, sikkhānaṃ antogadhattā. Yathā ca ekassa hatthipadassa catūsu koṭṭhāsesu ekasmiṃ koṭṭhāse otiṇṇānipi dvīsu tīsu catūsu koṭṭhāsesu otiṇṇānipi siṅgālasasamigādīnaṃ pādāni hatthipade samodhānaṃ gatāneva honti. Hatthipadato amuccitvā tasseva antogadhattā. Evameva ekasmimpi dvīsupi tīsupi catūsupi saccesu

gaṇanaṃ gatā dhammā catūsu saccesu gaṇanaṃ gatāva honti; saccānaṃ antogadhattāti diyaḍḍhasaccagaṇanaṃ gatepi kusaladhamme “sabbe te catūsu ariyasaccesu saṅghaṃ gacchantī”ti āha. “Dukkhe ariyasacce”tiādīsu uddesapadesu ceva jātipi dukkhātiādīsu niddesapadesu ca yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge vuttameva. Kevalaṃ panettha desanānukkamova veditabbo.

301. Yathā hi cheko vilīvakāro sujātaṃ veḷuṃ labhitvā catudhā chetvā tato tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā pañcadhā bhindeyya, tatopi cattāro ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā phārento pañca pesiyo kareyya, tato catasso ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā kucchibhāgaṃ piṭṭhibhāganti dvidhā phāletvā piṭṭhibhāgaṃ ṭhapetvā kucchibhāgaṃ ādāya tato samuggabījānitālavaṇṭādinānappakāraṃ veḷuvikaṭiṃ kareyya, so piṭṭhibhāgañca itarā ca catasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse kammāya na upanessatīti na vattabbo. Ekappahārena pana upanetuṃ na sakkā, anupubbena upanessati. Evameva ayaṃ mahātheropi vilīvakāro sujātaṃ veḷuṃ labhitvā cattāro koṭṭhāse viya, imaṃ mahantaṃ suttantaṃ ārabhitvā catuariyasaccavasena mātikaṃ ṭhapesi. Vilīvakārassa tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ gahetvā tassa pañcadhā karaṇaṃ viya therassa tīṇi ariyasaccāni ṭhapetvā ekaṃ dukkhasaccaṃ gahetvā bhājentassa khandhavasena pañcadhā karaṇaṃ. Tato yathā so vilīvakāro cattāro koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ bhāgaṃ gahetvā pañcadhā phālesi, evaṃ therō cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā rūpakkhandhaṃ vibhajanto cattāri ca mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpanti pañcadhā akāsi. Tato yathā so vilīvakāro catasso pesiyo ṭhapetvā ekaṃ gahetvā kucchibhāgaṃ piṭṭhibhāganti dvidhā phālesi, evaṃ therō upādāya rūpañca tisso ca dhātuyo ṭhapetvā ekaṃ pathavīdhātuṃ vibhajanto ajjhattikabāhiravasena dvidhā dassesi. Yathā so vilīvakāro piṭṭhibhāgaṃ ṭhapetvā kucchibhāgaṃ ādāya nānappakāraṃ vilīvavikaṭiṃ akāsi, evaṃ therō bāhiraṃ pathavīdhātuṃ ṭhapetvā ajjhattikaṃ pathavīdhātuṃ vīsatiyā ākārehi vibhajitvā dassetuṃ katamā cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātūtiādīmāha.

Yathā pana vilīvakāro piṭṭhibhāgañca itarā ca catasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse anupubbena kammāya upanessati, na hi sakkā ekappahārena upanetuṃ, evaṃ theropi bāhirañca pathavīdhātuṃ itarā ca tisso dhātuyo upādārūpañca itare ca cattāro arūpino khandhe itarāni ca tīṇi ariyasaccāni anupubbena vibhajitvā dassessati, na hi sakkā ekappahārena dassetuṃ. Apica rājaputtūpamāyapi ayaṃ kamo vibhāvetabbo -

Eko kira mahārājā, tassa parosahassaṃ puttā. So tesam piḷandhanaparikkhāraṃ catūsu peḷāsu ṭhapetvā jeṭṭhaputtassa appesi - “idaṃ te, tāta, bhātikānaṃ piḷandhanabhaṇḍaṃ tathārūpe chaṇe sampatte piḷandhanaṃ no dehīti yācantānaṃ dadeyyāsī”ti. So “sādhū devā”ti sārāgabbhe paṭisāmesi, tathārūpe chaṇadivase rājaputtā rañño santikaṃ gantvā “piḷandhanaṃ no, tāta, detha, nakkhattaṃ kiḷissāmā”ti āhaṃsu. Tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanaṃ ṭhapitaṃ, taṃ āharāpetvā piḷandhathāti. Te sādhūti paṭissuṇitvā tassa santikaṃ gantvā, “tumhākaṃ kira no hatthe piḷandhanabhaṇḍaṃ, taṃ dethā”ti āhaṃsu. So evaṃ karissāmīti gabbhaṃ vivaritvā, catasso peḷāyo nīharitvā tisso ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā, tato pañca samugge nīharitvā cattāro ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā, tato pañcasu karaṇḍesu nīharitesu cattāro ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā pidhānaṃ passe

ṭhapetvā tato hatthūpagapādūpagādīni nānappakārāni piḷandhanāni nīharitvā adāsi. So kiñcāpi itarehi catūhi karaṇḍehi itarehi catūhi samuggehi itarāhi tīhi peḷāhi na tāva bhājetvā deti, anupubbena pana dassati, na hi sakkā ekappahārena dātum.

Tattha mahārājā viya bhagavā daṭṭhabbo. Vuttampi cetam - “rājāhamasmi selāti bhagavā, dhammarājā anuttaro”ti. Jeṭṭhaputto viya sārīputtatthero, vuttampi cetam - “yam kho tam, bhikkhave, sammā vadamāno vadeyya, ‘bhagavato putto oraso mukhato jāto dhammajo dhammanimmitto dhammadāyādo, no āmisadāyādo’ti sārīputtameva tam sammā vadamāno vadeyya, bhagavato putto...pe... no āmisadāyādo’ti. Parosahassarājaputtā viya bhikkhusaṅgho daṭṭhabbo. Vuttampi cetam -

“Parosahassam bhikkhūnam, sugatam payirupāsati;
Desentam virajam dhammam, nibbānam akutobhaya”nti.

Raṇṇo tesam puttānam piḷandhanam catūsu peḷāsu pakkhipitvā jeṭṭhaputtassa hatthe ṭhapitakālo viya bhagavato dhammasenāpatissa hatthe catusaccappakāsanāya ṭhapitakālo, tenevāha - “sārīputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vitthārena ācikkhitum desetum paññāpetum paṭṭhapetum vivaritum vibhajitum uttānīkātu”nti. Tathārūpe khaṇe tesam rājaputtānam tam rājānam upasaṅkamitvā piḷandhanam yācanakālo viya bhikkhusaṅghassa vassūpanāyikasamaye āgantvā dhammadesanāya yācitakālo. Upakaṭṭhāya kira vassūpanāyikāya idam suttaṃ desitam. Raṇṇo, “tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanam ṭhapitam tam āharāpetvā piḷandhathā”ti vuttakālo viya sambuddhenāpi, “sevetha, bhikkhave, sārīputtamoggallāne, bhajatha, bhikkhave, sārīputtamoggallāne. Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīna”nti evam dhammasenāpatino santike bhikkhūnam pesitakālo.

Rājaputtehi raṇṇo katham sutvā jeṭṭhabhātikassa santikam gantvā piḷandhanam yācitakālo viya bhikkhūhi satthukatham sutvā dhammasenāpatiṃ upasaṅkamma dhammadesanam āyācitakālo. Jeṭṭhabhātikassa gabbham vivaritvā catasso peḷāyo nīharitvā ṭhapanam viya dhammasenāpatissa imam suttantaṃ ārabhitvā catunnam ariyasaccānam vasena mātikāya ṭhapanam. Tisso peḷāyo ṭhapetvā ekam vivaritvā tato pañcasamugganīharaṇam viya tīni ariyasaccāni ṭhapetvā dukkham ariyasaccam vibhajantassa pañcakkhandhadassanam. Cattāro samugge ṭhapetvā ekam vivaritvā tato pañcakaraṇḍanīharaṇam viya cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā ekam rūpakkhandham vibhajantassa catumahābhūtaupādārūpavasena pañcakoṭṭhāsadassanam.

302. Cattāro karaṇḍe ṭhapetvā ekam vivaritvā pidhānam passe ṭhapetvā hatthūpagapādūpagādipiḷandhanadānam viya tīni mahābhūtāni upādārūpañca ṭhapetvā ekam pathavīdhātum vibhajantassa bāhiraṃ tāva pidhānam viya ṭhapetvā ajjhattikāya pathavīdhātuyā nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi dassanattham “katamā cāvuso ajjhattikā pathavīdhātū”tiādivacanam.

Tassa pana rājaputtassa tehi catūhi karaṇḍehi catūhi samuggehi tīhi ca peḷāhi pacchā anupubbena nīharitvā piḷandhanadānam viya therassāpi itaresaṅca tiṇṇam mahābhūtānam upādārūpānaṅca catunnam arūpakkhandhānaṅca tiṇṇam ariyasaccānaṅca pacchā anupubbena bhājetvā dassanam veditabbaṃ. Yam panetaṃ “katamā cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātū”tiādi vuttaṃ. Tattha ajjhattaṃ paccattanti

ubhayampetaṃ niyakādhivacanameva. Kakkhaḷanti thaddhaṃ. Kharigatanti pharusam. Upādinnaṃ na kammamuṭṭhānameva, avisesena pana sarīraṭṭhakassetam gahaṇam. Sarīraṭṭhakaṇhi upādinnaṃ vā hotu, anupādinnaṃ vā, ādinnagahitaparāmaṭṭhavasena sabbaṃ upādinnaṃ nāma. Seyyathidaṃ - kesā lomā...pe... udariyaṃ karīsaṃti idaṃ dhātukammaṭṭhānikassa kulaputtassa ajjhattikapathavīdhātuvaseṇa tāva kammaṭṭhānaṃ vibhattaṃ. Ettha pana manasikāraṃ ārabhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gahetukāmena yaṃ kātappaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vitthāritameva. Matthaluṅgaṃ pana na idha pālīaruḷhaṃ. Tampi āharitvā, visuddhimagge vuttanayeneva vaṇṇasaṇṭhānādivaseṇa vavattapetvā, “ayampi acetanā abyākatā suññā thaddhā pathavīdhātu eva”ti manasi kātappaṃ. Yaṃ vā panaññaṃpīti idaṃ itaresu tīsu koṭṭhāsesu anugātāya pathavīdhātuyā gahaṇatthaṃ vuttaṃ. Yā ceva kho pana ajjhattikā pathavīdhātūti yā ca ayaṃ vuttappakārā ajjhattikā pathavīdhātu. Yā ca bāhirāti yā ca vibhaṅge, “ayo lohaṃ tipu sīsa”ntiādinā nayena āgatā bāhirā pathavīdhātu.

Ettāvatā therena ajjhattikā pathavīdhātu nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi vitthāreṇa dassitā, bāhirā saṅkhepena. Kasmā? Yasmiṇhi ṭhāne sattānaṃ ālayo nikanti patthanā pariyaṭṭhānaṃ gahaṇam parāmāso balavā hoti, tattha tesam ālayādinam uddharaṇatthaṃ buddhā vā buddhasāvaka vā vitthārakathaṃ kathenti. Yattha pana na balavā, tattha kattabbakiccābhāvato saṅkhepena kathenti. Yathā hi kassako khettaṃ kasamāno yattha mūlasantānakānaṃ balavatāya naṅgalaṃ laggati, tattha goṇe ṭhapetvā paṃsum viyūhitvā mūlasantānakāni chetvā chetvā uddharanto bahuṃ vāyāmaṃ karoti. Yattha tāni natthi, tattha balavaṃ payogaṃ katvā goṇe piṭṭhiyaṃ paharamāno kasatiyeva, evaṃsamppadamidaṃ veditappaṃ.

Pathavīdhāturevesāti duvidhāpesā thaddhaṭṭhena kakkhaḷaṭṭhena pharusatṭhena ekalakkhaṇā pathavīdhātuyeva, āvusoti ajjhattikaṃ bāhirāya saddhiṃ yojetvā dasseti. Yasmā bāhirāya pathavīdhātuyā acetanābhāvo pākaṭo, na ajjhattikāya, tasmā sā bāhirāya saddhiṃ ekasadisā acetanāyevāti gaṇhantassa sukhapariggaho hoti. Yathā kiṃ? Yathā dantena goṇena saddhiṃ yojito adanto katipāhameva visūkāyati vipphandati, atha na cirasseva damathaṃ upeti. Evaṃ ajjhattikāpi bāhirāya saddhiṃ ekasadisāti gaṇhantassa katipāhameva acetanābhāvo na upaṭṭhāti, atha na cirenevassā acetanābhāvo pākaṭo hoti. Taṃ netaṃ mamāti taṃ ubhayampi na etaṃ mama, na esohamasmi, na eso me attāti evaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbaṃ. Yathābhūtanti yathāsabhāvaṃ, tañhi aniccādisabhāvaṃ, tasmā aniccaṃ dukkhamanattāti evaṃ daṭṭhabbanti attho.

Hoti kho so, āvusoti kasmā ārabhi? Bāhiraāpodhātuvaseṇa bāhirāya pathavīdhātuyā vināsaṃ dassetvā tato visesatareṇa upādinnaṃ sarīraṭṭhakapathavīdhātuyā vināsadassanatthaṃ. Pakuppatīti āposamvaṭṭavasena vaḍḍhamānā kuppati. Antarahitā tasmīṃ samaye bāhirā pathavīdhātu hotīti tasmīṃ samaye koṭṭisatasahassacakkavāḷe khārodakena vilīyamānā udakānugatā hutvā sabbā pabbatādivaseṇa saṇṭhitā pathavīdhātu antarahitā hoti. Vilīyitvā udakameva hoti. Tāva mahallikāyāti tāva mahantāya.

Duve satahassāni, cattāri nahutāni ca;
Ettakaṃ bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharāti. -

Evam bahalatteneva mahantāya, vitthārato pana koṭisatasahassacakkavāḷappamāṇāya. Aniccatāti hutvā abhāvatā. Khayadhammatāti khayam gamanasabhāvatā. Vayadhammatāti vayam gamanasabhāvatā. Vipariṇāmadhammatāti pakativijahanasabhāvatā, iti sabbehipi imehi padehi aniccalakkhaṇameva vuttaṃ. Yaṃ pana aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ. Yaṃ dukkhaṃ, taṃ anattāti tīṇipi lakkhaṇāni āgatāneva honti. Mattaṭṭhakassāti parittaṭṭhitikassa, tattha dvīhākārehi imassa kāyassa parittaṭṭhititā veditabbā tītiparittatāya ca sarasaparittatāya ca. Ayañhi atīte cittaṃkhaṇe jīvittha, na jīvati, na jīvissati. Anāgate cittaṃkhaṇe jīvissati, na jīvati, na jīvittha. Paccuppanne cittaṃkhaṇe jīvati, na jīvittha, na jīvissatīti vuccati.

“Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;
Ekacittasamāyuttā, lahu so vattate khaṇo”ti. -

Idaṃ etasseva parittaṭṭhitidassanattam vuttaṃ. Evaṃ tītiparittatāya parittaṭṭhititā veditabbā.

Assāsapassāsūpanibaddhādibhāvena panassa sarasaparittatā veditabbā. Sattānañhi assāsūpanibaddham jīvitaṃ, passāsūpanibaddham jīvitaṃ, assāsapassāsūpanibaddham jīvitaṃ, mahābhūtūpanibaddham jīvitaṃ, kabalīkārahārūpanibaddham jīvitaṃ, viññāṇūpanibaddham jīvitaṃ visuddhimagge vitthāritaṃ.

Taṇhupādinnassāti taṇhāya ādinnagahitaparāmaṭṭhassa ahanti vā mamanti vā asmīti vā. Atha khvāssa notevettha hotīti atha kho assa bhikkhuno evaṃ tīṇi lakkhaṇāni āropetvā passantassa ettha ajjhakkāya pathavīdhātuyā ahanti vātiādi tividho taṇhāmānadiṭṭhiggāho noteva hoti, na hotiyevāti attho. Yathā ca āpodhātuvasena, evaṃ tejodhātuvāyodhātuvasenapi bāhirāya pathavīdhātuyā antaradhānaṃ hoti. Idha pana ekaṃyeva āgataṃ. Itarānipi atthato veditabbāni.

Taṇce, āvusoti idha tassa dhātukammaṭṭhānikassa bhikkhuno sotadvāre pariggaham paṭṭhapento balaṃ dasseti. Akkosantīti dasahi akkosavatthūhi akkosanti. Paribhāsantīti tayā idaṇcīdaṇca kataṃ, evaṇca evaṇca taṃ karissāmāti vācāya paribhāsanti. Rosentīti ghaṭṭenti. Vihesentīti dukkhāpenti, sabbaṃ vācāya ghaṭṭanameva vuttaṃ. So evanti so dhātukammaṭṭhāniko evaṃ sampajānāti. Uppannā kho me ayanti sampativattamānuppannabhāvena ca samudācāruppannabhāvena ca uppannā. Sotasamphassajāti upanissayavasena sotasamphassato jātā sotadvārajanavedanā, phasso aniccoti sotasamphasso hutvā abhāvaṭṭhena aniccoti passati. Vedanādayopi sotasamphassasampayuttāva veditabbā. Dhātārammaṇamevāti dhātusaṅkhātameva ārammaṇaṃ. Pakkhandatīti otarati. Pasīdatīti tasmiṃ ārammaṇe pasīdati, bhummavacanameva vā etaṃ. Byañjanasandhivasena “dhātārammaṇamevā”ti vuttaṃ, dhātārammaṇeyevāti ayamettha attho. Adhimuccatīti dhātuvasena evanti adhimokkhaṃ labhati, na rajjati, na dussati. Ayañhi sotadvāramhi ārammaṇe āpāthagate mūlapariññāgantukatāvākālikavasena pariggaham karoti, tassa vitthārakathā satipaṭṭhāne satisampajāññapabbe vuttā. Sā pana tattha cakkhudvāraavasena vuttā, idha sotadvāraavasena veditabbā.

Evam katapariggahassa hi dhātukammaṭṭhānikassa balavavipassakassa sacepi cakkhudvārādīsu ārammaṇe āpāthagate ayoniso āvajjanaṃ uppajjati, voṭṭhabbanam patvā ekaṃ dve vāre āsevanaṃ labhitvā cittaṃ bhavaṅgameva otarati, na rāgādivasena uppajjati, ayaṃ koṭippatto tikkhavipassako. Aparassa rāgādivasena ekaṃ vāraṃ javanaṃ javati, javanapariyosāne pana rāgādivasena evaṃ me javanaṃ javitanti āvajjato ārammaṇaṃ pariggahitameva hoti, puna vāraṃ tathā na javati. Aparassa ekavāraṃ evaṃ āvajjato puna dutiyavāraṃ rāgādivasena javanaṃ javatiyeva, dutiyavārāvasāne pana evaṃ me javanaṃ javitanti āvajjato ārammaṇaṃ pariggahitameva hoti, tatiyavāre tathā na uppajjati. Ettha pana paṭhamo atitikkho, tatiyo atimando, dutiyassa pana vasena imasmiṃ sutte, laṭukikopame, indriyabhāvane ca ayamatto veditabbo.

Evam sotadvāre pariggahitavasena dhātukammaṭṭhānikassa balaṃ dassetvā idāni kāyadvāre dīpento tañce, āvusotiādīmāha. Aniṭṭhārammaṇaṃhi patvā dvīsu vāresu kilamati sotadvāre ca kāyadvāre ca. Tasmā yathā nāma khattassāmī puriso kudālaṃ gahetvā khettaṃ anusañcaranto yattha vā tattha vā mattikapiṇḍaṃ adatvā dubbalatṭhānesuyeva kudālena bhūmiṃ bhinditvā satīnamattikapiṇḍaṃ deti. Evameva mahāthero anāgate sikkhākāmā padhānakammikā kulaputtā imesu dvāresu saṃvaraṃ paṭṭhapetvā khippameva jātijarāmaraṇassa antaṃ karissantīti imesuyeva dvīsu dvāresu gāḷhaṃ katvā saṃvaraṃ desento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha samudācarantīti upakkamanti. Pāṇisamphassenāti pāṇippahārena, itaresupi eseva nayo. Tathābhūtoti tathāsabhāvo. Yathābhūtasmiṃti yathāsabhāve. Kamantīti pavattanti. Evam buddhaṃ anussaratotiādīsu itipi so bhagavātiādīnā nayena anussarantopi buddhaṃ anussarati, vuttaṃ kho panetaṃ bhagavatāti anussarantopi anussaratiyeva. Svākkhāto bhagavatā dhammotiādīnā nayena anussarantopi dhammaṃ anussarati, kakacūpamovādaṃ anussarantopi anussaratiyeva. Suppaṭipannotiādīnā nayena anussarantopi saṅghaṃ anussarati, kakacokantanaṃ adhivāsayaṃānassa bhikkhuno guṇaṃ anussaramānopi anussaratiyeva.

Upekkhā kusalanissitā na saṅghātīti idha vipassanupekkhā adhippetā. Upekkhā kusalanissitā saṅghātīti idha chaḷaṅgupekkhā, sā panesā kiñcāpi khīṇāsavassa iṭṭhāniṭṭhesu ārammaṇesu arajjanādivasena pavattati, ayaṃ pana bhikkhu vīriyabalena bhāvanāsiddhiyā attano vipassanaṃ khīṇāsavassa chaḷaṅgupekkhāṭṭhāne ṭhapetīti vipassanāva chaḷaṅgupekkhā nāma jātā.

303. Āpodhātuniddese āpogatanti sabbaāpesu gataṃ allayūsabhāvalakkhaṇaṃ. Pittaṃ semhantiādīsu pana yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanānayena visuddhimagge vuttaṃ. Pakuppatīti oghavasena vaḍḍhati, samuddato vā udakaṃ uttarati, ayamassa pākatiko pakopo, āposamvaṭṭakāle pana koṭīsatasaḥsacakkavāḷaṃ udakapūrameva hoti. Ogacchantīti heṭṭhā gacchanti, uddhane āropitaudakaṃ viya khayaṃ vināsaṃ pāpuṇanti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

304. Tejodhātuniddese tejogatanti sabbatejesu gataṃ uṇhattalakkhaṇaṃ. Tejo eva vā tejobhāvaṃ gatanti tejogataṃ. Purime āpogatepi pacchime vāyogatepi eseva nayo. Yena cāti yena tejogatenā. Tasmīṃ kuppīte ayaṃ kāyo santappati, ekāhikajarādibhāvena usumajāto hoti. Yena ca jīrīyatīti yena ayaṃ kāyo jīrati, indriyavekallattaṃ balaparikkhayaṃ valipalitādibhāvañca pāpuṇāti. Yena ca pariḍayhatīti yena kuppitena ayaṃ kāyo dayhati, so ca puggalo dayhāmi dayhāmīti

kandanto satadhotasappigosītacandanādilepañca tālavanṭavātañca paccāsīsati. Yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā pariṇāmaṃ gacchatīti yena taṃ asitaṃ vā odanādi, pītaṃ vā pānakādi, khāyitaṃ vā piṭṭhakhajjakādi, sāyitaṃ vā ambapakkamadhuḥpāṇitādi sammā paripākaṃ gacchatī, rasādibhāvena vivekaṃ gacchatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanāyena visuddhimagge vuttaṃ.

Haritantanti haritameva. Allatiṇādiṃ āgamma nibbāyatīti attho. Panthantanti mahāmaggameva. Selantanti pabbataṃ. Udakantanti udakaṃ. Ramaṇīyaṃ vā bhūmibhāganti tiṇagumbādirahitaṃ, vivittaṃ abbhokāsaṃ bhūmibhāgaṃ. Anāhārāti nirāhārā nirupādānā, ayampi pakatiyāva tejovikāro vutto, tejoṣaṃvaṭṭakāle pana koṭṭisatasahassacakkavālāṃ jhāpetvā chārikāmattampi na tiṭṭhati. Nhārudaddulenāti cammanillekhanena. Aggiṃ gavesantīti evarūpaṃ sukhumaṃ upādānaṃ gahetvā aggiṃ pariyesanti, yaṃ appamattakampi usumaṃ labhitvā pajjalati, sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

305. Vāyodhātuniddese uddhaṅgamā vātāti uggārahikkārādipavattakā uddhaṃ ārohanavātā. Adhogamā vātāti uccārapassāvādīnīharaṇakā adho orohanavātā. Kucchisayā vātāti antānaṃ bahivātā. Koṭṭhāsaya vātāti antānaṃ antovātā. Aṅgamaṅgānusārīnoti dhamanījālānusārena sakalasaṅgāre aṅgamaṅgāni anusaṭṭhā samiñjanapasāraṇādinibbattakavātā. Assāsoti antopavisananāsikavāto. Passāsoti bahinikkhamananāsikavāto. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanāyena visuddhimagge vuttaṃ.

Gāmampi vahaṭīti sakalagāmampi cuṇṇavicuṇṇaṃ kurumānā ādāya gacchatī, nigamādīsipi eseva nayo. Idha vāyoṣaṃvaṭṭakāle koṭṭisatasahassacakkavālāviddhamśanavasena vāyodhātuvikāro dassito. Vidhūpanenāti aggibījanakena. Ossavaneti chadanagge, tena hi udakaṃ savati, tasmā taṃ “ossavana”nti vuccati. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

306. Seyyathāpi, āvusoti idha kiṃ dasseti? Heṭṭhā kathitānaṃ mahābhūtānaṃ nissattabhāvaṃ. Kaṭṭhanti dabbasambhāraṃ. Vallinti ābandhanavallīṃ. Tiṇanti chadanatiṇaṃ. Mattikanti anulepamattikaṃ. Ākāso parivāritoti etāni kaṭṭhādīni anto ca bahi ca parivāretvā ākāso ṭhitoti attho. Agāraṃtveva saṅkhaṃ gacchatīti agāranti paṇṇattimattaṃ hoti. Kaṭṭhādīsū pana viṣuṃ viṣuṃ rāsikatesu kaṭṭharāsivallirāsītveva vuccati. Evameva khoti evameva aṭṭhiādīni anto ca bahi ca parivāretvā ṭhito ākāso, tāneva aṭṭhiādīni paṭicca rūpaṃtveva saṅkhaṃ gacchatī, sarīranti vohāraṃ gacchatī. Yathā kaṭṭhādīni paṭicca gehanti saṅkhaṃ gataṃ agāraṃ khattiyagehaṃ brāhmaṇagehanti vuccati, evamidampi khattiyasarīraṃ brāhmaṇasarīranti vuccati, na hettha koci satto vā jīvo vā vijjati.

Ajjhattikañceva, āvuso, cakkhūti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Heṭṭhā upādārūpaṃ cattāro ca arūpino khandhā tīṇi ca ariyasaccāni na kathitāni, idāni tāni kathetuṃ ayaṃ desanā āraddhāti. Tattha cakkhuṃ aparibhinnanti cakkhupasāde niruddhepi upahatepi pittasemhalohitehi palibuddhepi cakkhu cakkhuviññāṇassa paccayo bhavituṃ na sakkoti, paribhinnameva hoti, cakkhuviññāṇassa pana paccayo bhavituṃ samatthaṃ aparibhinnaṃ nāma. Bāhirā ca rūpāti bāhirā catusamuṭṭhānikarūpā. Tajjo samannāhāroti taṃ cakkhuñca rūpe ca paṭicca bhavaṅgaṃ āvaṭṭetvā uppajjanamanasikāro, bhavaṅgāvaṭṭanasamatthaṃ

cakkhudvāre kiriyamanodhātucittanti attho. Taṃ rūpānaṃ anāpāthagatattāpi aññāvihitassapi na hoti, tajjassāti tadanurūpassa. Viññāṇabhāgassāti viññāṇakoṭṭhāsassa.

Yaṃ tathābhūtassātiādīsu dvāraśasena cattāri saccāni dasseti. Tattha tathābhūtassāti cakkhuviññāṇena sahabhūtassa, cakkhuviññāṇasamaṅginoti attho. Rūpanti cakkhuviññāṇassa na rūpajanakattā cakkhuviññāṇakkhaṇe tisamuṭṭhānarūpaṃ, tadanantaracittakkhaṇe catusamuṭṭhānampi labbhati. Saṅgahaṃ gacchatīti gaṇanaṃ gacchati. Vedanādayo cakkhuviññāṇasampayuttāva. Viññāṇampi cakkhuviññāṇameva. Ettha ca saṅkhārāti cetanāva vuttā. Saṅgahoti ekato saṅgaho. Sannipātoti samāgamo. Samavāyoti rāsi. Yo paṭiccasamuppādaṃ passatīti yo paccaye passati. So dhammaṃ passatīti so paṭiccasamuppādanadhamme passati, chandotiādi sabbaṃ taṇhāvevacanameva, taṇhā hi chandakaraṇavasena chando. Ālayakaraṇavasena ālayo. Anunayakaraṇavasena anunayo. Ajjhogāhitvā gilitvā gahanavasena ajjhosānanti vuccati. Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānasseva vevacanaṃ, iti tīṇi saccāni pāliyaṃ āgatāneva maggasaccaṃ āharitvā gahetabbaṃ, yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi bhāvanāpaṭivedho, ayaṃ maggoti. Bahukataṃ hotīti ettāvatāpi bahuṃ bhagavato sāsanaṃ kataṃ hoti, ajjhattikañceva, āvuso, sotantiādivāresupi eseṇa nayo.

Manodvāre pana ajjhattiko mano nāma bhavaṅgacittaṃ. Taṃ niruddhampi āvajjanacittassa paccayo bhavituṃ asamatthaṃ mandathāmagatameva pavattamānampi paribhinnaṃ nāma hoti. Āvajjanassa pana paccayo bhavituṃ samatthaṃ aparibhinnaṃ nāma. Bāhirā ca dhammāti dhammārammaṇaṃ. Neva tāva tajjassāti idaṃ bhavaṅgasamayeneva kathitaṃ. Dutiyavāro paguṇajjhānapaccavekkhaṇena vā, paguṇakammaṭṭhānamanasikāreṇa vā, paguṇabuddhavadanasaṃjāyākaraṇādinaṃ vā, aññāvihitakam sandhāya vutto. Imasmiṃ vāre rūpanti catusamuṭṭhānampi labbhati. Manoviññāṇaṃhi rūpaṃ samuṭṭhāpeti, vedanādayo manoviññāṇasampayuttā, viññāṇaṃ manoviññāṇameva. Saṅkhārā panettha phassacetanāvaseneva gahitā. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ. Iti mahāthero heṭṭhā ekadesameva sammasanto āgantvā imasmiṃ ṭhāne ṭhatvā heṭṭhā parihīnadesanaṃ sabbaṃ taṃtaṃdvāraśasena bhājetvā dassento yathānusandhināva suttantaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mahāsāropamasuttavaṇṇanā

307. Evaṃ me sutanti mahāsāropamasuttaṃ. Tattha acirapakkanteti saṅghaṃ bhinditvā ruhiruppādakammaṃ katvā nacirapakkante salīṅgeneva pāṭiyekke jāte.

Idha, bhikkhave, ekacco kulaputtoti kiñcāpi asukakulaputtoti na niyāmito, devadattaṃyeva pana sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. So hi asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā okkākavaṃse jātattā jātikulaputto. Otiṇṇoti yassa jāti anto anupaviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. Jarādīsipi eseṇa nayo. Lābhasakkārādīsipi lābhoti cattāro paccayā. Sakkāroti tesamyeṇa sukatabhāvo. Silokoti vaṇṇabhaṇanaṃ.

Abhinibbattetīti uppādeti. Apaññātāti dvinnam janānam t̥hitaṭṭhāne na paññāyanti, ghāsacchādanamattampi na labhanti. Appesakkhāti appaparivārā, purato vā pacchato vā gacchantam na labhanti.

Sārena sarakaraṇīyanti rukkasārena kattabbam akkhacakkayuganaṅgalādikaṃ yaṃkiñci. Sākhāpalāsaṃ aggahesi brahmacariyassāti maggaphalasārassa sāsanaḥbrahmacariyassa cattāro paccayā sākhāpalāsaṃ nāma, tam aggahesi. Tena ca vosānam āpādīti teneva ca alamettāvatā sāro me pattoti vosānam āpanno.

310. Ñāṇadassanaṃ ārādhētīti devadatto pañcābhiñño, dibbacakkhu ca pañcannaṃ abhiññānaṃ matthake t̥hitaṃ, tam imasmiṃ sutte “ñāṇadassana”nti vuttaṃ. Ajānaṃ apassaṃ viharantīti kiñci sukhumaṃ rūpaṃ ajānantā antamaso paṃsupisācakampi apassantā viharanti.

311. Asamayavimokkhaṃ ārādhētīti, “katamo asamayavimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca, ayaṃ asamayavimokkho”ti evaṃ vutte navalokuttaradhamme ārādhēti sampādeti paṭilabhati. Lokiyasamāpattiyo hi appitappitakkhaṇeyeva paccanīkadhammehi vimuccanti, tasmā, “katamo samayavimokkho? Cattāri ca jhānāni catasso ca arūpāvacarasamāpattiyo, ayaṃ samayavimokkho”ti evaṃ samayavimokkhoti vuttā. Lokuttaradhammā pana kālena kālaṃ vimuccanti, sakiṃ vimuttāni hi maggaphalāni vimuttāneva honti. Nibbānaṃ sabbakilesehi accantaṃ vimuttamevāti ime nava dhammā asamayavimokkhoti vuttā.

Akuppā cetovimuttīti arahattaphalavimutti. Ayamatto etassāti etadatthaṃ, arahattaphalatthamidaṃ brahmacariyaṃ. Ayaṃ etassa atthoti vuttaṃ hoti. Etaṃ sāranti etaṃ arahattaphalaṃ brahmacariyassa sāraṃ. Etaṃ pariyoṣānanti etaṃ arahattaphalaṃ brahmacariyassa pariyoṣānaṃ, esā koṭi, na ito paraṃ pattabbam atthīti yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Cūḷasāropamasuttavaṇṇanā

312. Evaṃ me sutanti cūḷasāropamasuttaṃ. Tattha piṅgalakocchoti so brāhmaṇo piṅgaladhātuko. Kocchoti panassa nāmaṃ, tasmā “piṅgalakoccho”ti vuccati. Saṅghinotiādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṃ atthīti saṅghino. Sveva gaṇo etesaṃ atthīti gaṇino. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti gaṇācariyā. Ñātāti paññātā pākaṭā. “Appicchā santuṭṭhā, appicchatāya vatthampi na nivāsentī”tiādīnā nayena samuggato yaso etesaṃ atthīti yasassino. Titthakarāti laddhikarā. Sādhusammatāti ime sādhu sundarā sappurisāti evaṃ sammatā. Bahujanassāti assutavato andhabālaputhujjanassa. Idāni te dassento seyyathidaṃ pūraṇotiādīmāha. Tattha pūraṇoti tassa satthupaṭiññaṃ nāmaṃ. Kassapoti gottam. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsaṃ pūrayamāno jāto, tenassa “pūraṇo”ti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa “dukkāṭa”nti vattā natthi, akataṃ vā na katanti. “So kimahamettha vasāmi”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindīmsu. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvisi. Manussā tam disvā, “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddādiṇi gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṃ sāṭakaṃ anivatthabhāvena

idaṃ uppanna’’nti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggaheṣi. Tassa santike aññepi pañcasatā manussā pabbajjimsu, taṃ sandhāyāha ‘‘pūraṇo kassapo’’ti.

Makkhalīti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā gosālotaṃ dutiyaṃ nāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantāṃ, ‘‘tāta, mā khalī’’ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sāṭakakaṇṇe aggaheṣi. Sopi sāṭakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi, sesaṃ pūraṇasadisameva.

Ajitoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti kesakambalo. Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā ‘‘ajito kesakambalo’’ti vuccati. Tattha kesakambalo nāma manussakesehi katakambalo, tato paṭikiṭṭhataraṃ vatthaṃ nāma natthi. Yathāha - ‘‘seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesāṃ paṭikiṭṭho akkhāyati, kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso’’ti.

Pakudhoti tassa nāmaṃ. Kaccāyanoti gottāṃ. Iti nāmagottaṃ saṃsanditvā, ‘‘pakudho kaccāyano’’ti vuccati. Sītudakapaṭikkhattako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kañjiyaṃ vā labhitvā karoti, nadiṃ vā maggodakaṃ vā atikkamma, ‘‘sīlaṃ me bhinna’’nti vālikathūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya gacchati, evarūpo nissirikaladdhiko esa.

Sañjayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa puttoti belaṭṭhaputto. Amhākaṃ gaṇṭhanakilesaṃ palibujjhanakilesaṃ natthi, kilesagaṇṭharahitā mayanti evaṃ vāditāya laddhanāmasena nigaṇṭho. Nāṭassa puttoti nāṭaputto. Abbhaññaṃsūti yathā tesāṃ paṭiññā, tatheva jānimsu. Idaṃ vuttaṃ hoti - sace nesaṃ sā paṭiññā niyyānikā sabbe abbhaññaṃsu. No ce, na abbhaññaṃsu. Tasmā kiṃ tesāṃ paṭiññā niyyānikā na niyyānikāti, ayametassa pañhassa attho. Atha bhagavā nesaṃ aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato alanti paṭikkhipitvā upamāya atthaṃ pavedento dhammameva desetum, dhammaṃ, te brāhmaṇa, desessāmīti āha.

320. Tattha sacchikiriyāyāti sacchikaraṇatthaṃ. Na chandaṃ janetīti kattukamyatāchandaṃ na janayati. Na vāyamatīti vāyāmaṃ parakkamaṃ na karoti. Olīnavuttiko ca hotīti līnājjhāsayo hoti. Sāthalikoti sithilaggāhī, sāsanāṃ sithilaṃ katvā gaṇhāti, daḷhaṃ na gaṇhāti.

323. Idha, brāhmaṇa bhikkhu, vivicceva kāmehīti kathaṃ ime paṭhamajjhānādidhammā ñāṇadassanena uttaritarā jātāti? Nirodhapādakattā. Heṭṭhā paṭhamajjhānādidhammā hi vipassanāpādakā, idha nirodhapādakā, tasmā uttaritarā jātāti veditabbā. Iti bhagavā idampi suttaṃ yathānusandhināva niṭṭhapesi. Desanāvasāne brāhmaṇo saraṇesu patiṭṭhitoti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια. 1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες. 3. Το κεφάλαιο των παρομοιώσεων έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org